

Liahona

**Tali ki ha Ngaahi
Fehu'i 'e Fā fekau'aki
mo e Lakanga
Fakataula'eikí, p. 18**

**Ko Hono Fili 'o e Fakafiefia
'Oku Taau mo Ho Taimí, p. 14**

**Langa 'a Saione 'i he Feitu'u
'Okú ke 'i Aí, p. 30**

“Oku mā’u ‘e he tamāi e mafai mo e fatongia ke ako’i ‘ene fānau pea tāpuaki’i pea ‘oange kiate kinautolu e ngaahi ouau ‘o e ongoongo-lelei mo e ngaahi malu’i kotoa pē ‘o e lakanga fakataula’eiki ‘oku fie mā’ú. ‘Oku fie mā’u ke ne fakahaa’i ‘a e ‘ofa, angatonu mo e faka’apa’apa ki he fá’éé ke lava e fānau ‘o sio ki he ‘ofa ko iá.”

President Boyd K. Packer, Palesiteni ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá, “Oku ou ‘Ilo’i e Ngaahi Mé’á ni,” *Liahona*, Mē 2013, 7.

NGAAHI PŌPOAKÍ

- 4 **Pōpoaki 'a e Kau Palesitenisí 'Uluakí: Ko Hono Fakavave 'i 'o e Ngāué**
Fai 'e Palesiteni Thomas S. Monson
- 7 **Pōpoaki 'a e Faiako 'A'ahí: Ko e Misiona Fakalangi 'o Sísū Kalaisí: Tokoní**

NGAAHI TALANOA LALAHÍ

- 14 **Ko e Mītia 'Oku 'Aongá**
Fai 'e Katherine Nelson
'E lava ke 'i ai ha taumu'a 'o e ngaahi fakafiefia 'oku tau kau ki ai pea hoko ko e ngaahi fili kuo fakatapui.
- 17 **Tauhi Fānaú, To'o e Palakí**
Fai 'e Jan Pinborough
'I he 'etau muimui ki he Fakamo'uí mo tokanga ki he 'etau fānaú, te tau tāmāte'i, to'o, pea ta'ofi e ngaahi me'a 'okú ne tohoaki 'i e tokangá.

- 18 **Mālohi 'o e Lakanga Fakataula'eikí—'Ātā ki he Tokotaha Kotoa**
Fai 'e Linda K. Burton
Ko e lakanga fakataula'eikí ko ha falala toputapu kuo foaki ke tāpuekina e tangatā, fefine mo e fānaú kae lava ke tau nofo fakataha ko e fāmili 'o ta'engata mo e 'Otuá.

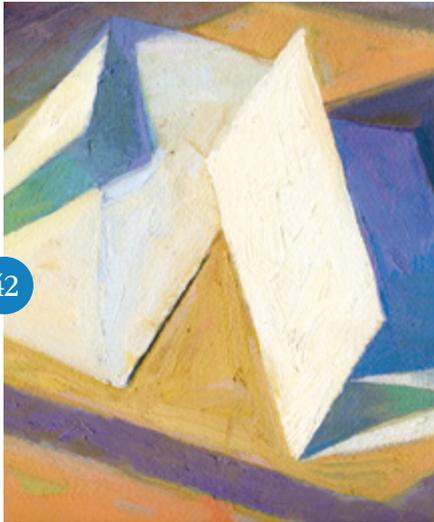
- 24 **Ko e Kau Paionia 'i he Fonua Kotoa Pē: Ko e Kāingalotú 'i 'Ītali: Ko ha Tukufakaholo 'o e Tui**
Fai 'e Lia McClanahan
Ko hono langa ko ia 'o ha temipale 'i 'Ītali, ko e ola ia 'o ha hisitōlia fuoloa 'o e Kāingalotu faivelengá.

- 30 **Ko e Ui ke Hoko 'o Anga Faka-Kalaisí**
Fai 'e 'Eletā Jeffrey R. Holland
Ko e taimi 'eni ke tau fokotu'u 'a Saione 'i he feitu'u 'oku tau 'i ai—neongo 'etau 'i he uhouhonga 'o Pāpiloné.

NGAAHI TAFĀ'AKÍ

- 8 **'Oku Mau Lea 'ia Kalaisi: Ofo 'i he 'Ofa 'Oku Fai 'e Sísū Ma'akú**
Fai 'e Cesar Lima Escalante
- 10 **Hotau Ngaahi 'Apí, Hotau Ngaahi Fāmili: Ko e Tāpuakí 'a e Ngaahi Faingata 'á**
Fai 'e Rachel Harrison
- 12 **Kau Palōfita 'o e Fuakava Motu'á: Samuela**
- 13 **Ko Hono Ako 'i 'o e Kí Hono Fakamālohia 'o e To'u Tupú: Vahehongofulú mo e Ngaahi Foaki**
- 38 **Ngaahi Le'o 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní**
- 80 **Kae 'Oua Ke Tau Toe Fe'iloaki: Ko e Mālohi 'o e Taimi ke Fakahoko Ai**
Fai 'e Kelly Louise Urarii
Ne puke lahi hoku husepāniti 'i loto 'i ha houa 'e 24. Ne fakalotolahi 'i kimaau 'e ha fo 'i lea 'e taha.

'I HE TAKAFÍ
'I mu'á: Tā fakatātā 'o e taá 'e Jerry Garns.
'I loto he takafi mu'á: Tā fakatātā 'o e taá 'e Bradley Slade.

42

42 Muimui 'i he Hala 'o e Fiefiá
 Fai 'e Písope Gérald Caussé
'E lava ke tokoni e ngaahi tefito 'i mo'oni ko 'eni 'e tolu ke ke hoko ko e tokotaha tā palani 'o ho' o fiefiá.

47 Ko Hono Vahevahe 'o e Ongongolelei 'i he 'Initaneti
 Fai 'e Maria Mahonri-Yggrazil
 Arduo Andaca
Ne u mā ma'u pē ke vahevahe 'eku tui fakalotú, ka na'e tokoni 'i au 'e ha ki 'i founga fo'ou ke u lava 'o vahevahe ia.

Vakai angé pe te ke lava 'o 'ilo 'i e Liahona 'oku fūfuu 'i he makasini ko 'eni. Tokoni: Ko e hā 'oku 'i he kupengá?

57

48 Tau'atāina ke Filí mo e Ngaahi Talí: Ko Hono Fakatokanga 'i e Fakahaá

Fai 'e 'Eletā Richard G. Scott
Ke tupulaki, kuo pau ke tau ako ke falala ki he 'etau malava 'o fai e ngaahi filí 'oku totonú.

52 Fēfē Kapau He 'Ikai Ke u Ongó 'i ha Māfana 'i he Lotó?
 Fai 'e Rachel Nielsen

56 Muimui 'i he Ngaahi Ue 'i Īki

57 Ko ha Tāpuaki ma'a Hoku Tokouá
 Fai 'e Jesse Jones

Ne hoko ha fakatu 'utāmaki ki hoku tokouá 'i ha paiki peá ne 'i falemahaki ai. Ne u ongo 'i hoha'a lahi 'aupito.

58 Ngaahi Fehu 'i mo e Talí
 Ko e hā 'a e me'a 'oku totonu ke u fakakaukau ki ai lolotonga 'a e sākalamēniti?

60 Ki Hono Fakamālohia 'o e To'u Tupú: 'Oku 'Omi 'e he Vahehongofulú 'a e Mālohi 'o e Lotó
 Fai 'e 'Eletā Anthony D. Perkins
'E tokoni ho' o totongi ho vahehongofulú ke ke 'ilo 'oku tauhi 'e he 'Eiki 'a 'Ene ngaahi tala 'ofa kotoa pē.

62 Ko Hono 'Ilo e Hala Ke u Foki ai ki he Siasí
 Fai 'e Doug Boyack
Ne u pehē 'oku 'ikai ke u fie ma'u e Siasí, ka na'e hanga 'e ha folau mo e vahehongofulú 'o ako 'i au ki ha me'a kehe.

63 Pousitā: 'Ikai Lava 'o Maumau 'i

66

64 Ko ha Tāpuaki ma'a Mamá
 Fai 'e Susan Barrett
Ne felāngaaki e tu'a 'o Mamá. 'E tokoni fēfē 'a Lūpeni?

66 Fakamo'oni Makehe: Te u hoko fēfē ko ha faifekau he taimí ni?
 Fai 'e 'Eletā Neil L. Andersen

67 Ko e Lami Loto 'Apsiaá
 Fai 'e 'Eletā Scott D. Whiting
Ne u loto ke 'apsia kae lava ke u ma'u ha faka'ilonga, ka na'e hoko ha me'a lelei ange.

68 Fakakaungāme'a mei he Funga Māmaní: Ko Loletana au mei 'Itali
 Fai 'e Amie Jane Leavitt

70 'Ekitiviti Fakatātā: Masima mei 'Itali

71 Muimui kia Sisuú: Fa'a Tokoni

72 Fakahoko e Hivá 'i 'Iukanitaá
 Fai 'e David Dickson
'E lava ke fakailifia e tā hiva 'i he tokolahí, ka 'oku 'ikai pehē 'a Staosi ia!

74 Ko Hono 'Omi 'o e Palaimeli ki 'Api: 'Oku Tāpuekina Hoku Fāmilí 'e he Ngaahi Ouau 'o e Lakanga Fakataula'eiki mo e Ngāue Fakatemipalé
 Fai 'e Jennifer Maddy

76 Ko 'Etau Pēsí

78 Ma'a e Fānau Īki

81 Tā 'o e Palōfitā: Gordon B. Hinckley

Ko e makasini fakavaha'apule'anga 'eni' a e Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Nī

Ko e Kau Palesitenisi 'Uluaki: Thomas S. Monson, Henry B. Eyring, Dieter F. Uchtdorf

Ko e Kōlomo 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uā: Boyd K. Packer, L. Tom Perry, Russell M. Nelson, Dallin H. Oaks, M. Russell Ballard, Richard G. Scott, Robert D. Hales, Jeffrey R. Holland, David A. Bednar, Quentin L. Cook, D. Todd Christofferson, Neil L. Andersen

'Ētita Craig A. Cardon

Kau 'Ētivaisā: Jose L. Alonso, Mervyn B. Arnold, Shayne M. Bowen, Stanley G. Ellis, Christoffel Golden

Talēkita Pulē: David T. Warner

Talēkita 'o e Tokoni ki he Fāmili mo e Mēmipā:

Vincent A. Vaughn

Talēkita 'o e Ngaahi Makasini 'a e Siasi: Allan R. Loyborg

Pule Pisini: Garff Cannon

Talēkita Pulē: R. Val Johnson

Tokoni 'Ētita Pulē: Ryan Carr

Timi ki hono Tohi mo hono 'Ētita 'i: Brittany Beattie, David Dickson, David A. Edwards, Matthew D. Flitton, Mindy Raye Friedman, Lori Fuller, Garrett H. Garff, LaRene Porter Gaunt, Jennifer Grace Jones, Michael R. Morris, Sally Johnson Odekirk, Joshua J. Perkey, Jan Pinborough, Richard M. Romney, Paul VanDenBerghe, Marissa Widdison

Talēkita Pule Faka 'āti: J. Scott Knudsen

Talēkita Faka 'āti: Tadd R. Peterson

Kau Ngāue ki hono Fokotu'utu 'u 'o e Makasini: Jeanette Andrews, Fay P. Andrus, Mandie M. Bentley, C. Kimball Bott, Tom Child, Nate Gines, Colleen Hincley, Eric P. Johnsen, Susan Lofgren, Scott M. Mooy, Mark W. Robison, Brad Teare, K. Nicole Walkenhorst

Kou'otinea Intellectual Property: Collette Nebeker Aune

Pule he Fakatahataha 'i 'o e Makasini: Jane Ann Peters

Timi ki he Fakatātā mo e Fakatahataha 'i 'o e Makasini:

Kevin C. Banks, Connie Bowthorpe Bridge, Julie Burdett, Bryan W. Gygi, Denise Kirby, Ginny J. Nilson, Gayle Tate Rafferty

Fokotu'utu 'u: Jeff L. Martin

Talēkita ki he Pāki: Craig K. Sedgwick

Talēkita ki hono Tufaki: Stephen R. Christiansen

Kau Ngāue ki he Liahonā 'i Tongā:

'Ētita Tūlima L. Finau

Tokoni 'Ētita Vika Taukolo

Kaungā 'Ētita Siale Hola

Ko e totongi ki hono fakakātoa 'o e ngaahi Liahona he ta'ū 'oku TOP \$3.60. Ko e tu'a-sila 'eni ke fai mai ki ai 'a e totongi mo e ngaahi faka'ēke'ē: Senitā Tufaki'anga Nāunau, Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Nī, PO Box 109, Nuku'alofa, Tongatapu, Tonga. Telefoni (676) 29-176.

Ke ma'u 'a e ngaahi totongi ki ho'o makasini 'i he ngaahi fonua mavahe mei he 'lunaiteti Siteiti mo Kānata, 'alu ki he store.lds.org pe fetu'utaki ki he senitā tufaki'anga nāunau 'a e Siasi pe taki fakauotoi pe fakakōlo.

'Omi 'a e ngaahi fakamatālā mo e ngaahi faka'ēke'ēke he 'initaneti 'i he liahona.lds.org; 'i he meili ki he Liahona, Rm. 2420, 50 E. North Temple St., Salt Lake City, UT 84150-0024, USA; pe 'i-meili ki he liahona@ldschurch.org.

Ko e Liahona (ko ha lea 'i he Tohi 'a Molomonā 'oku 'uhinga ia ko e "kāpasa" pe me'a "fakahinohino") 'oku pulusi 'a e Makasini Fakavaha'a Pule'anga 'i he lea faka-'Alapēnia, 'Amēnia, Pisilama, Kemipoutia, Pulkālia, Sepuano, Saina, Saina (faka'alingofua'i), Koloēsia, Seki, Tenima'ake, Hōlani, Pilitānia, 'Estōnia, Fisi, Finilani, Falanisē, Siamanē, Kalisi, Hungali, 'Aisilēni, 'Initonēsā, 'Itali, Siapani, Kilipati, Kōlēa, Letiviā, Lifuēniā, Malakasi, Māseilisi, Mongokōliā, Noauē, Pōlani, Potukali, Lumēniā, Lūsia, Ha'amoā, Silovēnia, Sipeini, Suisalani, Suētēni, Suahili, Takālokā, Tahiti, Taileni, Tongā, 'Iukuleini, 'Eitu mo e faka-Vietinēni. ('Oku kehekehe pe 'a e tu'o lahi hono pulusi, 'o fakatatau mo e lea fakafonua.)

© 2014 'e he Intellectual Reserve, Inc. Ma'u 'a e ngaahi totonu fakalao kotoa pē. Paaki 'i he 'lunaiteti Siteiti 'o 'Amelikā.

'E lava ke hiki ha tatau 'o e ngaahi fakamatālā mo e ngaahi fakatātā 'i he Liahonā ke faka'aonga'i ki he ngaahi me'a 'a e Siasi 'oku 'ikai fakakomēsiale pe faka'aonga'i pē 'i 'api. He 'ikai lava ke hiki tatau ha ngaahi nāunau 'oku fakaha'a'i atu ai hano fakataputapu, 'i he tafa'aki 'oku fakamatālā 'i ai e tokotaha 'oku 'a'ana e fakatātā. 'Oku totonu ke fakatu'asila 'a e ngaahi fahu'i ki he Intellectual Property Office, 50 East North Temple Street, Salt Lake City, UT 84150, USA; 'i-meili: cor-intellectualproperty@ldschurch.org.

For Readers in the United States and Canada:

June 2014 Vol. 38 No. 6. LIAHONA (USPS 311)

Tongan (ISSN 1522-9254) is published monthly by The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints, 50 East North Temple, Salt Lake City, UT 84150. USA subscription price is \$10.00 per year; Canada, \$12.00 plus applicable taxes. Periodicals Postage Paid at Salt Lake City, Utah. Sixty days' notice required for change of address. Include address label from a recent issue; old and new address must be included. Send USA and Canadian subscriptions to Salt Lake Distribution Center at address below. Subscription help line: 1-800-537-5971. Credit card orders (Visa, MasterCard, American Express) may be taken by phone. (Canada Poste Information: Publication Agreement #40017431)

POSTMASTER: Send all UAA to CFS (see DMM 707.4.12.5).

NONPOSTAL AND MILITARY FACILITIES: Send address changes to Distribution Services, Church Magazines, P.O. Box 26368, Salt Lake City, UT 84126-0368, USA.

Ngaahi Fakakaukau Ma'á e Efiafi Fakafāmilī 'i 'Apī

'Oku 'i he makasini ko 'eni ha ngaahi fakamatālā mo e 'ekitiviti 'e lava ke faka'aonga'i 'i he efiafi fakafāmilī 'i 'apī. 'Oku 'oatu heni ha fakakaukau 'e ua.

"Mālohi 'o e Lakanga Fakataula'eiki— 'Atā ki he Tokotaha Kotoa," peesi 18:

Kimu'a pea fai e efiafi fakafāmilī, lau e fehu'i 'e fā ne fai 'e Sisitā Peatoni 'i he fakamatālā ko 'eni. 'Omai ha ki'i maama ki he efiafi fakafāmilī 'i 'apī (fakapapu'i 'oku 'ikai palaki). 'Ai ha kau mēmipa kehekehe 'o e fāmili ke nau 'ahi'ahi fakamo'ui. Fakatatau 'a e mālohi 'oku fie ma'u ke mo'ui e māmā ki he mālohi 'o e lakanga fakataula'eiki. Palaki pea fakamo'ui e māmā pea alea'i e founga 'e tokoni mai ai e māmā kiate kitautolu kotoa, pe ko e mālohi 'o e lakanga fakataula'eiki. 'Ai ke fakakaukau e kau mēmipa 'o e fāmili ki he ngaahi founga kuo tāpuekina ai kinautolu 'e he lakanga fakataula'eiki. Te ke lava 'o kamata hono ako ma'uloto e folofola 'i he Tokāteline mo

e Ngaahi Fuakava 84 ne kole mai 'e Sisitā Peatoni ke tau ako ma'uloto.

"Ko e Fakakaukau Lelei 'a Uilī," peesi 78: Te ke lava 'o kamata 'aki hono hiva'i e "'Oku Ou Fie Sio he Tempalē" (Tohi Hiva 'a e Fā-nau, 99) pe hiva 'e taha kau ki he tempalē. Lau fakafāmilī e fakamatālā ko 'eni pea alea'i e 'uhinga 'oku mahu'inga ai e tempalē. 'Ai ke tā 'e he mēmipa takitaha 'o e fāmili ha fakatātā 'o e tempalē, mahalo pē ko ia 'oku ofi taha ki he feitu'u 'okū ke nofo ai. Fakakaukau ke tautau e ngaahi tā fakatātā mo e fakatātā 'i he peesi 79 'i homou 'apī he feitu'u te nau mamata ki ai he meimei 'aho kotoa. Talanoa fekau'aki mo e founga 'e lava ke fakamanatu mai 'e he vakai ki ha fakatātā 'o e tempalē ke tau fai e ngaahi fili te tau kei taau ai ke hū 'i he tempalē.

'I HO 'O LEA FAKAFONUÁ

'Oku ma'u 'a e Liahona mo e ngaahi nāunau kehe 'a e Siasi 'i ha ngaahi lea fakafonua lahi 'i he languages.lds.org.

NGAAHI TEFITO 'I HE MAKASINI KO 'ENÍ

'Oku fakafonga 'i e he ngaahi mata'ifikā 'a e 'uluaki peesi 'o e fakamatālā.

'Amanaki lelei, 80

Fakahaá, 18, 41, 48, 52, 56

Fakalelei, 8, 58

Fakatapu, 14

Fakaulu, 24, 62

Fāmili, 10, 17

Fiefiá, 42

Foaki 'aukai, 13, 60

Fuakava Motu'á, 12

Hincley, Gordon B., 81

Hisitōlia fakafāmilī, 4, 6, 38

Kau paioniá, 24

Kau palōfitá, 12, 41, 81

Ko hoto mahu'inga fakatāutahá, 42

Kulukia Tamakí, 39

Lakanga fakataula'eiki, 18, 64, 74

Laumālie Mā'oni'oni, 48, 52, 56, 67

Lea 'o e Potó, 40

Lotú, 48

Mitiá, 14, 17, 47

Mūsiká, 72

Ngaahi Fekau, 30

Ngaahi Uiu'i, 72

Ngāue fakafaifekau, 24, 30, 47, 66

Ngāue tokoni, 71, 72

Nofomali, 10

Ongo 'i 'A'apá, 67

Saione, 30

Sākalamēniti, 8, 58

Sisū Kalaisi, 7, 8

Talangofuá, 18, 56

Tau'atāina ke Filí, 14, 48

Tempalē, 10, 24, 74, 78

Tui, 80

Vahēhongofulú, 13, 60, 62

Fai 'e Palesiteni
Thomas S. Monson

KO HONO FAKAVAVE'I 'O E NGĀUÉ

Okú ke fakatokanga'i nai ne ta'u 98 e Siasi ne toe fakafoki maí pea toki a'u hono siteikí ki he 100? Ka ne fokotu'u e Siasí 'a e siteiki 'e 100 fika uá 'oku te'eki ai lava ha ta'u 'e 30 mei ai. Pea hili pē ha ta'u 'e valu mei ai, ne a'u e ngaahi siteiki 'o e Siasí ki he 300 tupú. 'I he 'aho ní, 'oku a'u hotau mālohí ki he ngaahi siteiki 'e 3,000 tupu.

Ko e hā 'oku vave faka'ulia pehē ai e tupu tokolahi ko 'eni? Koe'uhí 'oku 'ilolahia ange kitautolu? Koe'uhí 'oku 'i ai hotau ngaahi falelotu faka'ofa'ofa?

'Oku mahu'inga 'a e ongo me'á ni, ka ko e 'uhinga 'oku tupu ai e Siasí he 'aho ní he na'e folofola e 'Eikí 'e hoko ia. Na'á Ne folofola 'i he Tokāteline mo e Ngaahi Fuakavá, "Vakai, te u fakavavevave'i 'a 'eku ngāué 'i hono taimí."¹

'I he'etau hoko ko e fānau fakalaumālie 'a 'etau Tamai Hēvaní, ne 'omi kitautolu ki māmani he taimi ko 'ení ke tau lava 'o kau ki hono fakavave'i e ngāue ma'ongo'ongá ni.

Kuo te'eki ke u 'ilo hano fakahā mai 'e he 'Eikí 'oku fakangatangata pē 'Ene ngāué ki he mo'ui fakamatelié. Ka 'oku kāpui 'e He'ene ngāué 'a 'itāniti. 'Oku ou tui 'okú Ne fakavave'i 'Ene ngāué 'i he maama tatali'anga 'o e ngaahi laumālié. 'Oku ou tui foki 'oku teuteu'i 'e he 'Eikí, 'o fakafou 'i He'ene kau tamaio'eikí, ha ngaahi laumālie tokolahi ke nau tali 'a e ongoongolelé. Ko hotau fatongiá ke fekumi ki hotau kau pekiá pea 'alu ki he tempalé 'o fakahoko e ngaahi ouau toputapú ke lava 'e he ni'ihí he fa'ahi 'e taha 'o e veilí 'o ma'u 'a e faingamālie tatau mo ia 'oku tau ma'ú.

Na'e pehē 'e Palesiteni Pilikihami 'Iongi (1801–77) 'oku femo'uekina e Kāingalotu lelei kotoa pē 'i he maama

tatali'anga 'o e ngaahi laumālié. "Ko e hā 'enau me'a 'oku fai ai? 'Oku nau malanga 'i he taimi kotoa pē, mo teuteu 'i 'a e halá mo'otautolu ke fakavave'i 'etau ngāué 'i hono langa 'o e ngaahi tempalé heni pea 'i ha feitu'u kotoa pē."²

Ka 'oku 'ikai faingofua e ngāue hisitōlia fakafāmilí. Kiate kimoutolu mei Siketinēviá, 'oku ou 'ilo ho'omou hoha'á. Hangē ko 'ení, 'i he tafa'aki hoku fāmilí Suē-tení, ko 'eku kui tangatá ko Nela Monisoni; na'e 'ikai ko Monisoni e hingoa 'ene tamaí ka ko Moni 'Okesoni. Ko e hingoa e tamai 'a Moni ko 'Oke Petasoni, pe ko e hingoa 'ene tamaí ko Pita Monisoni—'a ia 'oku toe foki pē ki he Monisoní.

'Oku 'amanaki mai 'a e 'Eikí ke tau fakahoko lelei 'etau ngāue hisitōlia fakafāmilí. 'Oku ou tui ko e 'uluaki me'a kuo pau ke tau fai ka tau toki fakahoko lelei 'a 'etau ngāué ko hono ma'u 'a e Laumālie 'o 'etau Tamai Hēvaní. 'I he'etau mo'ui angatonu fakatatau ki he'etau 'iló, te Ne fakaava e founga ki hono fakahoko 'o e ngaahi tāpuaki 'oku tau fekumi fakamātoato mo faivelenga ke ma'ú.

Te tau fai ha ngaahi fehalaaki, ka he 'ikai hoko ha taha 'iate kitautolu ko ha mataotao 'i he ngāue hisitōlia fakafāmilí ta'e tomu'a kamakamata. Ko ia, kuo pau ke tau kau leva ki he ngāué ni, pea kuo pau ke tau teuteu ki ha ngaahi faingata'a. 'Oku 'ikai ko ha ngāue faingofua 'eni, ka kuo tuku mai ia 'e he 'Eikí kiate kimoutolu, pea kuó Ne tuku mai ia kiate au.

'I ho'omou fai e ngāue hisitōlia fakafāmilí, te ke a'usia ki ha ngaahi fakafe'ātungia, pea te ke pehē, "He 'ikai ke u toe lava ha me'a." 'I ho'o a'usia iá, tū'ulutui 'o kole ki he 'Eikí

ke fakaava 'a e halá, pea te Ne fakaava 'a e halá kiate koe. 'Oku ou fakamo'oni 'oku mo'oni 'eni.

'Oku 'ofa 'a e Tamai Hēvaní 'i He'ene fānau he maama tatali'anga 'o e ngaahi laumālié 'o hangē ko 'Ene 'ofa 'iate koe mo aú. Na'e lea 'a e Palōfita ko Siosefa Sāmitá kau ki he ngāue ki hono fakahaofi hotau kau pekiá 'o pehē, "Pea 'i he vave mai ko 'eni ke fakahoko 'a e ngaahi taumu'a ma'ongo- 'onga 'a e 'Otuá, pea fakahoko mo e ngaahi me'a kuo lea ki ai 'a e kau Palōfitá, 'o hangē ko hono fokotu'u 'o e pule'anga 'o e 'Otuá 'i māmaní, pea fakafoki mai mo e ngaahi tu'unga

KO E FAIAKO MEI HE PŌPOAKI KO 'ENÍ

Fakakaukau ki ha talanoa 'okú ke sai'ia ai mei ho'o hisitōlia fakafāmilí pea vahevahe ia mo kinautolu 'okú ke 'a'ahi ki aí. Mahalo te ke fie faka- 'aonga'i e ngaahi fehu'i 'i he kongá 'a e fānau 'i he Pōpoaki 'a e Kau Palesitenisí 'Uluakí (peesi 6) ke pou pou'i kinautolu 'okú ke 'a'ahi ki aí ke vahevahe 'enua talanoá. Fakakaukau ke lau e Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 128:15 mo alea'i 'a e mahu'inga 'o hono fakahoko 'o e ngaahi ouau fakatemipalé ma'a 'etau ngaahi kuí.

'o e ngaahi me'a 'i mu'á, kuo fakahaa'i ai 'e he 'Eikí kiate kinautolu 'a e fatongiá ni mo e faingamālié ni."³

Na'e lea 'a Palesiteni Siosefa Sāmita kau ki he 'etau ngaahi kui kuo pekia te'eki 'ilo ki he ongoongolelé 'o pehē, "E makatu'unga 'i he 'etau ngāue ma'anautolú ha toki homo 'a e ngaahi ha'i ukamea 'o e pōpulá meiate kinautolu pea 'e matafi atu 'a e fakapo'uli 'okú ne kapu kinautolú, kae ulo mai kia kinautolu 'a e māmá mo nau ongona 'i he maama fakalaumālié 'a e ngāue kuo fakahoko 'e he'enua fānau 'i hení, pea nau fiefia fakataha mo kimou- tolu 'i ho'omou fakahoko 'a e ngaahi fatongiá ni."⁴

'Oku laui miliona e fānau fakalaumālie 'a 'etau Tamai Hēvaní kuo te'eki ke nau fanongo 'i he huafa 'o Kalaisí kimu'a pea nau mate 'o 'alu ki he maama tatali'anga 'o e ngaahi laumālié. Ka kuo ako'i 'eni kiate kinautolu e ongo- ongolelé pea 'oku nau tatali ki he 'aho te ta fakahoko ai e fekumi 'oku fie ma'u ke faka'ata'atā e halá ke tau lava 'o 'alu ki he fale 'o e 'Eikí pea fai ma'anautolu e ngāue he 'ikai ke nau lava 'o fakahokó.

Sí'oku kāinga, 'oku ou fakamo'oni 'e tāpuaki'i kinautolu 'e he 'Eikí 'i he 'etau tali pea ngāue 'i e tukupā ko 'ení. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 88:73.
2. *Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasí: Pilikihami Tongi* (1997), 324.
3. *Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasí: Siosefa Sāmita* (2007), 474.
4. *Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasí: Siosefa F. Sāmita* (1998), 288.

Te u Fiefia Nai 'i he Ngāue Fakahokohoko Fakamotu'aleá?

Fai 'e Emma Abril Toledo Cisneros

Ne u kau 'i he taumu'a homau siteikí ke fakahokohoko fakamotu'alea ha hingoa 'e 50,000. Ne faingata'a he kamata'angá. 'I ha taimi 'e ní'ihí, ne faingata'a ke lau e mata'itohi 'i he kongá ne u download, pea ne u fa'a fie ma'u ke fakafoki kae download ha kongá 'e taha. Ka ne u 'ilo'i kapau 'e fakakaukau pehē e taha kotoa, 'e tuku leva e ngaahi kongá ko iá ki he faka'osí. Ne u fakakaukau atu ki he kakai tokolahi 'oku nau tatali mai 'i he maama tatalí'anga 'o e ngaahi laumālié, pea ne u fili ke hokohoko atu 'eku feinga ke lau e ngaahi hingoa ko iá pea hiki ke tonu.

Ne u ako ke 'ofa ki he kakai ko iá. Ne mahino kiate au ne nau fie ma'u mo'oni ha tokoni, pea 'oku tau fie ma'u foki 'enau tokoní. Na'e mahino lelei ange kiate au 'oku fakakaukau 'i 'e he palani haohaoa 'a e Tamai Hēvaní 'a e tokotaha kotoa. 'I he'etau muimui 'i he ue'i fakalaumālie mo e ngaahi fakahinohino 'a 'Ene kau taki kuo filí, te tau 'ilo 'Ene 'alo'ofá mo e 'ofa ta'e ngatá.

Kuo hoko 'a e fakahokohoko fakamotu'aleá ko ha a'usia faka'ofo'ofa kiate au. Ne u ako ke fakamahu'inga'i mo 'ofa 'i he ngaahi kongá lahi 'o e hisitōlia fakafāmilí. Ne u ma'u foki ha ngaahi me'afuaki ma'ongo'onga mei hotau 'Eikí 'i he talangofua ki ha me'a faingofua hangē ko e kau 'i he fakahokohoko fakamotu'aleá.

'Oku nofo 'a e tokotaha na'á ne fa'ú 'i Velakulusi, Mekisikou.

FĀNAÚ

'Ilo'i Ho Hisitōliá

Ne lahi ha ngaahi na'usia ho'o mātu'á mo e ngaahi kuí—mahalo 'oku 'ikai te ke 'ilo ki ai! Te ke kata 'i ha ní'ihí 'o 'enau ngaahi talanoá, pea te nau lava 'o tokoní'i koe ke tui ki he Tamai Hēvaní. Ka 'oku fa'a ongo'i mā 'a e kakai lalahí he taimi 'e ní'ihí. Faka'aonga'i 'a e ngaahi fehu'i ko 'ení ke tokoni ke nau manatu'i ha ní'ihí 'o e ngaahi talanoa 'oku nau sai'ia taha aí pea hiki pe tā ha fakatātā 'o 'enau ngaahi talí.

Ako 'i he fa'a lotu 'a e nāunau ko 'enī pea feinga ke ke 'ilo e me'a ke vahevahé. 'E fakatupulaki fēfē 'e he mahino ki he mo'ui mo e misiona 'o e Fakamo'ui ho'o tui kiate Iá mo tāpuekina ai kinautolu 'okū ke tokanga 'i 'i he faiako 'a'ahí? Ke ma'u ha fakamatala lahi ange, 'alu ki he reliefociety.lds.org.

Ko e Misiona Fakalangi 'o Sīsū Kalaisí: Tokoní

Ko e kongā 'enī 'o ha ngaahi Pōpoaki 'a e Faiako 'A'ahí 'oku fakatefito 'i he ngaahi tafa'aki 'o e misiona 'a e Fakamo'ui.

'I he 'etau tokoni ki he ni'ihī kehé, 'oku tau hoko ai ko ha kau mui-mui mo'oni 'o Sīsū Kalaisi, na'á Ne tā e sīpinga ma'atautolú. Na'e pehē 'e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni: "Oku 'ākilotoa kitautolu 'e ha ni'ihī 'oku nau fie ma'u 'etau tokangá. . . . Ko e to'u-kupu kitautolu 'o e 'Eikí 'i he funga 'o e māmani, kuo fekau'i mai ke tau tokoni'i mo hiki hake 'Ene fānaú."¹

Na'e akonaki 'a Linitā K. Peatoni, ko e Palesiteni Lahi 'o e Fine'ofā 'o pehē: "I he 'etau fai iá, 'e lava ke tau takitaha hoko 'o hangē ange ko e Fakamo'ui 'i he 'etau tokoni' 'a e fānau 'a e 'Otuá. 'Oku ou fie fokotu'u atu ke ke manatu 'i ha fo'i lea 'e nima ke tokoni'i kitautolu ke tau fe'ofā'aki ange: "Tomu'a sio, pea toki tokoni."

. . . 'I he 'etau fai iá, 'oku tau tauhi ai 'etau ngaahi fuakavá mo 'etau ngāue tokoní, 'o hangē ko e lea ne fai 'e Palesiteni Monisoní, 'e hoko 'etau ngāue ko ha fakamo'oni 'o 'etau hoko ko e kau ākongá."²

Te tau lava 'o lotu he pongipongi kotoa pē ke 'ilo e ngaahi faingamālie ke tokoni'i e ni'ihī kehé. Na'e pehē 'e

Tēvita L. Peki, ko e palesiteni lahi 'o e Kau Talavou, "[E fakahinohino 'i koe 'e he Tamai Hēvan], pea 'e tokoni' i koe 'e he kau 'āngeló," "E foaki atu kiate koe 'a e mālohi ke tāpuaki' i mo fakahaofi e ngaahi laumālié."³

Mei he Folofolá

Mātiu 20: 25–28; 1 Nīfai 11:27–28; 3 Nīfai 28: 18

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Thomas S. Monson, "Ko e hā Kuó u Fai Ma'á Ha Taha he 'Ahó ni?" *Liahona*, Nōvema 2009, 85.
2. Linda K. Burton, "Tomu'a Sio, Pea Tokoni," *Liahona*, Nōvema 2012, 78, 80.
3. David L. Beck, "Ko Ho Fatongia Toputapu ke Tokoni," *Liahona*, Mē 2013, 56.
4. Lucy Mack Smith, 'i he *Ngaahi 'Ofefine 'i Hoku Pule'angá: Ko e Hisitōlia mo e Ngāue 'a e Fine'ofā* (2011), 42–43.
5. George Albert Smith, 'i he *Ngaahi 'Ofefine 'i Hoku Pule'angá*, 87.

Tuí, Fāmīli, Fiemālié

Mei Hotau Hisitōliá

Na'e fakahā 'e Palesiteni Piliki-hami 'iongi (1801–77) 'i he koni-felenisi lahi 'o 'Okatopa 1856, na'e kei kolosi 'a e kau paionia fononga saliate toho tangatā 'i he ngaahi potu tokalelei pea ne fie ma'u e tokotaha kotoa pē ke tānaki leva ha ngaahi nāunau ma'anautolu. Na'e tohi 'e Lusi Mīsevi na'e "vete 'e he hou'eiki fafiné honau 'ū pivá [ko ha 'ū piva lalahi ne tui loto], sitōkeni mo e me'a kotoa pē na'e lava ke nau foaki, 'i heni he loto Tāpane-kalé, pea fa'o [kinautolu] ki he salioté."

'I he kamata ke a'u e kau paionia ne fakahaofi ki Sōleki Sití, na'e tohi 'e Lusi 'o pehē, "Kuo te'eki ai ha taimi te u ongo'i fiemālie mo fiefia ange ai 'i ha fa'ahinga ngāue kuó u fai 'i he'eku mo'ui. Ko e me'a pē na'e fie ma'u ke u fai ko ha'aku hū ki ha falekoloa 'o talaange 'eku fie ma'ú; kapau ko ha tupenu na'e fua ta'etotongi mai ia."⁴

Na'e lea 'a Palesiteni Siasoi 'Alipate Sāmīta (1870–1951) kau ki hono tokoni'i e ni'ihī kehé 'o pehē: "'E fakatata pē 'etau fiefia ta'engatá ki he founda 'oku tau lí'oa ai 'etau mo'ui ke tokoni'i e ni'ihī kehé."⁵

Fakakaukau ki he Me'á ni

1. 'E tatakī fēfē kitautolu 'e he lotú ke tau hoko ko ha ngaahi me'a-ngāue 'i he to'ukupu 'o e 'Eikí?
2. 'E tokoni'i fēfē kitautolu 'e he ngāue tokoni ki he ni'ihī kehé ke tauhi 'etau ngaahi fuakavá?

OFO 'I HE 'OFA 'OKU FAI 'E SĪSŪ MA'AKŪ

Fai 'e Cesar Lima Escalante

I he Sāpate 'e taha, ne fakafe'iloaki mai e pīsopé kimu'a he houalotu sākalamēnití, pea fehu'i mai, "Te ke lava 'o tokoni mai ke tāpuaki'i e sākalamēnití?" Na'á ku talaange 'io te u lava fai ia.

Na'á ku 'alu 'o 'omai 'eku tohi himí pea fanofano kimu'a peá u nofo 'i he tēpile sākalamēnití. Ne u fakaava hake 'a e tohi himí, pea ko e fuofua himi na'á ku fakatokanga'í ko e "Oku Faka- ofo" (*Ngaahi Himí*, fika 102). Ne te'eki kamata 'a e fakatahá, ne u kamata lau leva e 'uluaki lainé: "Oku fakaofu 'a e 'ofa 'a Sīsū." Fakafokifā kuo fakafonu hoku lotó 'aki ha 'ofa lahi.

Ne u lau 'i he pō kimu'á he Tohi Tapú kau ki he faka'osinga e mo'ui 'a Sīsū Kalaisí—e ngaahi konga 'oku kau ai 'a e 'Ohomohe Faka'osí, Ngoue ko Ketisemaní, mo 'Ene pekiá mo e Toetu'ú. Na'á ku fakakaukau ki hono fakamamahi'i, haha mo manukia 'o Sīsū 'e he kau fai tauteá. Ne u sioloto atu foki ki hono fakahoko 'e Sīsū 'Ene feilaulau fakaleléi 'i he Ngoue Ketisemaní lolotonga ia 'oku mohe 'Ene kau ākongá.

Na'á ku fakatokanga'i ne u 'amanaki ke tāpuaki'i 'a e maá mo e vaí 'okú ne fakafofonga'i 'a Hono sinó mo e ta'ata'á. 'Oku faka'atā 'e he sākalamēnití kitautolu ke fakafo'ou e

fuakava ne tau fai 'i he'etau papitaisó, ke manatu ma'u ai pē kiate Ia, ke tauhi 'Ene ngaahi fekaú, pea ke to'o kiate kitautolu Hono huafá.

'I he kamata 'a e houalotu sākalamēnití, ne 'i hoku 'atamai e ngaahi fakakaukau kotoa ko 'ení. Ne u ongo'i 'aupito ne faingata'a'ia 'a Sīsū 'i ha founga fakamamahi mo fakaofu 'a ia 'oku 'ikai mahino kiate kitautolu. Ne u fakakaukau leva, na'á Ne kātaki'i e mamahí koe'uhí

ko 'Ene 'ofa kiate kitautolú—kiate au.

Ne u ongo'i 'oku 'ofeina au 'e he 'Eikí pea 'ikai lava 'o mapukepuke hoku lo'imatá. Ne u ongo'i 'oku 'ikai ke u taau mo e me'a ne fai ma'aku 'e he Fakamo'uí. Ka na'á ku ongo'i foki 'oku haohao 'Ene 'ofa kiate aú. 'E foaki 'e ha kaungāme'a 'ene mo'uí ma'a hono kaungāme'á (vakai, Sione 15:13). 'I he kamata e himi sākalamēnití, ne u tu'u hake mo ha tangata 'e taha ke kamata e ouaú.

KO HA AUSIA FAKAMA'A FAKALAUMĀLIE

"Ke hoko 'a e sakalamēnití ko ha a'usia 'okú ne fakama'a fakalaumālie kitautolu he uike takitahá, 'oku fie ma'u ke tau teuteu'i kitautolu *kimu'a* pea tau toki omi ki he houalotu sākalamēnití. 'Oku tau fai 'eni 'aki hono tuku 'etau ngāue faka'ahó mo e fakafiefiá pea mo hono tukuange atu 'o e ngaahi fakakaukau mo e hoha'a fakaemāmaní.

'I he'etau fai iá, 'oku tau faka'atā ai ha potu 'i hotau 'atamai mo e lotó ma'á e Laumālie Mā'oni'oní. . . .

"'I he'etau hiva'i e himi sākalamēnití, kau atu ki he ongo lotu sākalamēnití mo ma'u e fakafofonga 'o Hono sinó mo e ta'ata'á, 'oku tau fekumi ai 'i he fa'a lotu ke ma'u ha fakamolemole 'o 'etau ngaahi angahalá mo e tōnounou. 'Oku tau fakakaukau ki he ngaahi talá'ofa ne tau fai mo tauhi he uike kimu'á pea tau fai ha ngaahi tukupā fakafo'ituitui makehe ke muimui ki he Fakamo'uí 'i he uike hono hokó."

'Eletā Robert D. Hales 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "'Ilo'i Kitautolu: Ko e Sākalamēnití, Temipalé mo e Feilaulau 'i he Tokoni," *Liahona*, Mē 2012, 34.

Ne ma to'o mai e 'ufi'ufi hinehina faka'ofa'ofa na'á ne 'ufi'ufi e maá. 'I he'eku to'o hake e maá, ne u 'ilo ko hoku fatongiá ke paki iá ko ha kongá 'o e ouaú, ka na'á ku momou ke fai ia. 'Oku fakafofonga 'i e he maá 'a e sino 'o Kalaisí. Ne u fakakaukau ki he kau sōtiá ne nau fakamamahi 'i e 'Eikí, pea 'ikai ke u fie paki e maá. 'I he'eku paki 'i e kongá 'uluakí, ne u fakakaukau ki he founa fakamamahi mo fakamā ne nau fai kia Sisū kimu'a He'ene pekiá—'a e kalauni talatalá, ko hono hahá, mo faingata 'a iá. Ne mokulukulu hoku lo 'i matá 'i he'eku teuteu 'a e maá.

Ne u fakakaukau na'e fie ma'u ke hoko e ngaahi me'a fakamamahi mo fakamā ko 'ení. Ko e kongá kinautolu 'o e feilaulau fakalelei 'a Sisū Kalaisí, pea na'á Ne fai e feilaulá koe'uhí ko 'Ene 'ofa kiate au mo kitautolu takitaha.

Na'e kamata leva ke u ongo 'i ha nonga mo ha fiefia lahi. Ne u pakipaki tokanga mo māmālie e kongá mā kotoa pē, 'i hono 'ilo 'oku 'amanaki ke tāpuaki 'i mo fakatapui 'a e me'a 'i hoku nimá ki ha taumu'a makehe pea 'okú ne fakafofonga 'i ha me'a ma'ongo'onga 'aupito, faka'ofa'ofa mo fakafofo. Ne u ongo 'i 'a e fatongia

ma'ongo'onga 'o hono fai 'o e ouau ko 'ení koe'uhí ke lava 'e kinautolu 'i he fakatahá 'o fakafo'ou ha fuakava mo e 'Eikí pea ma'u 'a e ngaahi tāpuaki 'o e Fakalelei.

'I he'ene 'osí, ne u vakai ki he fonu 'a e ngaahi laulá 'i he mā kuo pakí. Na'e fakafofo mo faka'eieiki e vakai ki aí. Ne fai 'e hoku hoá e lotú. Ne te'eki mahino lelei kiate au kimu'a e kupu 'i lea "ke nau 'ilo 'i he fakamanatu ki he sino 'o ho 'Aló" (T&F 20:77).

'I he'eku ma'u 'a e maá, ne u toe ongo 'i 'a e 'ofa 'a hoku Fakamo'uí. Ne u ongo 'i malu, loto fakatōkilalo, pea vēveke ke fai 'a e me'a totonú. Ne u fie ma'u ke vakavakai 'i 'eku mo'uí pea fakatomala mei he'eku faihala kotoa pē.

'Oku ou fakamālō kia Sisū Kalaisi 'i He'ene 'ofa kiate aú. 'Oku ou fakamālō ko 'etau lava ke ma'u 'a e ngaahi tāpuaki 'o 'Ene Fakalelei: ke fakamolemole 'i mei he'etau ngaahi angahalá pea ma'u 'a e faingamālie ke foki ki he'etau Tamai Hēvaní. ■

'Oku nofo 'a e tokotaha na'á ne fa'ú 'i Mekisikou Siti, Mekisikou.

NGAAHI FEHU'I KE FAKALAU-LOTO KI AÍ

Ko e hā te u lava 'o fai lolotonga e uiké ke teuteu lelei ange ke u ma'u 'a e sākalamēnití? Ko e hā 'oku ou fakakaukau ki ai lolotonga e sākalamēnití? 'Oku ou ongo 'i nai ha fakamolemole mo ma'u ha ue 'i fakalaumālie 'i he'eku to'o e sākalamēnití?

'I he 'alu 'a e ngaahi ta'ú, kuó u fehangaangai mo hoku husepānití mo ha ngaahi faingata'a 'i he'ema nofomalí, pea 'i he'eku fakakaukau ki aí te u pehē 'oku ou hounga'ia mo'oni ai. 'Oku tāpuekina kitautolu 'e he 'Eikí 'aki ha ngaahi faingata'a ke sivi'i fakafō'ituitui kitautolu pea tokoni'i ke tau tafoki kiate Ia mo hotau hoá.

Ko e mali tempalé 'a e fuakava taupotutaha 'o e hakeaki'í. 'I he taimi 'oku tauhi ai e fuakava ko 'ení, 'oku fakatau ki he tu'unga ma'olunga taha 'i he pule'anga fakasilesitalé, pe mo'ui ta'engatá, 'o 'uhingá ke tupulaki 'o ta'e ngata (vakai, T&F 131:1–4). Koe'uhí ko e pale ma'ongo'onga ko 'ení, 'oku totonu ke tau 'amanaki atu ke fakatupulaki kitautolu 'e ha mali tempale, ke liliu hotau natulá.

Na'e pehē 'e 'Eletā Pulusi C. Heifeni, ko ha mēmipa mālōlō 'o e Kau Fitu-ngofulú: "Mahalo te tau kamata 'aki e mali pē ke fiemālie. Ka 'oku hoko mai leva e ngaahi palopalemá. Kapau te

tau feinga fakamātoato ke fakalelei'i kinautolu mahalo, he 'ikai pē ke tau ongo'i fiemālie, ka te tau tupulaki. Te tau iku mali 'o 'ikai ke fiemālie ka ke fiefia."² 'Oku 'ikai fiemālie ma'u pē 'a hono fakalelei'i fakataha 'ema ngaahi palopalemá, ka 'okú ne 'omai mo'oni ha fiefia.

Ngāue Mālohí mo e Fiefia

Ko e hoko ko ha fa'eé, 'a e me'a faingata'a taha kuó u faí. Kimu'a pea ma'u ha fānaú, ne u pehē ko e tu'unga fakafa'eé 'e lahi fakafiefia, kapau 'e 'ikai hoko ma'u pē—pea 'i ai ha ngāue lahi 'e taha pe ua. Ka kuo mahino kiate au 'oku tu'u fehangaangai ia. Koe'uhí ko 'eku hoa ngāue ta'engata mo hoku husepānití, kuo hoko hoku tu'unga fakamātu'á mo e nofomalí ko ha ako'anga ki he hoko 'o hangē ko e Tamai Hēvaní. 'Oku fakataua 'a e fatongia fakamātu'a 'i he mo'ui ní ki he ngāue mo e ngaahi taumu'a 'a 'etau Tamai Hēvaní, "ke fakahoko 'a e mo'ui

ta'e-fa'a-maté mo e mo'ui ta'engata 'a e tangatá" (Mōsese 1:39). 'Oku fie ma'u 'i he hoko ko ha uaifi mo e fa'eé ha kātaki fakalangí, mālohi mo e 'ofa. 'Oku tokoni mai 'a e hoko ko ha fa'eé ke u hoko 'o tatau ange mo e 'Otuá 'i he natula, holi mo e me'a 'e malavá.

Kuo tāpuekina au 'e he sila he tempalé 'i ha ngaahi founga ta'e 'amanekina. Ko ha ma'u'anga mālohi kiate au pea mo ha me'a fokotu'uma'u ki he'eku fānaú. Ko ha fehokotaki-'anga mālohi ki he'eku ngaahi kuí pea tāpuekina kinautolu 'i he'eku fai 'enau ngāue fakatempalé. 'Oku 'aonga e feilaulau kotoa pē ki he'eku mali tempalé, pea 'oku ou 'ilo 'okú ne 'omai ha ngaahi tāpuaki ma'ongo'onga. ■
'Oku nofo 'a e tokotaha na'á ne fa'ú 'i Nu'u Sila.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Francis Webster, 'i he William R. Palmer, "Pioneers of Southern Utah," *The Instructor*, May 1944, 217–18.
2. Bruce C. Hafen, *Covenant Hearts: Marriage and the Joy of Human Love* (2005), 13.

SAMUELA

“Oku hoko ma’u pē ko ha fakalotolahi kiate au ‘a e a’usia ‘a e ki’i tamasi’i ko Samuelá ‘i he’ene tali ki he ui ‘a e ‘Eikí.” —Palesiteni Thomas S. Monson¹

Na’e pa’a ‘eku fa’ē ko Hená peá ne lotu ‘i he temipalé ki ha foha mo fuakava ke foaki ia ki he ‘Eikí. Na’e tali ‘e he ‘Otuá ‘ene ngaahi lotú; na’á ne fá’ele’i au. ‘I he’eku kei si’í, na’á ne ‘omi au ki he temipalé ke tauhi kiate Ia. Ne tokanga ‘i mo ako ‘i au ai ‘e he taula’eiki ko ‘Īlaí.²

‘I he’eku kei si’í, ne u fanongo ki hono ui hoku hingoá ‘i he pō ‘e taha. Ne tu’o tolu ‘eku ‘alu kia ‘Īlai, ka na’e te’eki ke ne ui au. Na’á ne pehē ko e ‘Eikí okú Ne ui aú. Na’á ku muimui ‘i he fale’i ‘a ‘Īlaí ‘i he’eku toe fanongo ki hono ui hoku hingoá ko hono tu’u faá pea tali ‘o pehē, “Ke ke folofola mai; he ‘oku ongo’i ‘e [ho’o] tamaio-‘eikí.”³ Na’e folofola mai e ‘Eikí kiate au, pea ‘i he’eku tupu haké, na’á Ne ‘iate au. Na’á ne ui au ke hoko ko ‘Ene palōfita.

‘I he’eku toulekeleká, ne u fili hoku ngaahi fohá ke fakamaau ‘i ‘Isileli. Na’e ta’e-mā’oni’oni hoku ngaahi fohá ko ia ne kole ‘e he kaumātu’a ‘o ‘Isilelí ke fokotu’u ha tu’i. Ne u fakatokanga ange ki he kakai e ngaahi fakatu’utā-maki ‘o ha tu’í, ka nau vili ta’e’unua pē ‘i he’enua kolé. Na’e fekau’i au ‘e he ‘Eikí ‘oku totonu ke u “tokanga ki honau le’ó.”⁴

Na’e ‘omai he ‘Eikí ‘a Saula—“ko ha tangata talavou lelei”⁵—peá u fakanofa ia ko e “eiki ki [he] kakai ‘o ‘Isilelí.”⁶ Na’á ne hoko ko honau tu’i. Neongo iá, ‘i hono fekau’i ‘e he ‘Eikí kia Saula ke faka’auha e kau ‘Amalekaí mo e me’a kotoa pē na’a nau ma’ú, na’á ne talangata’a. Na’á ne tauhi ‘a e fanga monumanu ‘a e kau ‘Amalekaí mo foaki ia ko e feilaulau. Ne u ako ‘i ‘a Saula “oku lelei lahi ‘a

e talangofuá ‘i he feilaulaú, pea ko e fakafanongó ‘i he ngako ‘o e fanga sipi tangatá.”⁷

Koe’uhí ko e talangata’a ‘a Saulá, na’e fekau’i au ‘e he ‘Eikí ke fili ha tu’i fo’ou mei he ngaahi foha ‘o Sesé. Na’e ‘omi kiate au ‘e Sese ‘a hono ngaahi foha ‘e toko fitu lahi tahá, ka na’e ‘ikai fili kinautolu ‘e he ‘Eikí.⁸ Na’e fakahā mai ‘e he ‘Eikí ko e foha si’isi’i tahá, ‘a Tēvita ‘oku totonu ke tu’í. ‘I he fōtungá pe ko e lahí, mahalo ne hangē ange e ngaahi ta’okete ‘o Tēvita ko ha ngaahi tu’i ‘i he kaha’ú, ka na’e fili ‘e he ‘Eikí e tauhisipi kei talavou ni ke tataki Hono kakai. Ne u ako mei he a’usia ko ‘ení, “oku ‘ikai mamata ‘a [e ‘Eikí] ‘o hangē ko e mamata ‘a e tangatá; he ‘oku sio ‘a e tangatá ki he anga ‘oku hā ‘i tu’á, ka ‘oku ‘afio’i ‘e [he ‘Eikí] ‘a e lotu.”⁹ ■

MA’U’ANGA FAKAMATALÁ

1. Thomas S. Monson, “The Priesthood in Action,” *Ensign*, Nov. 1992, 47.
2. Vakai, 1 Samuela 1–2.
3. 1 Samuela 3:10.
4. 1 Samuela 8:22.
5. 1 Samuela 9:2.
6. 1 Samuela 9:16.
7. 1 Samuela 15:22.
8. Vakai, 1 Samuela 16:10.
9. 1 Samuela 16:7.

VAHEHONGOFULÚ MO E NGAAHI FOAKÍ

'Ihono totongi e vahehongofulú mo e ngaahi foakí 'e lava ke ako e fānaú, 'oku tauhi 'e he 'Eikí 'Ene ngaahi tala'ofá.

'I ha fakamatala 'i he peesi 60–61 'o e makasini ko 'ení, 'oku talanoa ai 'a 'Eletā 'Anitoni D. Pēkini 'o e Kau Fitungofulú kau ki hono ako 'i ia 'e hono tomu'a totongi 'o e vahehongofulú kimu'a pea fai ha fakamolé ke fakafai-kehekehe 'i e holí mei he fie ma'ú.

Na'e pehē 'e 'Eletā Pēkini, 'i he'ene tauhi e fekau ko 'ení, "'oku mālohi ange 'eku tuí pehē ki he'eku holi ke tauhi e ngaahi fekau kehe ['a e 'Eikí].'" Na'á ne 'ahi'ahi fakahoko ha tefito'i mo'oni 'oku ako 'i 'i he *Ki hono Fakamālohia 'o e To'u Tupú*: "'Oku mahu'inga ho'o tō'onga fakakaukaú 'i he totongi vahehongofulú. . . . Totongi loto fiemālie ia 'i he loto fakafeta'i'" ([2011], 38).

Ngaahi Fokotu'u ki hono Ako'i 'o e To'u Tupú

- 'E lava ke fa'a ako 'a e to'u tupú mei he ngaahi sippinga 'a e ni'ihiki kehé. Vakai, "Ko e Ngaahi Tāpuaki 'o e Vahehongofulú" (*Liahona*, Mā'asi 2013, 26) ke lau fekau'aki mo hono tāpuekina ha toko nima fakafo'ituitui koe'uhí ne nau totongi vahehongofulu. Alea 'i e founga kuo faitāpuekina

ai 'e he vahehongofulú ho fāmili. Mahalo te ke fie talanoa kau ki he founga 'oku tāpuekina ai 'e he vahehongofulú mo e ngaahi foakí e kāingalotu kotoa 'o e Siasí.

- Fakakaukau ke lau fakataha 'a e konga kau ki he vahehongofulú mo e ngaahi foakí 'i he *Ki hono Fakamālohia 'o e To'u Tupú* (peesi 38–39). Mahalo te ke alea 'i e founga 'oku fekau'aki ai e 'aukaí mo e foaki 'aukaí mo e founga totongi foaki 'aukai ho fāmili.

Ngaahi Fokotu'u ki hono Ako'i 'o e Fānaú

- Fakakaukau ke faka'aonga 'i e fakatātā ko 'ení: Hili ha ngaahi sēniti maka 'e 10 'i ha tēpile. Fehu 'i ki he kau mēmipa 'o e fāmili pe te nau ongo 'i fēfē kapau te ke talaange te ke 'oange e sēniti maka 'e hiva peá ke tauhi pē e taha ke tokoni ki hono langa e pule'anga 'o e 'Eikí. Te nau loto fiemālie nai ke tali ha foaki pehē? Te ke lava 'o fakamatala 'i leva e faitatau 'i he tu'unga ko 'ení mo e fono 'o e vahehongofulú.
- Te ke lava 'o faka'aonga 'i 'a e konga ko e "Ma'á e Fānau Īkí" 'i he *Liahona* 'o 'Aokosi 2011

NGAAHI FOLOFOLA 'I HE KAVEINGA KO 'ENÍ

Levitiko 27:30, 32

Teutalōnome 26:12

Nehemaia 10:38

Malakai 3:8, 10; vakai

foki, 3 Nifai 24:8, 10

Luke 18:12

'Alamā 13:15

Tokāteline mo e Ngaahi

Fuakavá 64:23;

97:10–12; 119:3

(peesi 70–72), 'oku 'i ai ha talanoa mo'oni ki ha 'usia 'a ha ki'i tamasi 'i 'o ne 'ilo ko ha fili lelei 'a e totongi vahehongofulú—tatau ai pē kapau ko ha koini pē 'e taha. Te ke lava foki 'o fakakakato mo ho'o fānaú e ngaahi 'ekitiviti fekau'aki. ■

Ko e ngaahi pulusinga ki mu'a 'o e Liahoná 'e lava ke ma'u ia 'i he liahona.lds.org.

*‘Oku uesia pe tokoni’i
koe ‘e he mītia kotoa
pē ‘okú ke ngāue ‘akí.
‘Oku fakatupulaki, ‘i
ai hono taumu ‘a mo
ue ‘i fakalaumālie
nai koe ‘e he mītia
‘okú ke filí?*

Ihono 'omi 'a Taniela, Setaleki, Mēsake mo 'Apetenikō ki he fakamaau'anga 'o e Tu'i ko Nepukanesá, na'e fekau ke nau kai e kakano'i manu mo e uaine 'a e tu'í. Ka na'a nau fili ke kai sepo (ko ha me'akai ngaohi mei he kēlení) mo inu vai pē. Hili ha 'aho 'e 10, "na'e mata-matalelei hake mo sino 'a honau matá 'i he fānau kotoa pē, 'a ia na'e kai 'a e tufakanga 'o e me'akai 'a e tu'í. . . . [Pea] na'e foaki 'e he 'Otuá kiate kinautolu 'a e 'ilo mo e mafai, 'i he ngaahi 'ilo'ilo kotoa pē mo e poto: pea na'e ma'u 'e Taniela 'a e 'ilo'i 'o e ngaahi me'a hā mai kotoa pē, mo e ngaahi misi" (Taniela 1:15, 17).

Neongo 'oku tau fa'a faka'aonga'i 'a e talanoá ni ke fakatāta'a i e ngaahi tefito'i mo'oni mahu'inga kau ki he Lea 'o e Potó pea mo e me'akai mo'oni 'oku tau ma'ú, 'okú ne ako'i foki e ngaahi tefito'i mo'oni kehe kau ki he me'a 'okú ne fakatāta'a 'i. 'Oku kau heni 'a e mītia 'oku tau ngāue 'aki ki he fakafiefiá—ha fa'ahinga me'a mei he ngaahi tā fakatāta faka'ofofá, tohí, tau'olungá mo e mūsiká mo e mītia fakakomi-piuta mo fakasōsialé. Hangē pē ko hono fai 'e Taniela mo hono kaungāme'á ha fili fakapotopoto ke 'oua 'e kai 'o fu'u lahi e me'a-kai he 'ikai ke ne 'oange 'a e ivi 'oku nau fie ma'ú—pea mahalo te ne tohoaki'i 'enau tokangá mei he'enua ako 'i he fakamaau-'anga 'a e tu'í—kuo pau foki ke tau fa'a 'ilo'ilo 'i hono fili e ngaahi me'a fakafiefia 'oku langaki mo'uí (vakai, T&F 25: 10).

'E lava ke tokoni'i kitautolu 'e he ngaahi fokotu'u ko 'ení ke tau fili 'a e me'a fakafiefia 'oku 'aonga ki hotau tu'unga fakamatelie ko 'ení.

Faka'ehi'ehi mei he Fakakaukau Ta'e 'Aongá

'Oku tau ngāue 'aki e ngaahi me'a fakafiefiá ha fakafiemālie mei he ngaahi hoha'a faka'ahó. 'E lava ke hoko ko ha taimi ke mālōlō mo kakata fakataha pea talanoa lelei mo e fāмили mo e kau-ngāme'á.¹ Ko e mālōlō lelei 'oku tau ongo'i mei he ngaahi 'ekitiviti ko 'ení 'oku ma'u mei he tākiekina 'a e Laumālie Mā'oni'oni, 'a ia ko hono ngaahi fuá ko e "ofa, mo e fiefia, mo e melino, mo e kātaki fuoloa, mo e angavaivai, mo e angalelei, mo e tui, mo e angamalū [mo e] ta'e konā" (Kalētia 5:22–23). Ke tau ongo'i mālōlō lelei hili 'etau fakafiefiá, kuo pau ke tau fili e me'a fakafiefia 'okú ne faka'atā

kitautolu ki he ngaahi ue'i mo e mālohi fakamo'ui 'a e Laumālie Mā'oni'oni.

Ke faka'ehi'ehi mei he mole e takaua 'a e Laumālie Mā'oni'oni mo hono uesia hotau laumālié, 'oku fale'i kitautolu ke 'oua 'e "alu, mamata, pe kau 'i ha me'a 'oku fakamāta-tu'a, anga'uli, feke'ike'i, pe ponokalafi 'i ha fa'ahinga founga pē."² Ka 'i he taimi 'e ni'ihi, ko e mītia ko ia 'oku ngali hao mei he ngaahi me'a ta'e ma'á 'okú ne fakatu'utāmaki 'i he'ene tohoaki'i kitautolu mei he'etau taumu'a 'i he mo'uí.

Lolotonga e malava ke tokoni'i kitautolu 'e he ngaahi me'a fakafiefia 'oku langaki mo'uí ke fiefiá, 'oku tatakī kitautolu 'e he ngaahi me'a fakafiefia kehé ke fakakaukau ta'e 'aonga. 'Oku fekau'i kitautolu 'e he 'Eikí 'i he Tokā-teline mo e Ngaahi Fuakavá: "Tuku ho'omou ngaahi lea fakava'iva'inga kotoa pē, mo e kata kotoa pē, mo ho'omou ngaahi holi kovi kotoa pē, pea mo ho'omou loto-hikisia mo

e fakakaukau laulaunoa kotoa pē" (88:121). Na'e fakamatala 'a 'Elētā Tāleni H. 'Oakesi 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá kau ki hono tohoaki'i 'e he me'a fakafiefia 'e ni'ihi 'etau tokangá mei he taumu'a 'o e palani 'o e fakamo'uí 'aki hono fakafemo'uekina'i hotau 'atamaí 'aki e ngaahi fakakaukau ta'e 'aongá mo e ngaahi me'a noá.³ 'E vave hano tauhele'i kitautolu 'e he ngaahi me'a fakafiefia peheé pea

hoko e "ta'e 'apasia 'okú ne fakama'ama'a e me'a toputapú pea hoko ko e ta'e mā'onioni mo e takuanoa."⁴

Hoko ko ha Fakafongā Mālohi

Neongo 'e lava ke faingofua 'a e me'a fakafiefia 'oku tau faka'atā ke fanongo, mamata mo laú ki hotau lotó mo e 'atamaí ta'e vakai'i, ko ha konga mahu'inga 'o e mo'uí ko e ako ki he founga 'o e hoko ko e fakafongā—ke ako "ke fili [ma'atautolu] pē kae 'ikai fakamāloh'i ke ngāue 'i ha fa'ahinga founga" (2 Nifai 2:26). Ko e konga 'o e hoko ko ha fakafongā mo'oni ko 'ete filifili e me'a fakafiefia 'okú ke ngāue 'aki.

Kuo pau ke tau 'ilo e lahi 'o e taimi 'oku tau faka'aonga'i ki he mītia fakafiefiá, kuo pau ke tau 'ilo e lahi 'o e taimi 'oku tau faka'aonga'i ai iá mo e ngaahi pōpoaki—mahino pe fakapulipuli—'okú ne tuku atú. 'Oku fakamatala 'a Laieni Holomesi ko e talékita 'o e Digital Media Group 'i he 'Univēsitī Pilikihami 'Iongí, kuo pau ke tau "faka'aonga'i

KO E MĪTIA 'OKU 'AONGÁ

fakapotopoto e tekinolosía” pea fakakaukau’i fakalelei “hono ngaahi nunu’á kotoa.”⁵ ‘Oku pehē ‘e ‘Eimi Pitasoni Sieniseni, ko e sea ‘o e potungāue Theatre and Media Arts ‘i he ‘Univēsi Pilihihami ‘Tongi, ‘oku mahu’inga ke “fili ke kau ‘i he ngaahi fepōtalanoa’aki fakamitiá pea faka’ehi’ehi mei hono faka’aonga’i noa’ia e mītiá.”⁶

Faka’aonga’i Fakapotopoto e Taimi

Ko e konga ‘o e hoko ko ha fakafofonga mālohí ko hono ‘ilo’i e lahi ‘o e taimi ‘oku tau fakamoleki he me’a fakafiefiá. ‘I he lahi e ngaahi me’a ke fili mei a’i ‘oku faingofua ke femo’uekina ‘i hono faka’aonga’i e “me’a ‘okú ke ma’u ‘i he fetohi’aki ‘i he telefoní (text), ‘imeilí, ongoongo fakamuimui tahá (stream) mo e ngaahi fanongonongó (notifications).”⁷ Ka ‘i he’etau fai iá, ‘oku tau fakamoleki e “ngaahi ‘aho ‘o [hotau] ‘ahi’ahi’í” (2 Nifai 9:27) ‘aki e ngaahi ‘ekitiviti fakamole taimi ‘oku ‘ikai tokoni ke tau hoko ko ha kau fakafofonga mālohi, poto mo ‘ofa faka-Kalaisi ange ‘o Sisū Kalaisi.

Te tau lava ‘o vahe’i ha taimi ke fiefia ‘i ha me’a fakafiefia ‘okú ne langaki kitautolu kae ‘ikai fakamoleki e ngaahi efiafi ‘i he vititō fakamuimuitahá, faiva fo’ou mālie tahá pe fakamtala fakamuimuitahá. ‘Oku pehē ‘e Misa Holomesi, “Fai ha fili fakapotopoto. Fili pe ko e hā, taimi, mo e founa te ke faka’aonga’i ai e ngaahi nāunau faka’ilekitulōniká.”⁸

Fili e Mītia ‘Oku Langaki Mo’uí

Ko e konga mahu’inga taha ‘o hono fili fakalelei e me’a fakafiefiá ko hono fakakaukau’i e pōpoaki ‘oku ‘omai ‘e he mītiá.

‘Oku fakafetu’utaki mai ha me’a ‘e he founa fakafiefia kotoa pē, ‘o tatau ai pē pe ‘oku ‘uhinga pehē pe ‘ikai. Hangē ko ‘ení, ‘i ho’o fiefia ‘i ha filimi pe tohi, fehu’i kiate koe pe ko e hā e pōpoaki ‘okú ne fakafetu’utaki kiate koe ‘i he ngaahi faka’ilongá, kinautolu ‘oku kau a’i, fakalea ‘o e hivá mo e ‘atá. Ko e hā ‘a hono ngaahi tu’unga ‘ulungaanga mahu’ingá? Ko e hā e ngaahi ‘ulungaanga ‘okú ne fakaongoongolelei’i ma’i? Mahu’inga tahá, ‘okú ne tokoni’i nai koe ke fakakaukau mo faka’apa’apa’i ‘a Sisū Kalaisi? ‘Oku tokoni nai ke mahino kiate koe Hono faka-‘Otuá? ‘Okú ne ako’i atu nai ha me’a fekau’aki mo e feilaulau? fekau’aki mo e ‘ofá? fekau’aki mo e ta’e siokitá? ‘Okú ne fakamtala nai ki he mahu’inga ‘o e fāmili’ pe ko e topu-tapu ‘o e nofomalí? Kapau he ‘ikai te ke lava ke tākaki ha ngaahi mo’oni fekau’aki mo e ongoongolelei mei he ngaahi pōpoaki ‘oku ‘omi ‘e he ngaahi me’a fakafiefia kiate

kimoutolú, ‘oku ‘ikai mahu’inga pea ‘ikai ‘aonga ke fakamoleki ai ho taimi.

Mahalo ‘e ‘ahi’ahi’i ha ni’ihi ke pehē, “Ko e me’a fakafiefia pē ia—‘ikai ko e ako pe lotu. ‘Oku ‘ikai fie ma’u ke u ako ha me’a mei ai.” Ka ‘oku tatau ai pē pe ‘okú ke fakakaukau ki ai pe ‘ikai, “‘e uesia koe ‘e ha me’a pē ‘okú ke lau, fanongo, pe sio ki ai.”⁹

‘I he taimi tuku ai ‘etau fakakaukau mo e lotó ki hono vakai’i e mītia ‘oku tau ngāue ‘akí, ‘oku tau ki’i fakakaukau leva ki he kuohilí. ‘Oku ui ‘e Palōfesa Sieniseni ‘a e ngaahi taimi ko ‘ení ko ha “fepōtalanoa’aki”: “ko ha fevahevahe-‘aki—‘oatu pea ‘omai pe foaki pea ma’u mai ‘a ia ‘oku tau fanongo pea tali. Ko e fepōtalanoa’aki lelei taha kuo tau fai ‘oku fa’a hoko ko e ngahai momeniti fakatomala fakatāutaha, koe’uhí ‘oku tau fa’a lava ‘o liliu ‘etau fakakaukau, kumi ha hala fo’ou pe fili ke fai lelei ange lolotonga e fepōtalanoa’akí. ‘Oku fa’a si’isi’i, faingofua, fakakongokonga, fakafiemālie mo ola lelei e ngaahi liliu ‘oku tau fai ki hotau laumālie ‘i he ngaahi momeniti ko ‘ení.”¹⁰

‘Oku tau fekumi ki “ha me’a ‘oku mā’oni’oni, faka’ofo’ofa, pe ongoongolelei pe fe’unga mo hono vikiviki’í”—a’u pē ki hotau taimi ‘ataá (Ngaahi Tefito ‘o e Tuí 1:13). ‘I he’etau hoko ko e kau fakafofonga ‘o Sisū Kalaisi kuo pau ke tau vilitaki “ko e me’a kotoa ‘oku [tau] lau pe [mamata’í] . . . ‘okú ne ako’i ha me’a lelei pe fakatupulaki ha me’a lelei ‘iate [kitautolu] pe [ko hotau fāmili].” ‘Oku totonu ke hoko ‘etau ngāue ‘aki e me’a fakafiefiá ke “‘i ai hono taumu’a, ngaahi ngāue fakatapui . . . ‘okú ne [tokoni’i kitautolu] ke ma’u pea vahevahe e vīsone ‘etau Tamai Hēvani.”¹¹

‘Oku tau ‘ilo ko e ngaahi me’a fakafiefia ko ia ‘oku mā’oni’oni, faka’ofo’ofá pea fe’unga mo hono vikiviki’í—‘a e mītia ‘oku ‘aongá—‘okú ne fakatupulaki kitautolu ki he ngaahi faingata’a ‘o e mo’uí, mo fakamālohia hotau tu’unga fakaākongá. ■

‘Oku nofo ‘a e tokotaha na’á ne fa’ú ‘i Iutā, USA.

MA’U’ANGA FAKAMATALÁ

1. Vakai, “Ko e Fāmili: Ko ha Fanongonongo ki Māmani,” *Liahona*, Nōvema 2010, 129, ‘oku hiki ai e “ngaahi ‘ekitiviti fakatupulakí” ko e taha ‘o e ngaahi tefito’i mo’oni ‘okú ne langa ha fāmili fiefia.
2. *Ki Hono Fakamālohia ‘o e To’u Tupú*, (2011), 11.
3. Vakai, Dallin H. Oaks, “Powerful Ideas,” *Ensign*, Nov. 1995, 27.
4. Brad Wilcox, “If We Can Laugh at It, We Can Live with It,” *Ensign*, Mar. 2000, 29.
5. Ryan Holmes, “The Truth of All Things,” (Brigham Young University devotional, May 7, 2013), speeches.byu.edu.
6. Amy Petersen Jensen, “Some Hopeful Words on Media and Agency,” (Brigham Young University devotional, Mar. 20, 2012), speeches.byu.edu.
7. Holmes, “The Truth of All Things,” speeches.byu.edu.
8. Holmes, “The Truth of All Things,” speeches.byu.edu.
9. *Ki Hono Fakamālohia ‘o e To’u Tupú*, 11.
10. Jensen, “Media and Agency,” speeches.byu.edu.
11. Jensen, “Media and Agency,” speeches.byu.edu.

Tauhi Fānaú, To'o e Palakí

Fai 'e Jan Pinborough

Ngaahi Makasini 'a e Siasí

Na'e folofola e Fakamo'uí 'aki ha fo'i lea faingofua 'e nima: "Vakai ki ho'omou fānau ikí." Ne vakai atu 'a e kau Nifai ki he'enu fānaú. Pea ko e mea ne hokó ko e taha ia e ngaahi me'a toputapu taha ne hoko 'i he folofolá. (Vakai, 3 Nifai 17:23–24.)

Ne u fuofua a'usia e "vakai" 'i hono fā-'ele'i 'ema fuofua tama fefiné. Ne faka'aaki au 'e he'ene tangi le'o sí'i mo hokohoko 'i he valenga poó, peá u teuteu ke fafanga ia 'i he'ene hoko iá. Na'á ne 'ā'ā pea toutou sio fakamama'u mai 'i ha ngaahi taimi fuoloa mo mahu'inga ki hoku matá. 'I he'ema fuofua "vakai", ne u ongo'i ha me'a kau ki he ha'i ta'engata te ma ma'ú.

Kuo fakamo'oni'i 'e he ako ki he ako ki he ngaahi neave 'o e sinó e mahu'inga 'o e "vakai" 'a e mātu'á mo e fānaú. Fakatatau ki he toketā ki he ngaahi neave 'o e sinó ko Toketā 'Ālani N. Soa, 'oku mahu'inga 'a e fetu'utaki 'o e "fesiofaki" ki he tupulaki e 'atamai 'o e valevalé.¹ 'I he ngaahi ta'u kimui angé, 'oku kei mahu'inga pē 'a e fehokotaki ko 'ení ki he tupulaki 'o e 'atamai, lotó mo e laumālie 'o 'etau fānau 'oku tutupu haké.

Ko e "vakai" 'oku 'ikai ko ha ki'i sio pe hila pē. Ko e ngāue ke tokoni ki ha tokotaha kehe 'aki e lotó mo e 'atamai. Ko hono 'oange 'a e fa'ahinga tokanga 'oku pehē, "Oku ou sio atu. 'Okú ke mahu'inga kiate au."

Ki he mātu'a he 'aho ní, ko e fa'ahinga vakai pehení 'oku fa'a fie ma'u e mapule'i ke to'o ko ha fili 'i he fa'a fakakaukau ke tafoki mei he'etau monitoá pea tamate'i e ngaahi nāunau faka'ilekitulōniká. Mahalo 'e 'uhinga ia ke fakafepaki'i e 'ahi'ahi ke vakai 'etau ngaahi fetohi'aki he telefoní pe sio ki he ngaahi tohi 'i he mītia fakasōsialé. Mahalo 'e kau ai 'a hono fokotu'u ha ngaahi lao fakatāutaha mo fakafāmilí 'i he fa'a fakakaukau, fokotu'u ha ngaahi fakangatangata te ne malu'i e taimi toputapu 'oku tau fefoaki'aki faka'aho 'i hotau fāmilí.

'I he feinga ke vakai kakato mo hokohoko ki he'etau fānau valevalé, te tau fakatupulaki 'i he'etau fānaú ha ongo'i mahu'inga 'iate kinautolu, fakatupulaki hotau vā fetu'utakí, pea fiefia ange 'i he ngaahi taimi toputapu ko iá 'i he'etau 'ilo e loto 'o 'etau fānaú. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Vakai, "Relational trauma and the developing right brain: The neurobiology of broken attachment bonds," 'i he Tessa Baradon, ed., *Relational Trauma in Infancy* (2010), 19–47.

TUKUANGE PEA FAKAFANONGO 'I HE 'OFA

"Mahalo ko e tali ki he'etau lotu ke 'ilo ha founga ke feau 'aki e ngaahi fie ma'u 'etau fānaú, ko hano fakasi'isi'i ange 'etau tokanga mo faka'aonga'i e ngaahi me'a faka'ilekitulōniká. 'Oku lahi e ngaahi taimi faingamālie mahu'inga ke fengāue'aki mo talanoa ai mo 'etau fānaú ka 'oku mōlia ia he taimi 'oku tau femo'uekina ai he ngaahi me'a 'okú ne tohoaki'i 'etau tokangá. Ko e hā 'oku 'ikai ke ke fili ai ha taimi 'i he 'aho takitaha ke ke mavahe mei he tekinolosiá ka ke fetu'utaki mo e tokotaha takitaha? Hanga 'o tamate'i e me'a faka'ilekitulōnika kotoa pē. 'I ho'o fai 'ení, 'e hangē 'oku lōngonoá homou 'apí he kamatá; hangē 'oku 'ikai te ke 'ilo e me'a ke faí pe lea 'akí. Ka 'i ho'o tuku kakato ho'o tokangá ki ho'o fānaú, 'e kamata leva ha fetalanoa'aki pea te ke fiefia he fanongo kiate kinautolu takitahá."

Rosemary M. Wixom,
Palesiteni Lahi 'o e Palaimeli,
"Ko 'Etau Ngaahi Leá,"
Liahona, Mē 2013, 82.

Fai 'e Linda K. Burton
Palesitēni Lahi 'o e
Fine'ofá

MĀLOHI 'O E LAKANGA FAKATAULA'EIKÍ

'ATĀ KI HE TOKOTAHA KOTOA

'Oku foaki 'a e mafai 'o e lakanga fakataula'eikí 'i he fakanofa, ka 'oku 'atā e mālohi 'o e lakanga fakataula'eikí ki he taha kotoa pē. 'Oku fie ma'u 'a e mā'oni'oní ke tau lava 'o fakaafē 'i 'a e mālohi 'o e lakanga fakataula'eikí ki he'etau mo'uí.

Oku tau tau monū'ia ke mo'ui 'i he taimi ko 'eni e hisitōlia 'o e Siasí 'i he taimi 'oku 'i ai ai ha ngaahi fehu'i kau ki he lakanga fakataula'eikí. 'Oku 'i ai e tokanga lahi mo e holi ke 'ilo pea ke mahino lahi ange e mafai, mālohi, mo e ngaahi tāpuaki 'oku fekau'aki mo e lakanga fakataula'eikí 'a e 'Otuá. 'Oku ou 'ama-naki 'e lava 'a e tokāteline 'o e lakanga

fakataula'eikí 'o "mokulu ki [hotau laumālié] 'o hangē ko e ngaahi hahau mei he langí" (T&F 121:45; tǎnaki atu hono fakamamafa'í). 'Oku ou faka-mo'oni 'oku fakavavevave'i 'e he 'Eikí 'Ene ngāué, pea 'oku tauu ke mahino kiate kitautolu e founga 'o hono lava'i 'e he 'Eikí 'Ene ngāué ke tau ma'u e mālohi 'oku ma'u mei he fenāpasi mo 'Ene palaní mo e ngaahi taumu'á.

Ne lava'i ma'u pē 'e he 'Eikí 'Ene ngāué, 'a ia ko hono "fakahoko 'a e mo'ui ta'e-fa'a-mate mo e mo'ui ta'engata 'a e tangatá" (Mōsese 1:39), 'o fakafou 'i he mālohi 'o Hono lakanga fakataula'eikí. Ne fakatupu ai 'a e ngaahi langí mo e māmaní. 'I he ngaahi ouau 'o e lakanga fakataula'eikí, 'oku lava ai ke ikuna'i e ngaahi nunu'a 'o e Hingá koe'uhí ko

e Fakalelei 'a Sisū Kalaisí. Koe'uhí he 'oku fakafalala mai 'a e mafai 'o e lakanga fakataula'eikí ki he tangatá ke tāpuaki'i e fānau 'a e Tamai Hēvaní, 'okú Ne finangalo ke tau fakaafe'i e mālohi 'o e lakanga fakataula'eikí ki hotau 'apí ke tāpuekina mo fakamālohia hotau fāmilí mo 'etau mo'uí fakafaituitui.

Ne lea mālohi 'a 'Eletā Tāleni H. 'Oakesi 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'i he ako fakatakimu'a fakaemāmani lahi 'o e 2013 'o pehē: "Oku 'ikai ko e tangatá 'a e lakanga fakataula'eikí!"¹ Kiate au, ko ha fakamanatu ia pea pehē ki ha fakaafe kiate kitautolu kotoa ke tau ako, fakalaululoto pea ke mahino ange e lakanga fakataula'eikí. Kapau 'e fehu'i atu 'e ha ki'i tamasi'i, pe ko ha kaungāme'a ko ha mēmipa 'o ha siasi kehe e ngahi fehu'i ko 'ení, te ke lava nai 'o tali?

- Ko e hā 'a e lakanga fakataula'eikí?
- Ko e hā 'oku fu'u mahu'inga ai 'a e lakanga fakataula'eikí?
- Ko e hā 'a e ngaahi kī 'o e lakanga fakataula'eikí?
- Ko hai 'okú ne ma'u 'a e ngaahi kī 'o e lakanga fakataula'eikí?

Ko e hā 'a e lakanga fakataula'eikí?

Ko e lakanga fakataula'eikí ko e mālohi mo e mafai ta'engata ia 'o e 'Otuá 'okú Ne tāpuekina, huhu'i mo hakeaki'i 'Ene fānau. Na'e fakamatala'i e lakanga fakataula'eikí 'e 'Eletā Tēvita A. Petinā 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'i he founga ko 'ení: "Ko e lakanga fakataula'eikí 'a e founga 'oku ngāue mai ai e 'Eikí ke fakahaofi e ngaahi laumālié. . . . 'Oku 'i ai e 'amanaki 'e hanga 'e ha taha 'okú ne ma'u e lakanga fakataula'eikí 'o faka'aonga'i e mafai topupapú ni 'o

"Oku 'ikai ke siokita e lakanga fakataula'eikí. 'Oku faka'aonga'i ma'u pē 'a e lakanga fakataula'eikí ke tokoni, tāpuekina, mo fakamālohia e kakai kehé."

Fai 'e 'Eletā David A. Bednar 'O e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá

fakatatau mo e fakakaukau, finangalo mo e ngaahi taumu'a mā'oni'oni 'a e 'Otuá. 'Oku 'ikai ke siokita e lakanga fakataula'eikí. 'Oku faka'aonga'i ma'u pē 'a e lakanga fakataula'eikí ke tokoni, tāpuekina, mo fakamālohia e kakai kehé."²

'I he'eku ako, fakalaululoto, pea feinga ke mahino e lakanga fakataula'eikí, kuo tokoni kiate au ke fakakaukau ki he tu'unga ne mei 'i ai e māmaní kapau na'e 'ikai ke 'i ai. Na'e fakatotolo'i 'e 'Eletā Lōpeti D. Heili 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'a e fakakaukau ko 'ení 'i he'ene pehē: "Te ke lava nai ke fakakaukau ki ha fakapo'uli mo lingolingoa e matelié kapau ne 'ikai ha lakanga fakataula'eikí? Kapau na'e

'ikai ke 'i māmani e mālohi 'o e lakanga fakataula'eikí, ne tau'atāina pē 'a e filí ke 'alu holo mo pule 'ikai ha fakangatangata. Ne 'ikai mei 'i ai ha me'afaoaki 'o e Laumālie Mā'oni'oni ke tataki mo fakamaama kitautolu; 'ikai ha palōfita ke fakafofonga'i e 'Eikí; 'ikai ha ngaahi temipale ke tau fai ai ha ngaahi fuakava topupapu mo ta'e-

ngatá; 'ikai ha mafai ke tāpuaki'i pe papitaiso, ke fakamo'ui pe fakafiemālie. . . . He 'ikai ha maama, 'amanaki lelei—ko e fakapo'uli pē."³

'Oku fakamātoato 'a e fakakaukau ki he 'ikai 'i ai e lakanga fakataula'eikí. 'Oku ou tu'u hake pea fiefia 'i he mālohi topupapu ko 'eni kuo toe fakafoki mai ki he māmaní 'i ha palōfita 'a e 'Otuá 'i he kuonga faka'osi mo nāunau'ia ko 'eni 'o e kakato 'o e ngaahi kuongá!

Kuo fakatokanga mai ai 'a 'Eletā 'Oakesi kiate kitautolu kau ki he lakanga fakataula'eikí: "Neongo 'etau fa'a pehē ki he kau ma'u lakanga fakataula'eikí 'ko e lakanga fakataula'eikí,' kuo pau ke 'oua 'e ngalo 'oku 'ikai ma'u pe fakasino ia 'iate kinautolu 'oku

nau ma'u iá. 'Oku ma'u ia 'i *ha falala toputapu ke ngāue 'aki ki he lelei 'a e tangatá, fafiné, mo e fānaú foki.*"⁴

Ko e hā 'oku fu'u mahu'inga ai 'a e lakanga fakataula'eikí?

'Oku tau 'ilo ko e "e palani fakalangi 'o e fiefiá 'okú ne faka'atā e ngaahi vā fetu'utaki fakafāmilí ke hoko atu hili e fa'itoká. 'Oku faka'atā foki 'e he ngaahi ouau mo e ngaahi fuakava toputapú 'i he ngaahi tempale toputapú ki he toko taha kotoa pē ke ne foki ki he 'ao 'o e 'Otuá pea mo e ngaahi fāmilí ke fakataha'i 'o ta'engata."⁵ Hangē ko ia ko hono ako 'i e 'Eletā Lāsolo M. Nalesoni 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'o pehē, "Kuo toe fakafoki mai 'a e lakanga fakataula'eikí ke lava e fāmilí 'o sila 'i ke ta'engata."⁶

"'Oku fie ma'u 'a e mafai 'o e lakanga fakataula'eikí ki hono fakahoko 'o e n gaahi ouau 'o e ongoongolelé. . . . 'Oku fakaava 'e he ouau takitaha ha matapā ki ha ngaahi tāpuaki fakalaumālie lahi."⁷ Na'e foaki 'e Sīsū 'a e ngaahi kī toputapu 'o e pule'angá kia Pita mo e fekau "ko ia kotoa pē te ke nono'o 'i māmaní, 'e nono'o ia 'i he langí: pea ko ia te ke veteki 'i māmaní 'e veteki ia 'i he langí" (Mātiu 16:19).

Ko e hā 'a e ngaahi kī 'o e lakanga fakataula'eikí?

'Oku ma'u ha fakamatata faingofua ki he ngaahi kī 'o e lakanga fakataula'eikí 'i he May 2012 *New Era*:

"Te ke lava 'o fai ha ngaahi me'a lahi 'aki ha kī, he 'ikai te ke mei lava 'o fai—hū ki ha fale, faka'uli 'i ha kā, pea fakaava e putí, mo ha ngaahi me'a kehe. 'Oku 'uhinga e kī ki he mafai mo e faka'atā.

"'Oku tatau pē ia mo e ngaahi kī 'o e lakanga fakataula'eikí. 'Oku nau pule'i hono ma'u e ngaahi tāpuaki mo e ouau 'o e lakanga fakataula'eikí. . . .

Ko e ngaahi kī 'o e lakanga fakataula'eikí ko e totonu ke pule'i mo tataki e Siasí. . . . 'Oku fa'a 'uhinga e ngaahi kī ki ha 'ēlia fakasiokālafi 'o hangē ko ha uooti, siteiki pe misiona. 'Oku fa'a kau foki ai mo e mafai ki ha fa'ahinga ouau mo e 'ekitiviti pau (hangē ko e papitaiso, sākalamēnití, ngāue fakafai- fekaú mo e ngāue fakatemipalé)."⁸

Ko hai 'okú ne ma'u 'a e ngaahi kī 'o e lakanga fakataula'eikí?

"'Oku ma'u 'e Sīsū Kalaisi 'a e ngaahi kī kotoa pē 'o e lakanga fakataula'eikí 'oku fekau'aki mo Hono Siasí. Na'á Ne 'osi foaki ki He'ene Kau 'Aposetoló 'a e ngaahi kī kotoa 'oku fekau'aki mo e pule'anga 'o e 'Otuá 'i he māmaní. Ko e 'Aposetolo fuoloa taha 'oku kei mo'uí, 'a e Palesiteni 'o e Siasí, ko ia toko taha pē 'i he māmani kuo 'osi fakamafai'i ke ne ngāue 'aki 'a e ngaahi kī kotoa 'o e lakanga fakataula'eikí (vakai, T&F 107:91–92). . . . ['Okú ne foaki] ha ngaahi kī 'o e lakanga fakataula'eikí ki ha kau taki lakanga fakataula'eiki kehe koe'uhí ke nau lava 'o tokanga 'i 'a e ngaahi tafa'aki kuo vahe ke nau tokanga í. . . . 'Oku 'ikai ke ma'u 'e he kau palesiteni 'o e ngaahi houalotú mo honau ngaahi tokoní ha kī. 'Oku nau ma'u pē ha mafai 'oku 'oange ke nau ngāue 'i honau uiui'í."⁹

Neongo iá, 'oku 'i ai e faikehekehe 'i he mafai mo e mālohi 'o e lakanga fakataula'eikí. 'Oku foaki 'a e mafai lakanga fakataula'eikí 'i he fakanofu, ka 'oku 'atā e mālohi 'o e lakanga fakataula'eikí ki he tokotaha kotoa. Koe'uhí 'oku tau holi kotoa ke ma'u e mālohi 'o e lakanga fakataula'eikí 'i hotau fāmilí mo e 'apí, ko e hā 'oku fie ma'u ke *tau* fai ke fakaafe'i e mālohi ko iá ki he'etau mo'uí? 'Oku mahu'inga e anga mā'oni'oni fakatāutahá ki hono ma'u e mālohi 'o e lakanga fakataula'eikí.

Ma'u e mahino ki he Tokāteline 'o e Lakanga Fakataula'eikí

'Uluakí, feinga ke taau mo e me'a-foaki 'o e Laumālie Mā'oni'oni. Koe'uhí 'oku mahino lelei e tokāteline 'o e lakanga fakataula'eikí 'i he fakahaá, 'oku mahu'inga ke ma'u e tokoni 'a e Laumālie Mā'oni'oni ke fakahā mo 'oatu e tokāteliné ki hotau laumālié.

Uá, 'alu ki he tempale mā'oni'oni. 'Oku tau 'ilo ko e ngaahi tempalé "ko e ngaahi potu toputapu taha ia 'o e moihuú"¹⁰ pea ko e feitu'u lelei ke ako ki he lakanga fakataula'eikí 'aki e laumālie 'o e fakahaá.

Tolú, lau e folofolá. Ko e fekumi, fakalaululoto, mo hono ako e folofolá ko ha fakaafe mei he Laumālie Mā'oni'oni ke fakahā mai kiate kitautolu e ngaahi mo'oni mahu'inga kau ki he lakanga fakataula'eikí. 'Oku ou fokotu'u atu e ngaahi me'á ni ke ke fakakaukau 'i lelei pea 'i he fa'a lotú: Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 13, 20, 84, 107, mo e 121, mo e 'Alamā 13. Pea 'oku ou fakaafe'i koe ke ako ma'uloto 'a e fakapapau mo e fua-kava 'o e lakanga fakataula'eikí, 'a ia

'e lava ke ma'u 'i he Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 84:33–44. 'I hono fai iá, 'oku ou palōmesi atu 'e fakalahi 'e he Laumālie Mā'oni'oni ho'o mahino ki he lakanga fakataula'eikí pea ue'i fakalaumālie mo langaki hake koe 'i he ngaahi founga lelei.

Te u fakaafe'i foki koe ke fakalauloto ki he Tokāteline mo e Ngaahi

Fuakava 121: 34–46 pea fehu'i kiate ko e e ngaahi fehu'i hangē ko e:

- 'Oku tuku nai hoku lotó 'i he ngaahi me'a 'o e māmani?
- 'Oku ou holi nai ki he faka'apa'apa 'a e tangatá pe fefiné?
- 'Oku ou feinga nai ke 'ufi'ufi 'eku ngaahi angahalá?
- 'Oku ou loto hikisiá?
- 'Oku ou fakakouna'i, fakamālohi'i pe pule'i nai 'eku fānaú, malí pe ni'ihí kehé?
- 'Oku ou feinga fakamātoato nai ke akoako fakahoko e ngaahi tefito'i mo'oni mā'oni'oni hangē ko e feifeinga'i, angamaluú, fa'a kātaki fuoloá, angalelei, angavaivaí, 'ofa ta'emālualoí 'o 'uhinga

'oku mo'oni, fakamātoato, pe 'ofa 'oku ongo mo'oni)?

- 'Oku ngaohi nai 'e he angama'á ke faka'ofa'ofa 'eku ngaahi fakakaukaú ma'u ai pē?
- 'Oku ou fakaafe'i nai e Laumālie Mā'oni'oni ke hoko ko hoku takaua ma'u ai pē?

Na'e toe 'i ai e 'uhinga fo'ou mo fakatāutaha ange 'o e ngaahi fo'i lea *feifeinga'i, angamaluú, fa'a kātaki fuoloá, angalelei, angavaivaí*, mo e 'ofa ta'emālualoí kiate au 'i he'eku manatu'i ha tāpuaki ne u kolea mei he'eku tamaí 'i he ngaahi ta'u kuo hilí.

'I he'eku hoko ko e tāutaha lalahi kei talavou, ne u fefa'uhi mo ha ngaahi fili faingata'a. Hangē ko ia ne u fai 'i he ngaahi taimi, ne u kole ki he'eku tamaí ha tāpuaki fakatamai. 'I he'eku 'amanaki ke ne fai leva ha ngāue ki he'eku kolé, ne u 'ohovale he'ene tali mai 'o pehē, "Oku ou fie ma'u ha taimi ke teuteu ke foaki atu e tāpuaki. 'E lelei pē nai ke ke ki'i tatali 'i ha 'aho 'e ua?"

Ko e me'a mālié, hili ha ta'u 'e 40 mei ai, kuo ngalo e me'a ná'á ne lea 'aki 'i he tāpuaki fakatamai ko iá, ka he 'ikai toe ngalo e 'apasía lahi 'eku tamaí ki he lakanga fakataula'eikí mā'oni'oni 'i he'ene teuteu fakalaumālie ke foaki ha tāpuaki kiate au. Na'e mahino kiate ia e ngaahi tefito'i mo'oni ne ako'i 'i he Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 121 pea fie ma'u ke mo'ui 'aki kinautolu ke taau mo e mālohi 'o e lakanga fakataula'ekí ke tāpuaki'i hono fāmilí.

Ngaahi Lea 'a e Kau Palōfita Mo'ui

Ko hoku faingamālie ke ngāue mo e kau palōfita, tangata kikite mo ma'u fakahā 'oku ue'i fakalaumālie 'i he meimei 'aho kotoa. Kapau 'oku fu'u fie ma'u ke tau 'ilo e tokāteline 'o e lakanga fakataula'eikí, 'oku 'i ai 'etau ma'u'anga tokoni falala'anga mei he 'Otuá: ko e kau palōfita, kau tangata

kikite, mo ma'u fakahaá. 'Oku ou fakamo'oni ko e kau tangata kinautolu 'a e 'Otuá 'oku nau ma'u e mālohi 'o e lakanga fakataula'eikí 'i he anga mā'oni'oni fakatāutaha.

'I ha konifelenisi lahi ne toki fakahoko, na'e akonaki 'a 'Eletā M. Lāsolo Pālati 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apose-tolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá: "I he palani lahi 'a 'etau Tamai Hēvaní 'okú ne 'oange 'a e mālohi 'o e lakanga fakataula'eikí ki he kakai tangatá, 'oku ma'u ai 'e he kakai tangatá ha fatongia makehe ke ngāue 'aki e lakanga fakataula'eikí, ka 'oku 'ikai ko kinautolu 'a e lakanga fakataula'eikí. 'Oku kehekehe e fatongia 'o e kakai tangatá mo e fafiné ka 'oku mahu'inga tatau pē. Hangē pē ko e 'ikai lava ha fefine 'o ma'u ha fānau ta'e kau ai ha tangatá, 'oku pehē pē 'a e 'ikai lava 'e ha tangata ke ne ngāue kakato 'aki e mālohi 'o e lakanga fakataula'eikí ke fokotu'u ha famili ta'engata, ta'e 'i ai ha fefine. 'I hono fakalea 'e tahá, 'i he tu'unga 'o e ta'engatá, ko e mālohi ke fakatupú mo e mālohi 'o e lakanga fakataula'eikí 'oku fevahevahe'aki ia 'e he husepānití mo e uaifi."¹¹

'Oku ou ako 'oku fenāpasi e taki-ekina 'o e kakai fefiné ki he angatonú mo e mālohi 'o e lakanga fakataula'eikí. Na'e akonaki 'a Paleniteni Hauati W. Hanitā (1907–95) 'i ha'ane lea ki he kakai fefine 'i he Siasí 'o pehē, "Ko ia 'oku mau kole atu ai ke mou tokoni 'aki homou ivi *tākiekina* mālohi ki he lelei ki hono fakamālohia hotau ngaahi fāmilí, hotau siasí, pea mo hotau tukui koló."¹² 'I ha konifelenisi lahi kimuí ni mai, ne lea 'a 'Eletā D. Toti Kulisitofasoni 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá ki he kakai fefiné 'o pehē, "Tatau ai pē pe 'oku te'eki ai ke ke mali pe 'osi mali, pe ko ha fa'ē koe pe 'ikai, pe 'okú ke toulekeleka pe kei si'i, 'oku mahu'inga ho'o mo'ui ma'á."¹³

Ne fai 'e 'Eletā Pālāti ha lea meimeitautau 'o pehē, "Oku 'ikai ha me'a 'e toe fakatāutaha ange 'i he māmanī ka ko hono lehilehi'i, pe liliu e mo'uí 'o hangē ko e *ivi tākiekina* 'o ha fefine angatonu."¹⁴

Kuo mau talī ha ngaahi fehu'i 'e ni'ihi 'oku kau ki he lakanga fakataula'eiki ma'oni'oni 'a e 'Otuá, ka ko e mo'oni 'oku 'i ai mo e ngaahi me'a kehe.

Tomu'a Talangofua, Pea Toki Mahino

Te u faka'osi 'aki ha a'usia kuó ne tokoni'i au ke fehangahangai mo e ngaahi fehu'i te'eki talī. 'I he ngaahi ta'u kuo hilí, ne fakaafe'i ai au mo hoku husepānití ki ha fakataha 'a ha kau takimu'a taukei 'o e Siasí. Ne toki ui ha 'ofisa pule, pea 'i he faka'osinga 'o e fakatahá ne fai ha fehu'i faingata'a mo fakatupu fakamoveuveu. 'I hono fakatokanga 'i e faingata'a 'o e fehu'í, ne u lotu fakamātoato leva mo hoku husepānití ki he Tamai Hēvaní ma'á e takimu'a fo'ou. 'I he'ene ha'u ki he tu'unga malangá ke tali e fehu'í, ne u fakatokanga 'i e liliu 'i hono fofongá 'i he'ene tu'u faka'e'i'eikí, hangatonu pea lea 'aki e mālohi 'o e 'Eikí.

Ne peheni 'ene talí: "Tokoua, 'oku 'ikai te u 'ilo e tali ki ho'o fehu'í. Ka te u tala atu e me'a 'oku ou 'iló. 'Oku ou 'ilo ko e 'Otuá 'etau Tamai Ta'engatá. 'Oku ou 'ilo ko Sisū Kalaisi e Fakamo'uí mo e Huhu'i 'o e māmaní. 'Oku ou 'ilo ne mamata 'a Siosefa Sāmita ki he 'Otuá ko e Tamai mo Hono 'Alo 'Ofa'anga ko Sisū Kalaisí, peá ne hoko ko e me'a ngāue ne fakafou mai ai 'a hono toe fakafoki mai e mālohi 'o e lakanga fakataula'eikí ki he māmaní. 'Oku ou 'ilo 'oku mo'oni 'a e Tohi 'a Molomoná pea 'oku 'i ai e kakato 'o e ongoongolelei 'o Sisū Kalaisí. 'Oku ou 'ilo 'oku tau ma'u ha palōfita mo'ui he 'ahó ni 'oku lea ma'á e 'Eikí ke

Ko e lakanga fakataula'eiki 'o e 'Otuá ko ha falala toputapu kuo foaki ke tāpuaki'i e tangata, fefine mo e fānaú ke tau lava 'o foki ko ha fāмили ke nofo ta'engata fakataha 'i he 'ao 'o e 'Otuá.

hotau laumālié pea tataki kitautolu ke tau ofi aange kiote Ia 'a ia 'oku 'A'ana e Siasí mo e mālohi mo e mafai 'o e lakanga fakataula'eikí. ■

Mei ha lea na'e fai 'i he Konifelenisi 'a e Kakai Fefiné 'i he 'Univēsi Piliikihami 'iongi 'i he 'aho 2 'o Mē 2013.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Dallin H. Oaks, "The Power of the Priesthood in the Family" (worldwide leadership training meeting); www.ltlds.org.

faitāpuekina 'etau mo'uí. 'Ikai, 'oku 'ikai ke u 'ilo e tali ki ho'o fehu'í, ka ko e ngaahi me'a 'eni 'oku ou 'iló. 'Oku ou fai e toengá 'i he tui. 'Oku ou feinga ke mo'ui 'aki e lea faingofua ko 'eni 'o e tuí ne u ako 'i he ngaahi ta'u kuo hilí meia Māsolie Hingikelí, ko e uaifi 'o Palesiteni Kōtoni B. Hingikelí, 'a ia na'á ne pehē, "Oku ou tomu'a talangofua pea toki mahino."

Ko e lakanga fakataula'eikí 'o e 'Otuá ko ha falala toputapu ke tāpuaki'i e tangata, fefine mo e fānaú ke tau lava 'o foki ko ha fāмили ke nofo ta'engata fakataha 'i he 'ao 'o e 'Otuá. 'Oku fie ma'u 'a e anga mā'oni'oní ke tau takitaha fakaafe'i e mālohi 'o e lakanga fakataula'eikí ki he 'etau mo'uí. 'Ofa ke taumalingi mai e tokātelinē ki

2. David A. Bednar, "Ko e Ngaahi Mālohi 'o e Langí," *Liahona*, Mē 2012, 48; tñaki atu hono fakamamafa 'i.
3. Robert D. Hales, "Blessings of the Priesthood," *Ensign*, Nov. 1995, 32.
4. Dallin H. Oaks, "The Relief Society and the Church," *Ensign*, May 1992, 36; tñaki atu hono fakamamafa 'i.
5. "Ko e Fāmilí: Ko ha Fanongonongo ki Māmaní," *Liahona*, Nōvema 2010, 129.
6. Russell M. Nelson, "Nurturing Marriage," *Liahona*, May 2006, 37.
7. *Tohi Tu'utu'uni Fika 2: Ko Hono Pule 'i 'o e Siasí* (2010), 2.1.2.
8. "Priesthood Keys," *New Era*, May 2012, 38.
9. *Tohi Tu'utu'uni Fika 2*, 2.1.1.
10. Ko e Fakahinohino ki he Ngaahi Folofolá, "Temipalé, Fale 'o e 'Eikí"; scriptures.lds.org.
11. M. Russell Ballard, "Ko 'Eku Ngāue 'Eni mo Hoku Nāunau," *Liahona*, Mē 2013, 19.
12. *Ngaahi 'Ofefine 'i Hoku Pule'angá: Ko e Hisitōlia mo e Ngāue 'a e Fine'ofá* (2011), 182; tñaki atu hono fakamamafa 'i.
13. D. Todd Christofferson, "Ko e Mālohi Fakaivia 'o e Kakai Fefiné," *Liahona*, Nōvema 2013, 30.
14. *Ngaahi 'Ofefine 'i Hoku Pule'angá*, 180; tñaki atu hono fakamamafa 'i.

KO E KĀINGALOTU 'I 'Ītalí KO HA TUKUFAKAHOLO 'O E TUÍ

Fai 'e Lia McClanahan

Oku kamata 'a e hisitōlia 'o e Siasí 'i 'Ītali 'i he taimi 'o e Fuakava Fo'ou, 'i he taimi ne hoko ai e kolomu'a 'o e Pule'anga Lomá ko e 'api ki ha kau Kalisitiane faivelenga. 'Oku 'ikai lekooti he Tohi Tapú pe ko hai na'á ne fuofua 'ave e ongoongolelé ki Lomá, ka kuo 'i ai ha kolo 'o e Siasí 'i ha "ngaahi ta'u lahi" (Loma 15:23) 'i he taimi ne 'ave ai ha tohi e 'Aposetolo ko Paulá ki he kau Lomá fakafuofua ki he 57 A.D..

Na'e fakamatala 'i 'e Paulá e kau Kalisitiane 'i Lomá 'o pehē 'oku nau "fonu . . . 'i he angalelei" (15:14). Na'á ne maheni mo ha ni'ihi 'o kinautolu, pea na'e kau 'i he'ene tohi ha lisi lōloa 'o ha Kāingalotu 'ofeina na'á ne pōpoaki talamonū ki ai (vakai, 16:1–15).

Ne fakamālo'ia 'e Paula e tui 'a e kau Kalisitiane ko iá pea fakahā 'okú ne lotu fakamātoato ma'anautolu. Na'á ne faka'amu ke sio kiate kinautolu pea 'amanaki 'e foaki he 'Otuá ke vavé ni ha'ane 'a'ahi kiate kinautolu (vakai, 1:8–15).

'I he faifai peá ne 'alu ki Lomá, ne 'alu ko ha pōpula, ka na'e 'ikai fa'a tatali e kāingalotu 'o e Siasí ki he'ene a'u atú 'o fononga ai ha kau tangata 'i ha maile 'e 43 (69 km) ke fakafetaulaki kiate ia 'i he mala'e 'o 'Apió. 'I he'ene vakai kiate kinautolú, "[na'á ne] fakafeta 'i ki he 'Otuá mo loto mālohi ai" (Ngāue 28:15).

Na'e fakapoongi 'a Paula 'i Loma, 'a ia ne fakatanga 'i lahi ai e kau Kalisitiane 'e Nelo mo ha kau 'emipola kehe. Ne faka'au pē 'o tō e Siasí ki he hē mei he mo'oní, ka na'e tuku mai 'e he Kāingalotu 'i Lomá ha tukufakaholo 'o e tuí 'i he uhouhonga 'o e pule'angá, pea fokotu'u e feitu'u ke mafola mei ai 'a e tui faka-Kalisitiane 'i he māmaní.

'Oku tokoni 'a e to'u tupu 'o e Siteiki Loma 'Itali Hahaké ke fakama'a mo vali ha nofo'anga tukuhausia.

FAKAKOKOHOKO
E NGAAHI ME'A
NE HOKÓ

* 63 B.C.: Ne kapa 'e he takitau Loma ko Pomipei 'a Selusalema 'o hoko ko ha kongá 'o e 'Emipaea Lomá

A.D. 45: Na'e kamata e fuofua fononga faifekau 'a e 'Aposetolo ko Paulá, ko ha tangata 'i fonua Loma 'i he 'Emipaea Lomá

64: Ko hono tukuaki 'i e kau Kalisitiane ki he vela lahi ne hoko 'i Lomá pea kamata ke fakatanga 'i kinautolu 'e he pule'anga Lomá

◀ 313: Hoko 'a Konisitenitini ko e fuofua 'emipola lotu Fakakalisitiane Loma mo fakalao e lotu faka-Kalisitiane

380: Ke hoko ko e tui lotu fakafonua 'a e Pule'anga Lomá pea kamata ai e founa ke mafola 'i he funga māmaní.

Ko ha Kakai ne Fūfuu'i 'e he 'Eiki

'I he 1849, na'e uiui ai 'a 'Eletā Lolenisou Sinou (1814–1901) 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá ke fokotu'u ha misiona 'i 'Itali. 'I he'ene fakakau-kauloto ki he feitu'u ke kamata aí, na'á ne ako 'o kau ki he kau Uolotení, 'a ia ko ha kolo fakalotu 'i he 'otu mo'unga Pitimoní he tokelauhififo 'o 'Itali.

Ne kátekina 'e he kau Uolotení e ngaahi fakatanga lahi fuoloa ange he senituli 'e fitú koe'uhí ko 'enau tui fakalotú. 'I he kamata 'a hono Toe Fokotu'utu'u Fo'ou 'o e tui Faka-Palotisani 'i ha ta'u 'e laungeau, ne nau malanga 'i ne hē mei he mo'oní 'a e fuofua Siasi 'o Kalaisí. Ne nau fakamavahe 'i kinautolu mei he Siasi Katolika Lomá pea lau kinautolu ko e kau ta'e lotu, tuli mei he ngaahi koló, fakamamahi 'i, pea tāmata'e. Kae ne 'ikai ke ta'ofi 'enau tuí, na'a nau hola ki he 'otu mo'unga mā'olungá.¹

Na'e lekooti 'e 'Eletā Sinou 'o pehē, "Na'e hangē na'e maamangia hoku 'atama'i 'i ha fu'u maama ngingilá ['i he'eku fakakaukau ki he kau Uolotení." Na'á ne fai ha tohi 'o pehē, "Oku ou tui kuo fūfuu'i 'e he 'Eiki ha kakai 'i he

lotolotonga 'o e 'otu mo'unga 'Alapainí."²

'I he ngaahi vahefonua kehe 'o 'Itali, ne 'ikai fakangofua 'e he laó e ngāue fakafaifekau. Ka 'i he ta'u 'e ua ki mu'a pea toki a'u atu 'a 'Eletā Sinoú, ne foaki ki he kau Uolotoni 'i he vahefonua Pitimoní e tau'atāina ki he tui fakalotú hili ha senituli 'o e fakatangá.³ 'Ikai ngata aí, ne ma'u 'e ha ni'ihi 'o kinautolu ha ngaahi misi mo e vīsone fakafofo 'o teuteu 'i kinautolu ke ma'u e pōpoaki 'a e kau faifekau.⁴

Na'e fakatapui 'e 'Eletā Sinou, fakataha mo ha ongo hoa ngāue fakafaifekau kehe 'a 'Itali ki hono malanga 'i 'o e ongoongoleléi 'i he 'aho 19 Sepitema 1850. Na'e lekooti 'e 'Eletā Sinou 'o pehē, "Ne kamata mei he 'aho ko iá ke 'i ai e ngaahi faingamālie ke malanga 'i 'emau pōpoaki."⁵

'I he ta'u 'e fá hokó, ne lavame'a mo fetaulaki e ngāue fakafaifekau mo e fakafepakí fakatou'osi. Na'a nau pulusi ha tohi tufa 'a e kau faifekau 'e ua mo ha liliu faka-'Itali 'o e Tohi 'a Molomoná. Ne nau papitaiso ha kau ului tokolaahi. Ka 'i he 1854, ne hōloa e ngāue—ne ui e kau faifekau ki ha ngaahi 'ēlia kehe, ne hiki e kau ului mālohí ki 'Tutá, pea fakautuutu e fakatangá. 'I he 1862 ne fakangata

* 'Oku fakafuofua 'i kotoa e ngaahi 'aho ki mu'á.

kotoa e malangá, pea tǎpuni e misioná 'i he 1867.

Ne ngǎue e Misiona 'Italí 'i ha ta'u pē 'e 12, ka 'i he lolotonga e taimi ko iá, ne papi ha fāmili 'e toko 12 mo ha ni'ihi fakafo'ituitui 'e toko fitu pea nau hiki ki 'Iutā. Ne fakamālohia 'e he kau UOLOTENÍ ne nau mo'ui 'aki e ongoongoleleí 'a e Siasí 'i 'Iutā ha mālohi, pea 'i he 'ahó ni 'oku lauiafe ha kāingalotu 'oku nau fakatotolo 'i honau fāmili 'o a'u ki he kau Uoloteni faivelenga 'e toko 72 ne li'aki e 'api 'o 'enau ngaahi tamaí ke kau mo e Kāingalotu 'i he 'Otu Mo'unga Maká.⁶

Ko Hono Fakavave 'i 'o e Ngǎué

Hili hono tǎpuni e Misiona 'Italí, ne 'ikai fai ha ngǎue fakafaifekau faka'ofisiale 'i 'Itali 'i ha meimei ta'u 'e teau.

(1899–1994) 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá ha lotu 'o toe fakatapui 'a 'Itali ki hono malanga 'aki e ongoongoleleí.

Hili ha ta'u 'e hongofulu mei hono fakaava 'o e misioná, kuo tupu e tokolahi 'o e kāingalotu 'i 'Itali mei he 300 ki he toko 5,000. Ne liunga ua e fika ko iá 'i he 1982. 'I he ngaahi ta'u kimui maí, kuo fakaaofo e tupulakí. Mei he 2005 ki he 2010, kuo fokotu'u ha siteiki fo'ou 'e fā, pea ko e ngaahi siteiki fakakātoa 'e fitu. 'I he 'ahó ni, 'oku meimei toko 25,000 e tokolahi 'o e Kāingalotú 'i 'Itali.

Ko Hono Fokotu'u 'o e Siasí

Ko 'Eletā Kuleki A. Kātoni 'o e Kau Fitungofulú ko e taha 'o e Kāingalotu 'e lauiafe kuo fakatotolo 'i

► 1173: Uolotó 'o Lioné, falanisē, kamata ha ngǎue ke toe foki ki he ongoongoleleí tatau ne ako 'i 'e Kalaisi mo 'Ene Kau 'Aposetoló

1215: Uolotó mo hono kau muimui, 'a ia ko e Uolotoní— ne nofo ha ni'ihi 'i 'Itali—'oku fakahā 'oku nau ta'e tui 'Otua mo fakatanga 'i

1843: Papitaiso 'a Suisepi (Siosefa) Tolonitō 'i Masasūseti, USA— fuofua 'Itali ke kau ki he Siasí

1848: Foaki 'e Tu 'i Kalolo 'Alapeto 'o Pitimoni-Sātiniá 'a e tau 'atāina fakalotú ki he kau Uolotoní

◀ 1850: Kamata 'e 'Eletā Lolenisou Sinou, mo 'Eletā Siosefa Tolonitō mo e B. H. Sitenihausi e ngǎue fakafaifekau 'i 'Itali

1852: Na'e pulusi ha liliu faka-'Itali 'o e Tohi 'a Molomoná

'I he kamata ke toe ulo e maama 'o e ongoongoleleí 'i 'Itali, ne hoko ia lolotonga e Tau Lahi 'a Māmani Hono II, 'i he taimi ne 'apitanga ai e kau sōtia Siasí mei he 'Iunaiteti Siteiti 'i he tukui kolo 'i 'Itali. Ne fa'u 'e he kau mēmipa ko 'ení ha ngaahi kulupu ne fakataha he Sāpaté, pea ne hokohoko atu e ngaahi kulupú hili 'a e tau 'i hono vahe ha kāingalotu ki he ngaahi 'apitanga tau 'i 'Itali.

'I he ta'u 'e 20 tupu hono hokó, na'e fakavave 'i ai he 'Eikí 'Ene ngǎué. Ne kamata ke kau 'a e kau 'Itali ki he Siasí hili 'enau fetaulaki mo e kau faifekau 'i he ngaahi fonua ofi maí. Ne fokotu'u 'a e ngaahi kulupu 'o e kāingalotu ngǎue fakakautau 'i Neipolo mo Velona ki ha ngaahi kolo 'i he malumalu 'a e Misiona Suisalaní. Ne toe liliu 'e he misioná 'a e Tohi 'a Molomoná ki he lea faka-'Itali pea pulusi. Ne ofi e taimi ke 'ave ai ha kau faifekau ki 'Itali.

'I he 1964, ne fokotu'u ai 'a 'Itali ko ha vahefonua 'o e Misiona Suisalaní, pea vave pē ki hano ui ha kau faifekau lea faka-'Itali ki ha ngaahi kolo lahi. 'I he 1966, ne fokotu'u ai e Misiona 'Itali, hili ha ta'u 'e 99 mei hono tǎpuni e fuofua Misiona 'Itali. Ne fai 'e 'Eletā 'Eselā Tafu Penisoni

Na'e fakataha 'a 'Eletā 'Eselā Tafu Penisoni ('i lotó) mo e kau faifekau 'o e Misiona 'Itali ne toki fokotu'ú.

honau hakó ‘o a’u kia Filipe Kātoni, ko ha Uolotoni papi ului ne hiki fonua ki ‘Tutā ‘i he 1854. Kuo fakamo’oni ‘i ‘e ‘Eletā Kātoni e ngāue ‘a e ‘Eikí ‘i he fonua ‘o ‘ene ngaahi kuí, ‘uluakí, ‘i he’ene hoko ko ha faifekau ‘i hono fuofua fakaava ‘o e Misiona ‘Itali ‘i he 1960 tupú pea ko ha palesiteni ‘i he Misiona ‘Itali ‘i he 1980.

‘I he taimi ne uiui ‘i ai ‘a ‘Eletā Kātoni ko ha palesiteni fakamisiona ‘i he 1983, ko e falelotu pē ‘e taha ‘o e ngaahi falelotu ‘i Lomá ko ha fale nofo totongi. ‘I he ngaahi ‘aho ko iá ko e ngaahi fale fo’ou ‘o e Siasí na’e langá ne totongi ha konga mei he

me’a te nau malavá ke fokotu’u e Siasí. ‘Oku ou tui ko ‘enau tukupaá ko ha konga mahuinga ia ‘o e lava ke tupu ‘a e Siasí ‘o a’u ki ha tu’unga ke fokotu’u ha siteiki pea fokotu’u ‘eni ha tempale ‘i Loma.”⁷

Kimu’a pea ui ‘a ‘Eletā Kātoni ko ha Taki Mā’olungá, ne foki ki ‘Itali ‘i he 2005 ke ‘i ai ‘i hono fokotu’u ‘o e Siteiki Loma ‘Itali. Ko ha a’usia fakafiefia. Na’á ne pehē, “Na’e ‘i heni e mālohi ‘o e lakanga fakataula’eikí, ngaahi kī ‘o e lakanga fakataula’eikí, ko e ngaahi ‘uhinga fakafolofola ‘o ha feitu’u hūfanga—anga—ko ha siteiki—kuo fokotu’u he taimi ni ‘i Loma.”

▲ Fe’iloaki mo ha

Kāingalotu ‘Itali: ‘Oku ma’u e ngaahi talanoa ue’i fakalaumālie ha Kāingalotu ‘Itali ‘e toko tolu ‘i he fakamatalá ni kimú ni ‘i he ‘initaneti ‘i he liahona.lds.org.

1854: Faka’au’au hifo e ngāue fakafaijekau ‘i he tupulaki ‘a e fakatangá pea liliu e tokanga ‘a e kau faijekau ki Suisalani; kamata hiki fonua e kau papi ului Uolotení ki Sōleki Siti, ‘Tutā

1862: Ta’ofi e ngāue fakafaijekau kotoa

1944: Fokotu’u ‘e he ngaahi kulu’u ‘o e kau ngāue fakakautau ‘a e Siasí ‘i ‘Itali

◀ *1964: Pulusi ‘e he Siasí ha liliu faka-‘Itali fo’ou ‘o e Tohi ‘a Molomoná; fokotu’utu ‘u ‘e he Misiona Suisalani ha vahefonua faka-‘Itali*

▶ *1966: Na’e toe fakatapui ‘e ‘Eselā Tafu Penisoni ‘a e Misiona ‘Itali ki hono malanga ‘i ‘o e ongoongolelé*

ngaahi foaki mei he kāingalotu ‘i he ‘ēlia ko iá. Koe’uhí ne fie ma’u ha pa’anga ke langa ha ngaahi fale, ne faingata’a ‘i he’ete sio ki he lekōtí ki he kāingalotú ke lava ‘o tokoni lahi. Hili hano fakakaukau ‘i ‘i he fa’a lotu e me’á ni, ne fakaafe’i e kāingalotu ‘i ‘Itali ke foaki e pa’anga ne nau mei fakamoleki he Kilisimasi ‘o e ta’u ko iá ki he pa’anga ki he langa falé. ‘E tuku ‘e he ngaahi fāmilí ha fo’i piliki ‘i he lalo ‘akau Kilisimasi kae ‘ikai ko ha ngaahi me’a’ofa ke fakafofonga ‘i ‘enau feilauláú.

Na’e pehē ‘e ‘Eletā Kātoni, “Na’e faka- ofo e me’a he hoko ‘i he taimi ko iá.” “Ne lahi e tokoní he me’a ne fie ma’ú. Koe’uhí ko e me’á ni mo e hokohoko atu e totongi vahehongofulu faivelenga ‘a e Kāingalotú, ne lilingi hifo ‘e he ‘Eikí ha ngaahi tāpuaki fakalaumālie lahi ‘i he misioná mo e Kāingalotú ‘i he ‘ēliá ‘i he’enau tali fiamālie ke fai e

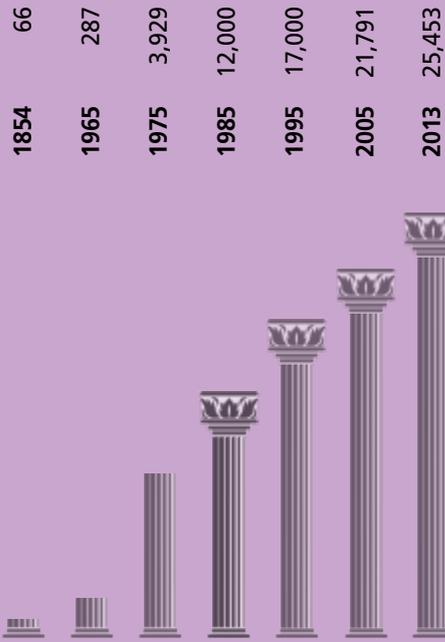
Ko e falelotu ‘o e Uooti Kataniá ‘i he matāfanga ‘o e Sisilí. Na’e fokotu’u ‘a e Kolo Kataniá ‘i he 1967, hili ha ta’u ‘e taha hono fokotu’u e Misiona ‘Itali.

Ko ha Tempale 'i Loma

'I he konifelenisi lahi 'o 'Okatopa 2008, 'i hono fanongonongo 'e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni 'e langa ha tempale 'i Lomá, ne 'i ai ha loto vēkeveke fakalongo-longo 'i he Senitā Konifelenisí. Ne kalanga fiefia e Kāingalotu mei he ngaahi fakataha'anga 'Ītalí ne nau mamata 'i he satelaité. 'Oku manatu ha fefine 'e taha 'o pehē, “Ne mau foki mo e fiefia homau lotó ki 'api 'o hangē pē 'oku mau 'alu 'eá.”

Ko e hā 'oku mahu'ingamālie ai 'a e fakakaukau ki ha tempale 'i Lomá? Na'e pehē 'e 'Eletā Kātoni, makehe mei he 'ilo 'o e mahu'inga fakalaumālie lahi 'o e tempalé, 'oku ongo'i 'e he kāingalotú e mahu'inga fakahisitōlia 'o e koló: “A hono pule'i mo e mālohi lolotonga e taimi ko

KĀINGALOTU 'I 'ĪTALÍ

KO E SIASÍ 'I 'ĪTALÍ HE 'AHO NÍ*

Kāingalotú: 25,453

Misioná: 2

Siteiki: 7

Uōtí: 46

Koló: 52

Vahefonua: 5

Ngaahi Tempalé:
1 (lolotonga langa)

Senitā hisitōlia fakafāmilí: 49

* 'I he'ene a'u mai ki Tisema 2013

1972: 'A'ahi 'a Palesiteni Hāloti B. Lī ki he kāingalotu 'i 'Ītalí, ko e fuofua Palesiteni ia 'o e Siasí ke 'a'ahi ki ai 'i he ngaahi 'aho kimui ní

1981: Fokotu'u e Siteiki Mīlani 'Ītalí, ko e 'uluaki siteiki 'i 'Ītalí

1993: Ne foaki ki he Siasí 'a e totonu fakalao kae lava ke nau ma'u ha koloa pea fakahoko e mali 'oku tali 'e he pule'angá

◀ 2008: Fanongonongo e Tempale Loma 'Ītalí 'e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni

2012: Foaki ki he Siasí 'a e tu'unga mā'olunga taha fakalao 'oku lava ke foaki ki he ngaahi tui fakalotu 'i 'Ītalí

iá; hono kau fakatotolo fonuá, kau 'ātí, kau saienisí, mo e kau fa'u me'a fo'ou 'oku nau tokoni lahi ki he māmaní; mo e tāpuaki 'o e mālohi fakalotu 'o Loma 'i hono tokoni ke fakafe'iloaki e tui faka-Kalisitiané 'i he māmaní ko ha konga kotoa ia e hisitōlia 'o Lomá, pea kuo tāpuekina 'aki ha tempale 'o e 'Otuá.” 'I hono tāpuaki'i e kekelelé he 2010, na'e pehē ai 'a Palesiteni Monisoni, “Fekau'aki mo e tempale 'e langa 'i he feitu'ú ni, 'oku matu'aki mahu'inga ki he Kāingalotu 'a e e Siasí.”⁸

Ne ta'u 'e 40 tupu e fononga e kāingalotu 'Ītalí ki he Tempale Peeni Suisalaní pea 'oku meimei 'aho 'e ua ke a'u ki ai. 'Oku tui 'a Masima Ti Feo, ko e palesiteni mālōlō 'o e siteiki Lomá pea kuo hoko 'eni ko ha Fitungofulu Faka'ēlia, ko e Tempale Lomá ko ha faka'ilonga kuo 'afio'i 'e he 'Eikí ki he ngaahi ta'u 'o e ngāue mo e feilaulau 'a e Kāingalotú pea 'afio'i 'enau holi lahi ki ha tempalé.

'I hono fai e fanongonongo kau ki he tempalé, 'oku pehē 'e 'Eletā Ti Feo ne hangē e fiefiá ko e ongo 'oku 'i he mala'e va'inga 'i he mālohi ha timi 'i he sēkoni faka'osí; ne tatau e fiefiá mo 'ene fakakaukau atu ki he me'a ne tau

ongoi 'i he maama fakalaumālie 'i hono fanongonongo e palani 'o e fakamo'uí. Ne fā'ofua, malimali pea tangi e Kāingalotú. Ko e fiefia mo'oni.

Na'e pehē 'e 'Eletā Ti Feo, “Oku fakaofo ke ngāue ma'á e 'Eikí 'i he ngaahi 'ahó ni, 'oku makehe ki 'Ītalí mo Loma.” 'Okú ne fakamo'oni, “Oku ou 'ilo'i 'oku tāpuekina lahi 'e he 'Eikí e konga ko 'eni Hono pule'angá.”⁹ ■
'Oku nofo 'a e tokotaha na'a ne fa'ú 'i 'Iutā, USA.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Vakai, Ronald A. Malan, “Waldensian History: A Brief Sketch,” Waldensian Families Research, www.waldensian.info/History.htm.
2. Lorenzo Snow, *The Italian Mission* (1851), 10–11.
3. Lorenzo Snow, *The Italian Mission*, 10–11.
4. Diane Stokoe, “The Mormon Waldensians” (master's thesis, Brigham Young University, 1985), 26–27. Ki ha sippinga 'o ha misi pehē, vakai, Elizabeth Maki, “Suddenly the Thought Came to Me: Child's Vision Prepares Her Family for the Gospel,” June 3, 2013, history.lds.org/article/marie-cardon-italy-conversion.
5. Lorenzo Snow, *The Italian Mission*, 15, 17.
6. Stokoe, “The Mormon Waldensians,” 1–5, 71–84.
7. Craig A. Cardon, mei ha 'initaviu mo e tokotaha fa'u tohi 'i Sune 2013.
8. Thomas S. Monson, 'i he Jason Swenson, “Rome Italy Temple Groundbreaking,” *Church News*, Oct. 23, 2010, ldschurchnews.com.
9. “Interview with President Massimo De Feo—Italy—Episode 1,” *Into All the World* (archived radio program); mormonchannel.org.

Fai 'e 'Eletā
Jeffrey R. Holland
 'O e Kōlomu 'o e Kau
 'Aposetolo 'e Toko
 Hongofulu Mā Uá

KO E UI KE HOKO 'O Anga Faka-Kalaisí

I he hisitōlia 'o 'Isilelí 'i he ngaahi kuongá, 'i he taimi ne fu'u faiangahala pe fakamāmani ai e sosaietí pe kamata ke fakavaivai 'e he nofo mo e kau Senitailé e ngaahi tu'unga mo'ui 'o e angatonú mo e ngaahi fekau kuo 'omi 'e he 'Otuá, 'e fekau atu ki he fānau 'o e fuakavá ke hola ki he maomaonganoá ke toe kamata mo fotu'u 'a Saione.

'I he ngaahi taimi 'o e Fuakava Motu'á, na'e fie ma'u ke hola 'a 'Epalahame ko e tamai 'o e fuakavá mei Kalitia ke mo'ui—'a ia ko Pāpilone (Babylonia)—faka-taumu'a ki ha mo'ui kuo fakatapui 'i Kēnani, 'a ia 'oku tau ui he taimí ni ko Fonua Tapú (vakai, 'Epalahame 2: 3–4). Ka na'e 'ikai lahi ha ngaahi to'u tangata kuo mole e Saione 'o e hako 'o 'Epalahamé pea nofo pōpula 'i 'Isipite (vakai, 'Ekesōtosi 1:7–14). Na'e pau ke 'ohake 'a Mōsese ke tataki e fānau 'o e tala'ofá ki he feitu'u maomaonganoá.

'Ikai 'osi ha ngaahi senituli lahi, kuo hoko ha talanoa mālie 'oku tau manako ai, 'a hono fekau ke hola mei Selusalema ha taha 'o e ngaahi fāmili 'Isileli ko iá, ne tataki 'e ha palōfita ko Līhaí koe'uhí he na'e 'i he matapaá 'a Pāpilone! (Vakai, 1 Nifai 2:2) 'Ikai ke nau 'ilo ko 'enau 'alú ki ha konitinēniti fo'ou 'aupito ke fokotu'u ha fakakaukau fo'ou 'o Saioné (vakai, 1 Nifai 18:22–24). Pea 'ikai ke nau 'ilo ne 'osi fai ha fononga pehē 'e he'enau ngaahi kuí ko e kau Sēletí (vakai, 'Eta 6:5–13).

'Oku fakamānako ki he taha kotoa 'okú ne fakafiefia 'i 'a hono toe fakafoki mai 'o e ongoongoleléi na'e kamata 'i 'a hono nofo 'i 'o 'Ameliká 'e ha kulupu ne nau hola mei hono fonua tupu'angá ke lava 'o hū fakatatau ki he'enau fie ma'ú. Na'e fakamatala 'i 'e ha tangata ako mataotao 'iloa 'o e feitu'u 'o e Kau Lotu Haohaoa 'i 'Ameliká 'a e me'á ni ko e “ngāue ki he feitu'u maomaonganoá tui faka-Kalisitiané”—'a e ngāue 'o e kau 'Isileli 'o onopōnī ke fakatau'atāina 'i

'Oku ui e 'Otuá ki 'Isileli 'i he ngaahi 'aho kimui ní ke anga faka-Kalaisi ange pea mā'oni'oni ange 'i he tu'unga lolotonga 'oku tau 'i ai 'i he'etau feinga ke mo'ui 'aki e ongoongoleléi pea fokotu'u 'a Saioné.

kinautolu mei he kuonga Mu'á 'o e ta'e tui 'Otuá pea toe feinga ke ma'u e ngaahi founa 'o e langí 'i ha fonua fo'ou.¹

'Oku ou fakamanatu atu ha hola 'e taha. 'A ia 'a hotau Siasí, 'o tatakí kitautolu 'e hotau kau palōfitá, 'i hono tatakí 'etau ngaahi kui fakalotú. 'I hono tuli 'o Siosefa Sāmita mei he siteiti 'o Niu Toké, 'i Penisilivēnia, 'Ohaiō, pea mo Mī-suli, 'o faifai pea fakapoongi 'i 'Ilinoisi, ne tau mamata ki hono toe fakahoko he ngaahi 'aho kimui ní hano toe kumi 'e he fānau 'o 'Isilelí ha feitu'u mavahe. Ne tatakí 'e Palesi-teni Pilikihami 'Iongi (1801–77), 'a ia 'oku ui ko e Mōsese 'o 'Ameliká, e kāingalotú ki he tele'a 'o e 'otu mo'ungá 'i hono hiva 'i 'e he kāingalotu kuo nau hela'ia:

*Te tau ma'u 'a e fonua lelei,
Kuo teuteú,
'E 'ikai ha'u ke maumau melinó;
'A e kakai ta'e 'ofá.²*

Saione. Fonua 'o e tala'ofá. Ko Selusalema Fo'ou 'I he ta'u 'e 4,000 tupu e hisitōlia 'o e fuakava, kuo hoko 'eni ko e sīpingá: Hola mo fekumi. Hiki 'o Nofo'i. Hao mei Pāpī-lone. Langa e ngaahi 'ā malu'i 'o Saioné.

A'u ki heni, hotau kuongá ni.

Langa 'a Saione 'i he Feitu'u 'Okú ke 'i Ai

Ko e taha 'o e ngaahi 'ulungaanga makehe lahi 'o hotau kuongá ni, ko e feliliuaki 'o e natula 'o e founa 'oku tau fokotu'u ai 'a e pule'anga 'o e 'Otuá 'i he māmaní. Ko e kongá fakakosipeli 'eni 'o ha liliu lahi 'o vave 'a e liliú. Pea ko e me'a 'e taha kuo liliú ko e 'ikai ke toe hola 'a e Siasí 'o e 'Otuá. He 'ikai ke toe mavahe mei 'Ua ke mavahe mei Hālaní kae lava ke mavahe mei Kēnani kae lava ke mavahe mei Selusalema kae lava ke mavahe mei 'Ingilani kae lava ke mavahe mei Ketilani kae lava ke mavahe mei Nāvū ke 'alu ki ha feitu'u ta'e 'iloa.

'Ikai, hangē ko e lea 'a Pilikihami 'Iongi kiate kitautolu kotoa, "Kuo tuli kitautolu mei he fakapakú ki he afí, ki he loto pea mei he loto afí ki he falikí, pea kuo tau 'i heni pea te tau nofo heni."³

Ko e mo'oni, ne hoko e lea ko iá ko ha fakamatala ki he kāingalotu 'o e Siasí 'i he funga māmaní. 'I he ngaahi 'aho faka'osí, 'i hotau kuongá ni, kuo tau matu'otu'a fe'unga ke 'oua 'e toe hola. Kuo tau hoko 'o matu'otu'a fe'unga ke fokotu'u kitautolu mo hotau fāmilí mo hotau fakava'é 'i he

fonua, fa'ahinga, lea, mo e kakai. 'Oku 'i he feitu'u kotoa 'a Saione—'i ha feitu'u pē 'oku 'i ai e Siasí. Pea 'i he liliu ko iá, 'oku 'ikai ke tau toe fakakaukau ki Saioné ko e feitu'u te tau 'alu 'o nofo ai; 'oku tau fakakaukau ki ai ko e founa te tau mo'ui 'aki.

Ke fokotu'utu'u 'a e ngāue fo'ou ko 'ení, 'oku ou ma'u mei ha ngaahi me'a 'e tolu ne hoko.

Me'a 'e Tolu Ne Hoko mo e Lēsoni 'e Tolu

1. 'I he ngaahi ta'u si'i kuo hilí ne 'i ai haku kaungā-me'a—ko ha taha 'osi ngāue fakafaifekau—ne kau 'i ha timi pasiketipolo faka'univēsiti 'i 'Iutaá. Ko ha talavou lelei pea va'inga lelei 'aupito, ka na'e 'ikai ke va'inga 'i he lahi taha na'á ne 'amanaki ki aí. Na'e 'ikai fie ma'u hono talēnití mo e taukeí 'e he'ene timí 'i he tu'unga fakalalakala 'o e timí pe ko iá he taimi ko iá. 'Oku hoko ia 'i he sipotí. Ko ia, na'e hiki atu hoku kaungāme'a kei talavou ki ha 'apiako 'e taha 'i hono pou pou 'i 'e he faiakó mo e kaungā va'inga 'a ia ne 'amanaki 'e ki'i lahi ange ai 'ene tokoní.

Ne lelei e ngaahi me'a 'i he 'apiako fo'ou, pea vave pē 'ene kau hoku kaungāme'a he fuofua va'inga (starter). Pea 'oku mou 'ilo'i—ne fakataimi-tēpile e timí ke toe foki ai e talavou ni ke tau mo 'ene fuofua timi 'i Sōleki Sití.

Na'e taulōfu'u 'a hono manukia 'o e talavou ni—ko ha tokotaha mali fo'ou 'okú ke totongi 'ene vahēhongofulú, ngāue 'i he kōlomu 'a e kaumātu'á, fai ha ngāue tokoni ki he to'u tupu 'o hono koló, pea tali loto vēkeveke ki he pēpē fo'ou kiate ia mo hono uaiifí—na'e 'ikai totonu ke a'usia 'e

*Neongo pe ko e hā e
tūkungá pe fakatupu 'itá
pe palopalemá, he 'ikai
lava 'e ha ākongá mo'oni
'o Kalaisi 'o tuku 'ene tui
fakalotú 'i he matapaá*

ha tokotaha pehē 'i ha feitu'u pe taimi, tatau ai pē pe ko e hā 'ene sipotí, 'univēsiti pe fili faka-tāutaha fekau'aki mo kinautolú.

Na'e tafoki mai e faiako 'o e timi 'a'ahí, ko ha mataotao 'i he mala'é ni hili ha va'inga lelei 'o pehē, "Ko e hā e me'a 'oku hokó? Ko e tamasi'i anga-lelei koe kuó ke fai ha lelei. Ko

ho kakaí 'eni. Ko ho kaungāme'a 'eni." Toe kovi tahá, ko ha'ane pehē mai hangē 'oku puputu'ú, "Ikai ko e kongá lahi 'o e kakaí ni ko ha mēmipa ho siasí?"

2. Na'e fakaafe'i au ke lea 'i ha fakataha lotu fakasiteiki 'o e kau tāutaha lalahí. 'I he'eku hū atu he matapā ki mui 'o e senitā fakasiteikí, na'e hū mai mo ha kau finemui 'e

toko 30 nai 'i he taimi tatau pē ki loto. Neongo e fe'efi'efihi 'a e kakai na'e hū atu ki he falelotú, ka na'e 'ikai faingata'a ke fakatokanga'ia. Fakatatau mo 'eku manatú, na'e 'i ai hano ongo tā-tatau, 'i ai mo hano ngaahi hau 'i he telingá mo e ihú, tu'u hono lou'ulú 'o hā ai 'a e lanu kotoa pē 'oku ala ma'ú, piva 'oku fu'u tātā-'olunga, mo ha sote na'e fu'u ta'e-taau.

'Oku ou fakakaukau ki ha ngaahi fehu'i 'e ni'ihī: Na'e faingata'a'ia nai e fefine ko 'ení 'a ia 'oku 'ikai ke tau siasi, 'a ia ne tataki—pe lelei ange, 'omai 'e ha tokotaha—ki he fakataha lotu ko 'ení 'i he fakahinohino 'a e 'Eikí ke tokoni'ia ke 'ilo 'a e melino mo e fakahinohino 'a e ongoongoleléi 'okú ne fie ma'u 'i he'ene mo'uú? Pe ko ha mēmipa pē na'e ki'i hē atu mei ha ni'ihī 'o e ngaahi faka'ānaua mo e ngaahi tu'unga mo'ui 'oku pou pou'ia 'e he Siasí ma'a hono kau mēmipá kae, fakamālō ki he langí, 'oku kei fetu'utaki pē mo fili ke ha'u ki he 'ekitiviti 'a e Siasí he pō ko iá?

3. Lolotonga 'eku kau 'i hono fakatapui 'o e Temipale Kenisesi Siti Misulí, na'e tokanga'ia au mo Sisitā Hōlani 'e Misa 'Aisake Filisitouni, ko ha 'ōfisa polisi pea ko ha taula-'eiki lahi 'i he Siteikí Lipetī Mīsulí. 'I he'emaui talanoá, na'á ne talamai 'i ha pō 'e taha ne ui ia ke fakatotolo'ia ha lāunga 'i ha konga faingata'a 'o e koló. 'I he longoa'a 'o e hivá mo e nanamu 'o e maliuaná, na'á he 'ilo'ia ha fefine mo ha kau tangata 'oku nau inu mo anga ta'e fakalotu, na'e nau ta'e-ufi he sio 'a e fānau 'e toko nimá—'i he vaha'a 'o e ta'u ua

ki he valu—'oku nau nofo fakataha 'i ha loki 'o feinga ke mohe 'i ha faliki palakū 'oku hala he mohenga, hanga he fakamolū, hala he pilo, hala ha me'a 'e taha.

Na'e sio 'a Misa Filisitouni ki he kōpate 'i peito mo e 'aisi pe te ne ma'u ha kapa inu pe katuni pe puha me'akai—ka na'e 'ikai ma'u ha me'a. Na'á ne pehē ne lahi ange e me'akai 'a e kulí ne kālou mei muí 'i he fānau ko iá.

Na'á ne ma'u 'i he loki mohe 'o e fa'eé ha fakamolū ta'e 'ufi'ufi, ko e taha pē 'i he falé. Na'á ne fekumi kae 'oua kuo ma'u ha ngaahi tupenu, 'ufi'ufi e fakamolū pea fakatokoto e fānau ki he mohenga ko 'ení. Na'á ne tū'ulutui mo tangi pea lotu ki he Tamai Hēvaní ke malu'ia kinautolu pea tala-monū ange ha pō lelei.

'I he'ene tu'u 'o lue ki he matapaá, ne puna hake ha taha 'o e fānau pea puke ia he nimá mo kole, "Te ke *kā-taki* mu'a 'o ohi au?" Ne tangi lahi ange 'a Misa Filisitouni he'ene fakatokoto fakafoki e tokotahá ki he mohengá, ne sio ki he fa'ē kuo ma'u 'e he faito'o konatapú (kuo hola e kau tangatá) peá ne pehē ange: "Te u foki mai 'a pongi-pongi, pea 'ofa ke tokoni atu e langí kapau he 'ikai ha liliu 'i he'eku foki maí. Pea 'e lahi ange 'a e ngaahi liliu mei ai. Ko 'eku fakamātoato."⁴

Ko e hā e me'a 'oku faitatau ai e ngaahi me'a ko 'eni 'e tolú? Te nau fai ha ki'i, sīpinga kekehehe 'aupito 'o e mo'ui 'i Pāpiloné—ko e taha fakavalevale mo'oni ko ha 'ulungaanga ta'e taau 'i he va'inga pasiketipolo, ko e taha fakafonua mo mahino e me'a 'e ha ngaahi faingata'a

fakataūtaaha mo kinautolu 'oku kehe e mo'ui 'i he me'a 'oku tau fai, mo ha taha ha me'a 'oku fu'u lahi 'aupito pea mamafa 'aupito.

Lēsoni 1: 'ikai pē Ke Vakai'i Ho'o tui Fakalotú 'i he Matapaá

'Uluakí, tau faka'osi 'a e me'a na'e hokó 'i he pasiketipoló. 'I he 'aho hokó hili e va'ingá, 'i hono 'ilo 'e he kakaí mo e ui ke fakatomala 'i he me'a ne hokó, ne pehē 'e ha talavou 'e taha: "Fakafanongo. 'Oku tau talanoa ki he pasiketipoló, 'ikai ko e Lautohi faka-Sāpaté. Kapau he 'ikai ke ke lava 'o matatali, mavahe mei ai. 'Oku mau totongi ha pa'anga lahi ke mamata 'i e va'ingá. 'Oku mau lava 'o fai 'emau fie ma'ú. 'Oku mau vakai'i 'emau tui fakalotú he matapaá."

"'Oku tau tuku 'etau tui fakalotú he matapaá"? Lēsoni fika 'uluaki ki hono fokotu'u 'o Saione 'i he senituli 21: 'Oku *'ikai* te ke tuku ho'o tui fakalotú 'i he matapaá.

He 'ikai lava ke fai e fa'ahinga tu'unga fakaākonga ko iá—'oku 'ikai ko ha tu'unga fakaākonga ia. Hangē ko hono ako'i 'e he palōfita ko 'Alamaá, 'oku totonu ke tau "tu'u ko e kau fakamo'oni 'o e 'Otuá 'i he taimi kotoa pē pea 'i he me'a kotoa pē, pea 'i he feitu'u kotoa pē te [tau] 'i ai" (Mōsaia 18:9)—'o *'ikai* 'i he taimi pē, feitu'u pē 'e ni'ihi, pe ko e taimi 'oku lahi ai e kai 'etau timí.

Neongo pē ko e hā e tūkungá pe fakatupu 'itá pe palopalemá, he 'ikai lava 'e ha ākonga mo'oni 'o Kalaisí 'o tuku 'ene tui fakalotú 'i he matapaá.

Lēsoni 2: Manava'ofa ka ke Mateaki'i e Ngaahi Fekau

'Oku taki ai au ki he finemui 'i he fakataha lotú. Neongo pe ko e hā e founga 'oku tali 'aki iá, ko e fono ta'engatá 'oku totonu ke ho'ata mei hotau 'ulungāngá 'etau tui fakalotú mo 'etau tukupā ki he ongoongoleléi. 'I he'ene peheé, ko e founga 'etau tali ha fa'ahinga tūkungá, kuo pau ke lelei ange, kae 'ikai kovi ange. He 'ikai ke tau fai ha me'a pe 'i ha fa'ahinga founga 'o tau halaia ai 'i ha fai hala lahi ange, 'i he me'a ko 'ení, ko ia ia.

'Oku 'ikai 'uhinga ia 'oku 'ikai ke 'i ai ha'atau fakakaukau, 'oku 'ikai ke 'i ai ha'atau tu'unga mo'ui, pe 'oku tau tukunoa'i 'aupito 'a e fekau fakalangi "te ke" pe "'oua na'á ke". Ka 'oku 'uhinga ia kuo pau ke tau mo'ui 'aki 'a e ngaahi tu'unga mo'ui ko iá mo taukave'i e ngaahi fekau ko iá 'i ha founga mā'oni'oni ki he lelei taha 'oku tau lavá, 'i he founga na'e mo'ui 'aki mo taukave'i 'e he Fakamo'uí. Pea na'á Ne fakahoko ma'u pē 'a e me'a na'e totonu ke faí ke 'ai e tūkunga ko iá ke lelei ange—mei hono ako'i 'o e mo'oní, ki hono fakamole-mole'i 'o e kau angahalá, ki hono fakama'a 'o e tempalé.

'Oku kamata 'etau feohi mo hotau maheni fo'ou 'aki e manatu ko ha 'ofefine ia 'o e 'Otuá pea 'oku mahu'inga

ta'engata. Tau kamata 'aki e manatu ko e 'ofefine ia 'o ha taha. Tau kamata 'aki ha'atau fakahounga'i 'ene 'i he 'ekitiviti 'a e Siasí, kae 'ikai fakamama'o mei ai. Ko hono fakapou, tau feinga ke fai hotau lelei tahá 'i he tükunga ko 'ení mo ma'u ha holi ke tokoni'i ia ki hono lelei tahá.

Tau lotu fakalongolongo pē: Ko e hā e me'a totonu ke fai hení? Pea ko e hā e me'a totonu ke lea 'akí? Ko e hā e *me'a taupotu taha* te ne 'ai e tükungá ni mo ia ke lelei angé? 'Oku ou tui ko hono fai 'o e ngaahi fehu'i ko 'ení mo tau feinga mo'oni ke fai e me'a ne mei fai 'e he Fakamo'uí ko 'Ene 'uhingá ia 'o 'Ene Folofolá, "Oua te mou fakamaau 'o fakatatau mo ia 'oku hā maí, kae fakamaau ke totonu" (Sione 7:24).

He 'ikai lava 'e he Siasi ko 'ení 'o lí'aki 'a hono ngaahi tokäteliné ke tali ha feohi fakasōsiale pe fie ma'u fakapolitikale pe ha toe 'uhinga kehe. Ko e tu'unga malu pē 'o e mo'oni kuo fakahā maí 'okú ne 'omi ha fa'ahinga tu'unga ke hiki hake ai ha taha 'e ongo'i faingata 'a ia pe lí'ekiná. Ko 'etau manava'ofá mo 'etau 'ofá—'a e ngaahi tefito'i 'ulungaanga mo e fie ma'u 'o 'etau tui faka-Kalisitiané—kuo pau ke 'oua na'a teitei faka'uhinga'i ko hano fakavaivai 'o e ngaahi fekaú.

'I he taimi 'oku tau fehangahangai mo e ngaahi tükunga peheé, 'e lava ke fu'u faingata'a mo puputu'u. Mahalo 'e fehu'i 'e he to'u tupú, "Sai, 'oku 'ikai ke tau tui 'oku totonu ke tau mo'ui 'aki pe fai pehē, ka ko e hā 'oku tau 'ai ai e ni'ihí kehé ke fai e me'a tatau? 'Ikai 'oku nau ma'u 'a e tau'atāina ke fili? 'Ikai 'oku tau fie mā'oni'oni mo loto fakamaau nai 'i hono fakamālohi'i 'etau tuí ki he ni'ihí kehé pea tu'utu'uni ke *nau* fai e me'a pau?"

Kuo pau ke mou fakamatala'i fakaalaala 'i he ngaahi tükunga ko iá 'a e 'uhinga 'oku taukave'i ai ha ngaahi tefito'i mo'oni pea mo fakafepaki'i ha *ngaahi* angahala 'i ha *feituu pē 'oku hoko ai* koe'uhí he 'oku 'ikai ngata pē 'ene fakasosiale pe fakapolitikale ka 'oku ta'engata hono nunu'á. Pea neongo 'oku 'ikai ke tau loto ke fakalotomamahi'i kinautolu 'oku kehe 'enau tuí meiate kitautolú, ka 'oku hoha'a lahi ange ke 'oua na'a houhau 'a e 'Otuá.

'Oku meimei tatau ia mo ha taha ta'u hongofulu tupu 'okú ne pehē, "I he'eku lava ko 'ení 'o faka'ulí, 'oku ou 'ilo 'oku totonu ke u tu'u 'i he kulokula 'a e māmá, ka 'oku totonu nai ke tau loto fakamaau pea 'ai e tokotaha kotoa ke tu'u 'i he kulokula 'a e māmá? 'Oku fie ma'u nai ke fai he tokotaha *kotoa* e me'a 'oku tau fai? 'Ikai 'oku

ma'u 'e he ni'ihí kehé 'etau tau'atāina ke fili? 'Oku fie ma'u nai ke nau fai e me'a tatau mo kitautolu?" Kuo pau leva ke ke fakamatala'i e 'uhingá, 'io, 'oku tau faka'amu ke tu'u e taha *kotoa pē* 'i ha kulokula 'a e māmá. Pea kuo pau ke ke fai 'eni 'o 'ikai fakamaa'i kinautolu 'oku maumaufonó pe kinautolu 'oku kehe 'enau tuí mei he'etau tuí koe'uhí, 'io, 'oku 'i ai 'enau tau'atāina ke fili.

'Oku lahi mo kehekehe 'a e ngaahi tui he māmání, pea 'oku 'i ai e tau'atāina ke fili 'a e taha kotoa, ka 'oku 'ikai ha totonu 'a ha taha ke ngāue 'o hangē 'oku fakalongo pē 'a e 'Otuá 'i he ngaahi kaveinga ko 'ení pe hangē 'oku toki mahu'inga pē 'a e ngaahi fekaú kapau 'oku loto taha ki ai 'a e kakaí. He 'ikai ke tau kei hola ai pē 'i he senituli 21.

'Oku totonu ke ho'ata mei hotau 'ulungāngá 'etau tui fakalotú mo e tukupā 'o e ongoongolelei. 'I he'ene peheé, ko e me'a 'oku tau fai 'i ha fa'ahinga tükunga, pe kuo pau ke 'ai ia ke lelei ange, kae 'ikai kovi ange.

Kuo pau ke tau taukave'i 'a e ngaahi lao mo e tükungá mo e 'atakai 'okú ne faka'atā e tau'atāina fakalotú mo 'etau fakahoko iá. Ko ha founga ia 'e taha 'oku lava ke tau katekina 'etau 'i Papoloné kae 'ikai 'o iá.

'Oku 'ikai ke u 'ilo ha toe me'a 'e malava mahu'inga ange pe ha angatonu ma'ongo'onga ange ke tau fakahaa'i 'i ha māmāni he 'ikai te tau lava 'o hola mei ai, ka ke 'a'eva tokanga 'i he malava ko iá—'o taukave'i 'a e tu'unga totonu 'o fakatatau mo e me'a kuo folofola 'aki 'e he 'Otuá pea mo e ngaahi fono kuó Ne foakí, kae fakahoko 'i he manava'ofa mo e mahino mo e 'ofa faka-Kalaisi lahi.

Lēsoni 3: Faka'aonga'i 'a e Ngaahi Tu'unga 'Ulungaanga Mahu'inga 'o e Ongoongolelei ke 'Aonga Ki he Tukui Koló mo e Fonuá

He 'ikai ke 'ōfisa polisi pe ngāue tokoni fakasōsiale pe fakamaau 'i he fakamaau'angá hotau tokolahi, ka 'oku totonu ke tau tokanga kotoa ki he lelei 'a e ni'ihí kehé mo e tu'unga malu 'a hotau koló. Na'e lea 'a 'Eletā Kuenitini L. Kuki 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'o kau ki he fie ma'u ke tau tākiekina 'a e sosaietí 'o fakalaka atu 'i hotau 'apí, na'á ne pehē:

"Makehe mei hono malu'i hotau fāmili tonú, 'oku totonu ke tau hoko ko ha ma'u'anga maama 'i hono malu'i hotau

koló. Na'e folofola 'a e Fakamo'uí 'o pehē, "Tuku ke ulo pehē ho'omou mā mā he 'ao 'o e kakaí, koe'uhí ke nau mamata ki ho'omou ngāue lelei, pea fakamālō'ia ho'omou Tamai 'a ia 'oku 'i he langí.' . . .

"I hotau māmani 'oku fakautuutu ai e ta'e fai totonú, 'oku mahu'inga ke hoko e ngaahi tu'unga 'ulungaanga mahu'inga 'oku fakatefito 'i he tui fakalotú ko e kongia ia 'o e me'a 'oku tau malanga'i ki he kakaí. . . .

"Ko e tui fakalotú ko ha ma'u'anga maama, 'ilo, mo e poto pea kau lelei ki he sosaieti 'i ha founa faka'ofa."

Kapau he 'ikai ke tau 'ave e ngaahi tāpuaki 'o e ongo-ongolelei ki hotau koló mo e fonuá, he 'ikai tokolahi fe'unga e kau polisi—he 'ikai tokolahi fe'unga e kau 'Aisake Filisitouní—ke fakamālohi'i e 'ulungaanga totonú 'o tatau ai pē kapau na'e lava 'o fakamālohi'i. Pea 'oku 'ikai. Ko e fānau 'i he 'api ko ia 'oku hala he me'akai pe valá ko

e ngaahi foha mo e 'ofefine 'o e 'Otuá. Na'e ongo'i tautea ange e fa'e'e koe'uhí 'oku ta'u motu'a ange pea totonu ke falala'anga angé, ko ha 'ofefine foki 'o e 'Otuá. Mahalo 'e fie ma'u 'i he ngaahi tūkunga peheé ha 'ofa 'e ngali fefeka 'i he founa, pea a'u pē 'o fakalao, ka kuo pau ke tau feinga ke tokoni 'i he taimi mo e feitu'u 'e malavá he 'oku 'ikai ke tau tuku 'etau tui fakalotú 'i he matapaá, neongo e ngali faka'ofa mo ta'efakapotopoto e ngaahi me'a 'e ni'ihii.

He 'ikai ke tau lava fai e me'a kotoa, ka te tau lava 'o fai ha me'a. Pea 'i hono tali e ui 'a e 'Otuá, ko e fānau 'o 'Isilelí 'a e ni'ihii ke fai iá—ke 'oua te nau hola mei Papolone ka ke 'ohofi ia. 'O 'ikai fakasi'ia ia, te tau lava 'o mo'ui 'aki 'etau tui fakalotú 'i he founa lahi mo faive-lenga pea tau kumi ha ngaahi faingamālie kehekehe ke tokoni'i e fāmilí, tāpuaki'i e kaungā'apí pea malu'i e ni'ihii kehé kau ai e to'u tangata kei tupu haké.

*'Oku ui e Kāingalotú ke nau
hoko ko e lēvani 'i he fo'i maá,
ko e māsima he 'ikai toe mole
hono konokoná, ko e maama 'i
he mo'ungá he 'ikai fūfuu' 'i ha
lalo puha fua.*

fai ha me'a lelei. 'Oku ou fie ma'u ke folofola mai e Fakamo'uí: "Sefilī, 'Oku 'ikai ke u 'ilo koe ko ho hingoá ka ko ho'o mo'uí, 'a e founa 'okú ke feinga ke mo'ui 'aki e ngaahi tu'unga mo'ui 'okú ke feinga ke taukave'í. 'Oku ou vakai ki he angatonu ho lotó. 'Oku ou 'ilo kuó ke feinga 'uluaki mo mahu'ingá ke fakalelei'i e ngaahi me'á pea fakamafola 'eku folofolá pea malu'i 'eku ongoongolelei ki he ni'ihhi kehé 'i he founa manava'ofa lahi taha te ke lavá."

Te ne toe tānaki atu 'o pehē: "Oku ou 'ilo ne 'ikai te ke lavame'a ma'u pē 'i ho'o angahalá pea mo e ngaahi tūkunga 'o e ni'ihhi kehé, ka 'oku ou tui na'á ke feinga mo'oni. 'Oku ou tui na'á ke 'ofa mo'oni 'iate au."

'Oku ou fie ma'u ha me'a 'o hangē ko ia ne hokó 'i ha 'aho 'o 'ikai te u toe fie ma'u ha me'a kehe 'i he mo'ui matelié ni. Pea 'oku ou fie ma'u ia ma'au. 'Oku ou fie ma'u ia ma'atautolu kotoa. "Isileli, 'Isileli, 'Oku Ui 'a e 'Otuá"⁶—'o ui kitautolu ke tau mo'ui fakatāutaha 'aki e ongoongolelei 'o Sisū Kalaisí 'i ha ngaahi founa iiki mo lalahi, ke tokoni 'i 'a kinautolu 'oku 'ikai ke nau hā pe teuteu pe 'ulungaanga tatau mo kitautolú, pea toki tokoni atu ('i he taimi te tau lava aī) ki he tokolahi taha te tau lavá.

'Oku ou 'ofa 'i he 'Eiki ko Sisū Kalaisí, 'oku ou feinga ke hoko ko 'Ene tamaio'eiki Pea 'oku ou 'ofa 'i he 'etau Tamai Hēvaní, 'a ia 'okú Ne tokanga fe'unga ke foaki Ia kiate kitautolu. Ko e me'a 'ofa ko iá, 'oku ou 'ilo 'oku ui 'e he 'Otuá 'a 'Isileli 'i he ngaahi 'aho faka'osí ke hoko 'o tatau ange mo Kalaisi pea ke mā'oni'oni ange 'i he tu'unga lolotongá 'i he 'etau feinga ke mo'ui 'aki e ongoongolelei mo fokotu'u 'a Saioné. 'Oku ou 'ilo' i foki te Ne foaki kiate kitautolu 'a e mālohi mo e mā'oni'oni ke hoko ko e kau ākonga mo'oni kapau te tau kole kinautolu. ■

Mei ha lea 'i ha 'a e fakataha lotu 'a e CES, "Israel, Israel, God Is Calling," na'e fai 'i he Dixie State University 'i St. George, Utah, 'i he 'aho 9 Sepitema 2012. Ke ma'u e leá kakato, 'alu ki he lds.org/broadcasts.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Vakai, Perry Miller, *Errand into the Wilderness* (1956), 2–3.
2. "Ha'u Kāingá 'Oua Manavahē," *Ngaahi Himi*, fika 18.
3. Brigham Young, 'i he James S. Brown, *Life of a Pioneer: Being the Autobiography of James S. Brown* (1900), 121.
4. Isaac Freestone, a'usia ne vahevahe mo e tokotaha fa'u tohi, May 5, 2012.
5. Quentin L. Cook, "Tuku Ke Ulo!" *Liahona*, Nōvema 2010, 28, 29.
6. "Isileli, 'Isileli, 'Oku Ui 'a e 'Otuá," *Ngaahi Himi*, fika 6.

Fakahā Ho'o 'Ofa kia Sisū Kalaisi

'Oku ui e Kāingalotú ke nau hoko ko e lēvani 'i he fo'i maá, ko e māsima he 'ikai toe mole hono ifó, ko e maama 'i he mo'ungá he 'ikai fūfuu' 'i ha lalo puha fua. Kamata ngāue leva!

Kapau te tau faitotonu mo e lea totonu mo ala atu 'o tokoni 'i he 'etau ngaahi leá mo ngāué, pea 'i hono fakamafola 'i he Fakamo'uí e taimi ke fai 'Ene ngāué 'i he mā'oni'oni, pea pehē kuo 'osi e taimi 'o e kuonga fakakosipeli faka'osí ni, pea hā'ele mai 'i Hono nāunaú, te Ne 'afio' i 'oku tau fai hotau lelei tahá 'o feinga ke mo'ui 'aki e ongoongolelei, mo feinga ke fakalalalaka 'etau mo'uí mo hotau Siasí mo e sosaietí 'i he founa lelei taha te tau lavá.

'I He'ene hā'ele maí, 'oku ou *fu'u* fie ma'u ke 'ilo 'oku ou mo'ui 'aki e ongoongolelei. 'Oku ou fie ma'u ke fakamafola 'o e tuí mo hono

KO 'EKU FAKAMATALA 'I HE MAKA FAKAMANATÚ

Lolotonga e fa'ahita'u māfana 'o e 2003, ne u 'i Misikeni, USA, ko 'eku fekumi ki he 'eku fa'ētangata ko Lōpeti Holo. 'I he faka'osinga 'eku fonongá, ne u toe 'a'ahi ki ha fa'itoka ne u 'i ai he ta'u 'e 20 kimu'á.

'I he 'eku 'a'ahi ki he fa'itoká kimu'á, ne u fakatokanga 'i ha ngaahi matala 'i 'akau 'i he taha 'o e ngaahi maka fakamanatú 'oku fakaiku Holo. 'I he taimi ko 'ení, ne u hiki ha ki 'i fakamatala, tohi e 'ahó pea fakamilemila ia ke malu 'i mei he 'eá. Ne u tuku leva e ki 'i fakamatalá 'i he fa'a lotu he maka fakamanatú, mo 'amanaki 'e 'ilo ia 'e ha taha 'e lava tokoni mai, ke u 'ilo lahi ange kia Lōpeti Holo. Ne u foki ki Kalefōnia mo e 'amanaki kae

veiveiua 'e ma'u ha me'a mei he ki 'i fakamatalá ni.

Hili ha uike 'e taha, ne u ma'u ha tohi mei ha kāinga mama'o ko Tiki Peniteli.

Na'á ne pehē, "Ne 'i ai ha me'a ngali kehe ne hoko 'aneafi." "I he 3:00 p.m. ne u 'alu ke fakatau ha situ-loapeli peá u pehē ke tu'u 'i he Fa'itoka Peleni Loutí ke vaka 'i e ngaahi fa'itoka 'eku ngaahi kuí. Ne te'eki ke u toe 'ahia ia 'i ha ngaahi ta'u lahi. Ne 'i he va'e fa'itoká ho'o pousikāfi."

Ne 'alu 'a Tiki ki he fa'itoká 'i he 'aho tatau ne u tuku ai ai e ki 'i fakamatalá. Ne u tā leva ki ai. Lolotonga 'ema talanoá na'á ku 'ilo na'á ne nofo 'i Hilisitele 'i ha maile 'e 50 (kilomita 'e 80) mei he fa'itoká.

Hili ha ngaahi māhina ne u foki loto vēkeveke ki Misikeni ke 'a'ahi kia Tiki. Na'á ne talamai 'oku tanu hano kāinga 'i he fa'itoka he kauhala 'e taha mei honau 'api, peá ne fehu'i mai pe 'oku ou fie 'alu ki ai. Na'á ne talamai 'oku 'i ai ha maka fakamanatu 'e fā 'i he fa'itoka 'o e kau Holó, na'e 'ikai ke ne 'ilo ha me'a ki ha toko ua ai.

Na'e fakahinohino mai 'e Tiki e ngaahi maka fakamanatu he fa'itoká. Ko e ua ne 'ikai 'ilo ki aí ko Mātiu mo 'Ana Holo. Na'e 'ikai ke u 'omi 'eku ngaahi lekōtí, ka na'á ku manatu 'i lelei pē 'eku fekumi ki ha Mātini Holo.

Ne ma fakatovave atu ki he fale fakamaau'angá 'i ha houa 'e taha kimu'a pea toki tāpuní, mo e 'amanaki ki ha lekooti 'o e pekiá ke 'ilo e mātu'a 'a Māteni. Na'e hoko ia! Ko e tama 'a Mātiní ko Lōpeti Holo! Ne fakapapau 'i mai kiate au 'e he Lau-mālie Mā'oni'oni kuo 'osi 'eku ngaahi fekumí lōloá.

Na'e pehē 'e Tiki 'oku 'ikai ko ha mēmipa 'o e Siasí ne hangē 'oku "meimei fakalaumālié" hono ma'u 'o Lōpeti Holó. Ne u malimali 'i hono 'ilo ne tataki au 'e he Laumālié.

Na'e pehē 'e Tiki, "Mahalo na'á ke mei loto mamahi ko e 'ikai ke ke tuku ho ki 'i fakamatalá he ta'u 'e 20 kuo hilí, ka ko hono mo'oni ne u toki hiki pē ki Hilisitila he ta'u 'e tolu kuo hilí!"

Ko ha ako e a'usia ko 'ení kiate au ko e hisitōlia fakafāmilí ko e kongā mo'oni e ngāue 'a e 'Otuá pea 'oku ne tataki kitautolu 'i he'etau ngaahi ngāue mā'oni'oni. ■

Meli'eni Sepalini Setelō, Kalefōnia, USA

'E FAKAMO'UI NAI HE 'EIKÍ HOMA FOHÁ?

'I he ta'u 'e fā 'a homa fohá, na'á 'ne toutou kole mai ke u hiva 'i 'a e "Na'e Tala pē 'e Sīsū" (*Ngaahi Himí*, fika 51). Na'e hā fiefia hono ki'i fofongá lolotonga e taú 'i hono fekau he 'Eikí e matangi mo e peaú ke tu'u ma'ú. Na'á ne fehu 'i mai 'o kau ki he mālohi 'o Sisuú. Ne u tali 'e lava ke fai 'e Sīsū ha fa'ahinga me'a pē 'i he mā'oni'oni he 'okú Ne ma'u e mālohí kotoa. Ne hoko e Fakamo'uí ko e mo'unga 'i tangata homa fohá.

Ka 'i he ta'u 13 'a homa fohá, na'á ne loto ta'ota'omia lahi. Ne 'ikai ke ne toe ma'u ha holi ke lea pe kai. Ne 'ikai ke ne toe fie fai e ngaahi me'a na'á ne fakahoko kimu'á, pea 'ikai ke fie kau ki he lotu fakafāmilí pe efiafi fakafāmilí 'i 'apí. Na'e hangē ne 'ikai ke toe tokanga ki he lotú pe ko e ongoongolelé.

Ne fa'a lotua mo 'aukai e toenga 'o e fāmilí ma'ana, pea pehē ki he kā-ingalotu tokolahi mei homau uōtí mo e siteikí mo e ni'ihí tokolahi homau kaungāme'a mo e kāinga. Na'e hangē 'oku ongo tatau 'emau feingá ko e a'usia 'a 'Alamā ko e Lahí 'i he'ene lotua hono fohá (vakai, Mōsaia 27:14, 22–23).

Na'e 'ikai ke mau fie fakamālohi 'i 'ema tama tangatá ki he ongoongolelé, ko ia ne ma talaange 'oku 'ikai fie ma'u ia ke kau 'i he lotu fakafāmilí pe efiafi fakafāmilí 'i 'apí, ka na'a mau loto ke 'i ai mo kimautolu. 'I he'emau muimui ki he folofola 'a e Fakamo'uí ke "mou lotu 'i homou ngaahi fāmilí ki he Tamaí . . . ke tāpuaki 'i 'a ho'omou . . . fānaú" (3 Nifai 18:21), ne mālohi ange 'emau lotu fakafāmilí mo e efiafi fakafāmilí 'i 'apí fakatou'osi. Ne mau ongo 'i e Laumālié 'i homau 'apí.

Pea neongo na'e fakalongolongo pē 'a 'ema tama tangatá, na'á ne 'i ai.

'I he ta'u 'e ua hono hokó ne māmālie 'ema sio ki he tokonia 'e he'emau lotu fakafāmilí mo e efiafi fakafāmilí 'i 'apí ki he'ema tama tangatá. Lolotonga ha efiafi fakafāmilí 'e taha, na'á ne fakamo'oni ki he Fakamo'uí pea ne kole mai pe 'e lava ke ne teuteu ha efiafi fakafāmilí 'i 'apí. Ne kamata ke ne kau 'i he lotu fakafāmilí pea fiefia ke ma'ulotu. Na'á ne a'usia ha fu'u liliu lahi 'o e lotó 'i he'ene ongo 'i e 'ofa huhu 'i 'a e Fakamo'uí (vakai, 'Alamā 5:26). Ko e mo'oni ne fakahaofi 'e he 'Eikí homa fohá 'aki 'Ene mālohi faifakamo'uí.

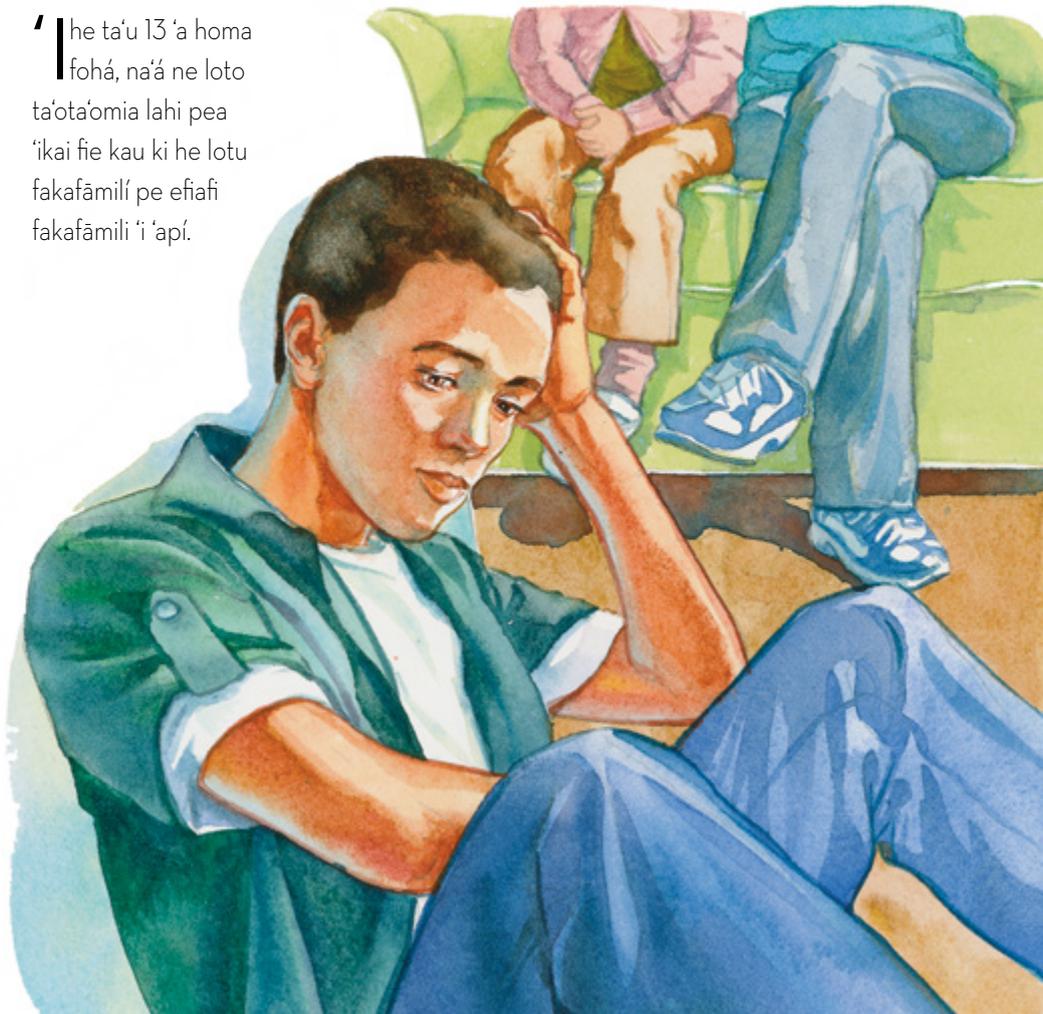
Na'e kamata ke ne fiefia pea toe

longomo'ui mo loto fiamālie ke tokoni ki he ni'ihí kehé pea mo 'ofa. Na'á ne talamai 'okú ne 'ilo ne fakamo'ui ia 'e he Fakamo'uí. Ne tokoni 'a e fai-ngata'a ki homa fohá ke ne ma'u ha fakamo'oni mālohi pea mo ha tupulaki 'i he 'ofa mo e falala ki he Fakamo'uí. Na'á ne ngāue fakafaifekau ma'á e 'Eikí 'i he Misiona 'Āsenitina Puenosi 'Aealesi Sauté. Hili 'ene foki maí ne mali 'i he tempalé, pea 'oku 'i ai 'ene tama fefine faka'ofa'ofa mo hono uai'fi.

'Oku ou 'ilo 'oku ma'u 'e he Fakamo'uí e mālohi ke fakamo'ui, ke fai ha mana, pea 'ai ke tau fiefia 'i he mo'ui ni pea 'i he mo'ui ka hoko maí. ■

'Ana Kelemasi Sanatu, Sanitiako, Silei

'I he ta'u 13 'a homa fohá, na'á ne loto ta'ota'omia lahi pea 'ikai fie kau ki he lotu fakafāmilí pe efiafi fakafāmilí 'i 'apí.

KO HA MĀMONGA NAI KOE?

Na'á ku mama'ó mei 'api ki ha konifelenisi fakavaha'a-pule'anga 'ó 'eku ngāué. Ne laungeau e kakai ne kau maí, ka ko au pē mei homau siteití mo e vahefonuá.

Ne fai ha ma'u me'atokoni efiafi ma'anautolu kotoa 'oku kau maí. 'I he'emaui hū atu ki he falekaí, ne mau takitaha ma'u ha tikite 'e fā ke faka'aonga'i ke 'ota 'olokaholo ta'e totongi he paá. Ne u fakakaukau ki he faingofua ki ha tokotaha mama'ó mei 'api ke 'ahi'ahi'i 'i ha faingamālie peheni, 'o fakakaukau he 'ikai 'ilo 'e ha taha. Ko ha fakakaukau taimi si'i, peá u fakafoki leva e ngaahi tikité ki he tokotaha he matapaá.

Lolotonga e ma'ume'atokoni efiafi, ne u tangutu mo ha toko fitu ne 'ikai ke mau maheni. Ne u inu vai 'i he'emaui kaí, talanoá, kakatá mo fevahevahe'aki e ngaahi fakamatala te ne tokoni'i kinautolu 'i he'emaui ngāué.

'I he taimi kai he pongipongi hono hokó ne u fakafe'iloaki ai ki ha tangata ne tangutu 'i he'eku tēpilé. Ne u fiefia ke fakatokanga'i 'a hono pine hingoá ko ha'ane ha'u mei hoku kolo tupu'angá—ko ha kolo ne 'ikai ke u toe nofo ai ha ta'u 'e 35. Hili e ako mā'olungá ne u mavahe mei 'api ki he 'univēsiti, mali pea hiki mei ai.

Hili 'ema talanoa ki he ngaahi feitu'u mo e ngaahi me'a 'oku hoko he koló 'okú ma fakatou 'iló, na'á ne fehu'i mai pe 'oku kei 'i ai ha'aku fāmili ai. Ne u talaange 'ikai ka 'oku 'i ai ha'aku kaungāme'a lelei 'oku mau kei fetu'utaki. Na'á ne 'eke mai pe ko hai kinautolu, ne u kamata fakalau leva ha ni'ihi 'o kinautolu.

Hili e ngaahi 'uluaki hingoá na'á ne ta'ofi mai au mo pehē mai, "Tatali, ko e Māmonga koe? Ko e kakai kotoa kuó ke fakalau' ko e kau Māmonga."

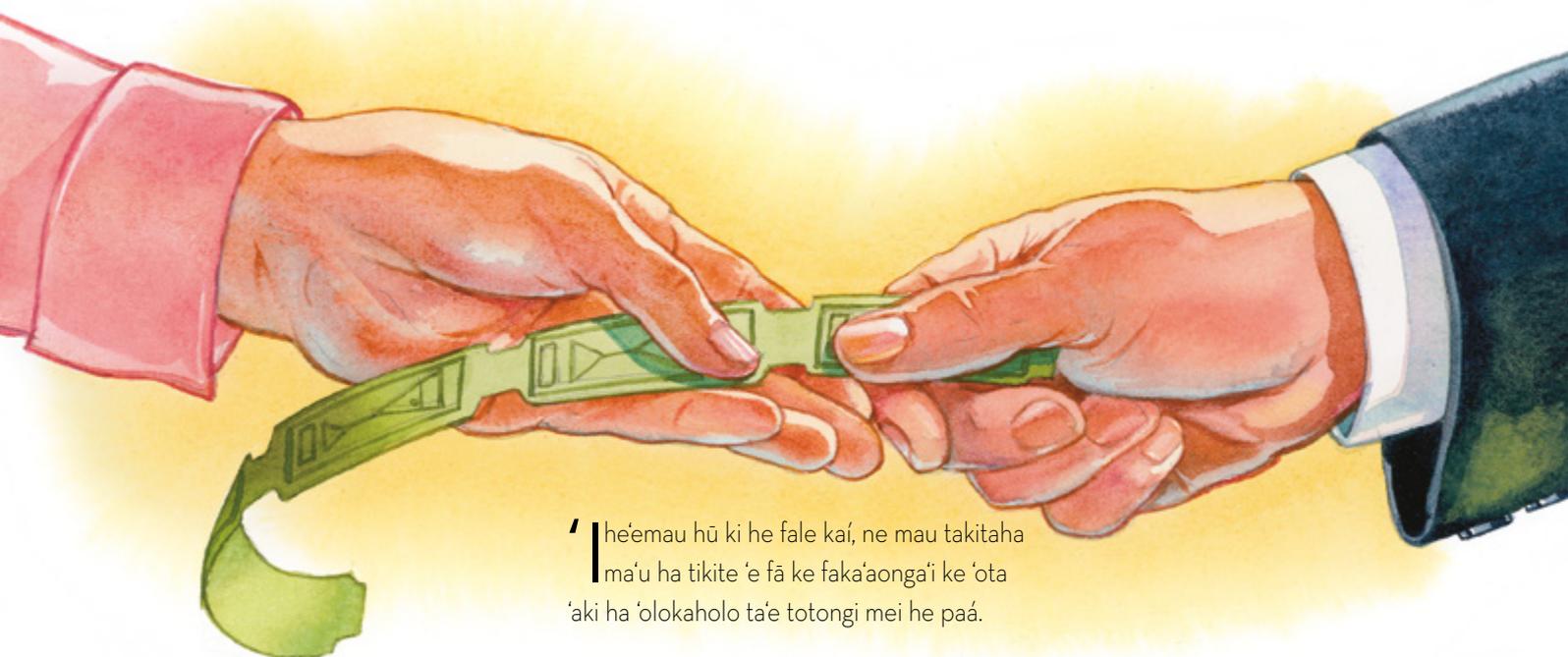
'I he'eku fakahaa'i ko ha mēmipa

au 'o e Siasí, na'á ne talamai ko e kakai lelei 'a hoku kaungāme'á pea mo 'enau tokoni ki he koló pea hoko ko e sīpinga lelei ki he tokotaha kotoa. Na'á ne vahevahe e ngaahi me'a 'oku sai'ia ai he Siasí mo hoku kaungāme'á, 'o talanoa ki he founga 'o 'enau hoko ko e kau taukapo 'o e lelei 'i he koló.

'I he'ema mātukú, ne 'ikai ke u lava 'o ta'e fakaukau ki he me'a ne mei hoko kapau ne u fili ke faka'aonga'i e ngaahi tikite inú. Ne ako'i au 'e he kakai ne ma talanoa ki ai ke fili ki he totonú. Ne u meimei ongo'i ta'e fie-mālie mo mā ke tala ko ha mēmipa au 'o e Siasí kapau ne u faka'aonga'i e ngaahi tikité.

'Oku ou hounga'ia ko e sīpinga 'a hoku kaungāme'a taau, mālohi mo ngāue tokoní—hili ha ta'u 35 pea mo ha maile 'e 2,000 (km 'e 3,220) mei he 'api 'o 'eku kei talavou. ■

Kalo A. Poueni, Kalolaina Noate, USA

'I he'emaui hū ki he fale kaí, ne mau takitaha ma'u ha tikite 'e fā ke faka'aonga'i ke 'ota 'aki ha 'olokaholo ta'e totongi mei he paá.

NA'E TALI 'E HE PALŌFITA 'E KU LOTÚ

'I he faka'osinga hoku ta'u hono uá, ne u tohi kole ki he polo-kalama fokotu'utu'u fakatātā 'i he'eku 'univēsítí. Na'e 'ikai ke tali au, ka na'á ku lava ke toe kole 'i he ta'u hono hokó. Ne 'ikai ke u fiefia ke toe tatali 'i he ta'u 'e taha ke 'osi mei he akó.

Ko e me'a ofi taha ki he'eku lesoni tefitó ko e faitāá (photography). Ko ia ne u lotu kau ki hono liliu 'eku tefito'i lēsóní pea ne u ongo'i 'oku lelei ke fai ia. Ne u fie ma'u ke ma'u hoku mata'itohí!

'I he kamata 'a e semesitā 'o e faka'ahita'u fakatōlaú, ne u to'o ha ngaahi kalasi fekau'aki mo e faivá pea mo e hisitōlia 'o e ātakai 'o e faitāá. Ne u fiefia fakatou'osi 'ia kinaua. Ka 'i he'eku vakai ki he silapa 'o 'eku kalasi ki he faivá, ne u fakatokanga 'i ne fie ma'u e kau akó ke mamata 'i ha ngaahi faiva R-rated lahi. 'I he'eku kalasi faitāá, ne fakamatala e faiakó ko e ngaahi faiva te mau ako ki aí 'e 'i ai e fetā'aki, fakahoha'a mo fakasekisuale. Na'á ne pehē 'oku meimei ko e lahi taha ia 'o e ngaahi tā 'o e ngaahi 'ahoní e ponokalafí.

Na'e tō hifo hoku lotó 'i he'eku fakakaukau 'i e me'a ke faí. Na'á ku 'ilo' i na'e fepaki ia mo e me'a 'oku ako 'i he ongoongolelé, ka na'e pau ke to'o e ngaahi kalasi ko 'ení. Ne u fakakaukau ki he folofola fekau'aki mo e 'i he māmaní kae 'ikai 'o e māmaní (vakai, Sione 15:19). 'E lava nai ke u 'i he ngaahi kalasi ko 'ení kae 'ikai 'o kinautolu?

Na'á ku lotu ke 'ilo' i e me'a ke faí mo ma'u 'a e tui ke fai e me'a totonú. Ne u talanoa mo hoku uaiifí, mātu'á mo e tokouá. 'I he'eku talanoa mo

hoku tokouá, na'á ne fakamanatu mai e veesi ko 'ení: "He ko e hā hono 'aonga ki he tangatá, 'o kapau te ne ma'u 'a māmani kotoa pē, kae mole ai hono laumālie 'o'oná? pe ko e hā 'e foaki 'e ha tangata ke fetongi 'aki hono laumālie?" (Mātuu 16:26).

Na'á ku 'ilo' i 'oku mahu'inga e akó, ka na'á ku 'i he mala'e hala nai? Te u nofo fakataimi fēfē mei he akó kuó u mei 'osi?

'I he valengapō 'e taha lolotonga 'eku 'ā mo 'ema pēpē ne si'i puké, ne u fakakaukau ke fekumi kia Palesitēni Tōmasi S. Monisoni he 'Initanetí. 'Ikai fuoloa kuó u mamata 'i ha lea 'a Palesitēni Monisoni 'i he konifelenisi lahi ne fai 'i 'Okatopa 2011. Na'á ku fakafanongo fakamātoato 'i he'ene talanoa kau ki he hōloa 'i he tu'unga faka-eangama'a 'o e sosaietí, 'o pehē kuo tali 'e he tokolahi 'a e 'ulungaanga ta'e fe'unga mo ta'ema'á.

'I he valengapō 'e taha lolotonga 'eku 'ā mo 'ema pēpē ne si'i puké, ne u fakakaukau ke fekumi kia Palesitēni Tōmasi S. Monisoni he 'Initanetí.

Pea na'á ne lea 'aki e me'a ne u fie ma'u ke fanongo ki aí: "Kuo pau ke tau loto-to'a 'i ha māmani kuo mama'o 'aupito ia mei he me'a fakalau-mālie. 'Oku mahu'inga ke tau si'aki ha me'a pē 'oku 'ikai fenāpasi mo 'etau tu'unga mo'uí, tau fakafisi ke tuku-ange 'a e me'a 'oku tau faka'amua tahá: ko e mo'ui ta'engatá 'i he pule'anga 'o e 'Otuá."¹

Ne ongo mālohi mo'oni kiate au e ngaahi leá ni. 'I he mokulukulu hoku lo'i matá, ne u 'ilo kuo tali 'e ha palōfita mo'ui 'eku lotú.

Neongo ne u toloi 'eku ngaahi palani ke 'osi mei he akó, 'oku ou 'ilo 'e tāpuaki 'i 'e he 'Eikí hoku fāmilí mo au 'i he'emaui muimui ki he palōfitá, si'aki e fakakaukau 'a e māmaní, talangofua ki he ngaahi fekaú, pea poupuu 'i 'a e ngaahi tu'unga mo'ui 'o e ongoongolelé. ■

Tēleki Fili, Mīsuli, USA

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Thomas S. Monson, "Tu'u 'i he Ngaahi Potu Toputapú," *Liahona*, Nōvema 2011, 83.

Fai 'e Písope
Gérald Caussé

Tokoni 'Uluaki 'i he Kau
Písopeliki Pulé

Muimui 'i he Hala 'o e FIEFIÁ

‘I hono fakakātoá, ko e to‘u tupú e taimi lelei taha ke fai e ngaahi palani fakatāutahá. ‘I ho‘o hoko ko e tokotaha lalahi kei talavou‘ oku totonu ke ke ma‘u ha vīsone ki ho kaha‘ú. Mahalo ko ho‘o faka‘amú ko e ‘amanaki lelei ki ha lavame‘a he sipotí, ko hono fakatupu ‘o ha ngāue ma‘ongo‘onga faka‘aati, pe ma‘u ‘o ha tipiloma pe tu‘unga fakapalofesinane. Mahalo ‘okú ke ma‘u ha fakakaukau mahu‘inga ‘i ho ‘atamaí ki ho husepāniti pe uaifi.

Ko e hā e lahi ho‘o ngaahi faka‘ānauá ‘e hokó? ‘Oku fonu ‘a e mo‘uí ‘i he ta‘epau. ‘Oku ‘i ai e ngaahi taimi mahu‘inga kiate koe te ne lava ke liliu a e hu‘unga ho‘o mo‘uí ‘i he taimi pē ko iá. Mahalo ko e mōmeniti pehé ko ha sio, fepōtalanoa‘aki pe ha me‘a ‘e hoko fakatu‘upakē. ‘E ‘i ai ha ngaahi faingamālie fo‘ou, hangē ko e lea ne toki fai ‘e Palesitani Tōmasi S. Monisoni ‘o kau ki he ta‘u motu‘a ‘o e ngāue fakafaifekau.‘¹ ‘Oku fa‘a liliu e hu‘unga ‘etau mo‘uí ‘i ha faingata‘a ta‘e ‘amanekina pe loto mamahi.

‘Oku ‘ikai sai‘ia ha tokolahi ‘i he ta‘e-iloá. ‘E lava ‘e he ta‘epau ‘o e mo‘uí ‘o fakatupu ha si‘i ‘o e loto falalá, ha manavasi‘i ki he kaha‘ú. ‘Oku momou ha ní‘ihi ke fai ha

ngaahi tukupā ko e manavasi‘i na‘a ta‘e-malava, ‘o a‘u pē ki he taimi ‘oku ‘i ai ha ngaahi faingamālie lelei. Hangē ko ‘ení, mahalo te nau toloi e malí, fekumi ki he potó, kamata ha fāmili pe ngāue ‘i ha ngāue tu‘u ma‘u, ‘o loto pē ke ‘eva holo pē pe nofo pē he fiemālie ‘o e ‘api e mātu‘á.

‘Oku fakatāta‘a ‘i mai ‘e he lea ko ‘ení, ha toe fakakaukau te ne fakangatangata kitautolu: “Tau kai mo inu mo fiefia, he te tau mate ‘apongi-pongi” (2 Nifai 28:7). ‘Oku poupu‘i ‘e he fakakaukau ko ‘ení ‘a e fakahūhū-loto ‘i he ngaahi fiefia ‘o e lolotonga neongo pe ko e hā e ngaahi nunu‘a he kaha‘ú.

Ko e Hala ‘o e Fiefiá

‘Oku ‘i ai ha hala kehe mei he hala ‘o e ilifá pe veiveiuá pe fakahōhōlotó—ko ha hala te ne ‘omi ‘a e melinó, loto-falalá mo e nonga ‘i he mo‘uí. He ‘ikai te ke lava ‘o pule‘i e ngaahi tūkunga kotoa pē ‘o ho‘o mo‘uí, ka ‘okú ke pule‘i ho‘o fiefiá. Ko e tokotaha tā palani koe ki aí.

Ko e konga lahi ho‘o fiefiá ko e ola ‘a ho‘o vīsone fakalaumālié mo e ngaahi tefito‘i mo‘oni ‘oku fakava‘e ai ho‘o mo‘uí ‘i ha toe me‘a kehe. ‘E ‘omi ‘e he ngaahi tefito‘i mo‘oni ko ‘ení e

‘Oku lahi ange e makatu‘unga ho‘o fiefiá ‘i he ngaahi tefito‘i mo‘oni ‘okú ke fili ke muimui ki aí ‘i he ngaahi tūkunga mei tu‘a ‘o ho‘o mo‘uí.

fiefiá kiate koe neongo pe koe hā e ngaahi faingata‘a pe fakatu‘upakē ta‘e ‘amanekiná. Tuku mu‘a ke u toe fakamanatu ha ní‘ihi ‘o e ngaahi tefito‘i mo‘oni mahu‘ingá ni.

1. ‘Ilo‘i ‘a Ho Mahu‘inga Fakatāutahá

Ne u toki mālōlō mo hoku fāmili ‘i ha ngaahi ‘aho ‘i he fakatonga ‘o Falaniseé. ‘I ha efiafi ‘e taha, hili pē e tō ‘a e la‘aá pea kapa ‘e he fakapo‘ulí e fonuá, ne u pehé ke u tokoto ‘i ha sea molū ‘i tua he falé. Na‘e kamata keu vakai holo ki he langí. ‘I he kamatá, ne fakapo‘uli ‘aupito.

Falala ki
he ngaahi
tala'ofa 'a
e 'Otuá.

Hoko ki
he tu'unga
totonu 'okú
ke 'i aí.

Fakatokanga 'i
ho mahu'inga
fakatāutahá.

Fakafokifā, kuo 'asi ha maama 'i he langí 'o hangē ha tapa ha afí, ne ua, pea tolu. Ne faka'au ke u sio lelei ange 'i he fakapo'ulí, ne u faka'ofo-'ofa'ia 'i he ngaahi pupunga fetu'ú. Ne liliu e me'a ne u pehē ko ha langi fakapo'ulí ki he Kanivá.

'I he'eku fakakaukau ki he lahi fau 'o e 'univēsí mo hoku ta'emahu'inga fakatu'asinó, ne u fehu'i loto pē, "Ko e hā au 'i he lotolotonga 'o e faka'e'i'eiki nāunau'ia ko 'eni?" Ne u fakakaukau ki ha potufolofola:

"O kaú ka fakakaukau ki ho ngaahi langí, ko e ngāue 'o ho louhi'i nimá, ko e māhina mo e ngaahi fetu'ú, 'a ia na'á ke fokotu'ú;

"Ko e hā 'a e tangatá, 'okú ke tokanga ai kiate iá? pe ko e foha 'o e tangatá, 'okú ke 'a'ahi ai kiate iá? (Saame 8:3–4).

Ne fakafokifā e hoko mai 'a e kupu'i lea fakafiemālie ko 'eni:

"He kuó ke ngaohi ia ke mā'ulalo si'i 'i he ngaahi 'āngeló, pea kuó ke tatā 'aki ia 'a e nāunau mo e ongo-ongo lelei" (Saame 8:5).

Ko e me'a fakatupu fifili mo e mana 'eni 'o e Fakatupú. 'Oku fu'u lahi mo ta'e fakangatangata 'a e 'univēsí, ka 'i he taimi tatau, 'oku tau takitaha ma'u ai 'a e mahu'inga makehe 'oku

nāunau'ia mo ta'e ngata 'i he 'ao 'o hotau Tupu'angá. 'Oku fu'u si'isi'i hoku sino fakatu'asinó, ka 'oku ta'e fakangatangata 'a hoku mahu'inga fakatāutahá ki he'eku Tamai Hēvaní.

'Oku hangē ha maama 'okú ne fakamāma'i 'etau mo'uí mo 'ai ke 'uhingamālié 'a hono 'ilo 'oku 'afio'i mo 'ofa e 'Otuá fakatāutaha 'iate ki-tautolu. Tatau ai pē pe ko hai au, pe 'oku 'i ai ha'aku kaungāme'a pe 'ikai, pe 'oku ou manakoa pe 'ikai, pe 'oku ou ongo'i li'ekina pe fakatanga'i 'e he ni'ihi kehé, 'oku fakapapau'i mai 'oku 'ofa mo'oni 'eku Tamai Hēvaní 'iate au. 'Okú ne 'afio'i 'eku ngaahi fie ma'ú; mahino ki Ai 'eku ngaahi hoha'á; 'okú Ne vēkeveke ke tāpu-aki'i au.

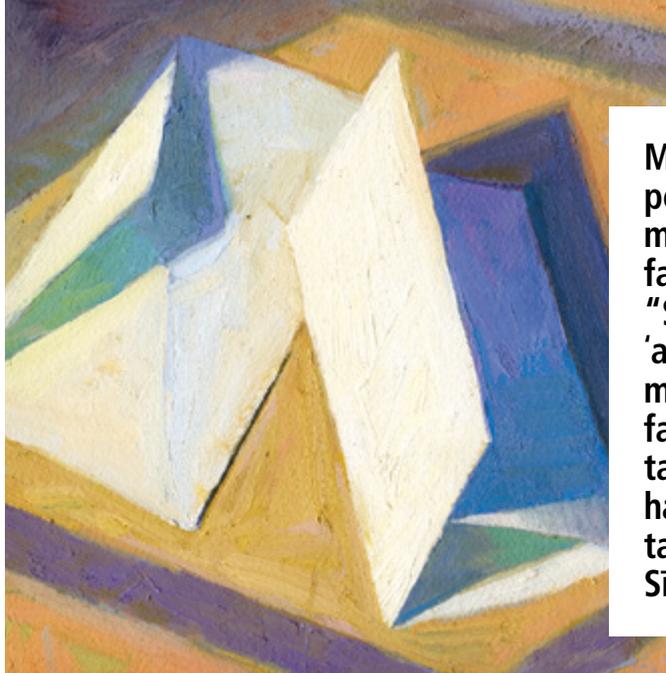
Fakakaukau ko e hā 'ene 'uhinga kiate koe kapau te ke vakai kiate koe 'o hangē ko e 'afio e 'Otuá kiate koé. Fēfē kapau te ke vakai kiate koe 'i he totonu, 'ofa, mo e lotofalala 'oku ma'u 'e he 'Otuá? Fakakaukau ki he ola 'e hoko 'i ho'o mo'uí ke mahino e me'a te ke malava ta'engatá 'o hangē ko e mahino 'a e 'Otuá.

'Oku ou fakamo'oni 'okú Ne 'i ai. Fekumi kiate Ia! Fekumi mo ako. Lotu mo kole. 'Oku ou palōmesi 'e 'oatu he 'Otuá ha ngaahi faka'ilonga mo'oni 'o 'Ene 'i aí mo 'Ene 'ofa kiate koé.

2. Hoko ki Ho 'o Tu'unga Totonú?

'Oku hangē ha me'a fakatupu fililí 'a e hoko ki ho'o tu'unga totonú. Te u hoko fēfē ki he tu'unga kuó u 'osi 'i aí? Te u fakamahino'i e tefito'i mo'oni ko 'ení 'i ha talanoa.

'Oku talanoa e fo'i filimi *The Age of Reason* kia Makilita, ko ha tokotaha ngāue pangikē tu'umālie ne mo'uí

Mahalo 'e fakalea peheni ha'o tohi mei he maama fakalaumālié, "Si'i au, 'Oku ou 'amanaki pē te ke manatu'i ko 'eku faka'amu taupotu tahá ke hoko ko ha ākongā 'a hotau Fakamo'ui ko Sisū Kalaisí."

femo'uekina 'i he ngaahi fefononga-'aki mo e konifelenisí. Neongo na'e 'i ai ha tokotaha ne fie mali mo ia, 'okú ne pehē 'oku 'ikai 'i ai hano taimi ki he mali pe fanaú.

'I hono ta'u 40 na'á ne ma'u ha tohi fakamisiteli ne pehē, "Si'i au, 'i he 'aho ní 'oku ou ta'u fitu pea 'oku ou fai atu e tohí ni ke tokoni ke ke manatu'i e palōmesi na'á ku fai 'i hoku ta'u fitú, pea ke fakamanatu foki kiate koe e tu'unga na'á ku fie a'usiá." Ko e tokotaha na'á ne fai e tohí ko Makilita 'i he'ene kei ta'u fitú. Ko e me'a ne hoko aí ko ha ngaahi tohi na'e hanga ai 'e he ki'i ta'ahiné 'o fakamatala'i fakaikiiki 'ene ngaahi taumu'a 'i he mo'uí.

'Oku fakatokanga'i 'e Makilita ko e tokotaha kuo hoko ki aí 'oku 'ikai tatau mo e tokotaha na'á ne fie ma'u ke hoko ki aí 'i he'ene kei si'í. 'I he'ene fili ke toe hoko ko e tokotaha na'á ne faka'amua he'ene kei si'í, na'e liliu ai 'ene mo'uí. Na'á ne fakalelei mo hono fāmilí pea fakapapau'i ke fakatapui 'a

e toenga 'o 'ene mo'uí ke tokoni'i e kakai faingata'a'ia.³

Kapau na'e malava ke ke ma'u ha tohi mei ho'o mo'uí 'i he maama fakalaumālié, 'e fakalea fēfē? Ko e hā e tokoni 'o hono ma'u ha tohi pehē kiate koe mei ha māmani kuo ngalo ka 'oku mo'oni kapau te ke ma'u ia ki he 'ahó ni?

Mahalo 'e fakalea peheni 'a e tohi: "Si'i au, 'Oku ou fai tohi atu ke ke manatu'i e tokotaha 'oku ou fie hoko ki aí. 'Oku ou 'amanaki pē te ke manatu'i ko 'eku faka'amu taupotu tahá ke hoko ko ha ākongā 'a hotau Fakamo'ui ko Sisū Kalaisí. 'Oku ou pou pou'i 'Ene palaní, pea 'i he'eku 'i he māmani, 'oku ou fie tokoni kiate Ia 'i He'ene ngāué 'o e fakamo'uí. Kātaki 'o manatu'i foki 'oku ou fie hoko ko ha kongā 'o ha fāmilí 'e fakataha 'i he kotoa 'o 'itānití."

Ko e taha 'o e ngaahi me'a 'o e mo'uí ko e fekumi pe ko hai mo'oni kitautolu pea mo e feitu'u ne tau ha'u mei aí pea mo'ui ma'u pē 'o fenāpasi

mo hotau tu'unga totonú ko e fānau 'o e 'Otuá mo e taumu'a 'o 'etau mo'uí.

3. Falala ki he Ngaahi Tala'ofa 'a e 'Otuá

Ko e akonaki mei he palōfita ko Malakái 'oku 'i he uhouhonga 'o Hono Toe Fakafoki Mai 'o e ongoongolelei: “Pea te ne tō 'i he loto 'o e fānau 'a e ngaahi tala'ofa na'e fai ki he ngaahi tamaí, pea 'e lilii 'a e loto 'o e fānau ki he 'enau ngaahi tamaí” (Siosefa Sāmīta—Hisitōlia 1:39). Fakamālō ki Hono Toe Fakafoki Mai 'o e Ongoongolelei, ko e fānau kimoutolu 'o e tala'ofá. Te mou ma'u ko ha tofi'a e ngaahi tala'ofa na'e fai ki ho'omou ngaahi tamaí.

Toe lau ho tāpuaki fakapēteliaké. 'I he tāpuaki ko 'ení 'oku fakamahino 'e he 'Eikí 'oku ha'i koe ki he taha 'o e hako 'e toko hongofulu mā ua 'o 'Isilelí, pea ko ia ai, 'i ho'o faivelengá, 'okú ke hoko ko e 'ea ki he ngaahi

tāpuaki lahi kuo tala'ofa kia 'Ēpalahame, 'Aisake mo Sēkopé. Na'e tala'ofa e 'Otuá kia 'Ēpalahame 'o pehē: “He ko kinautolu kotoa pē 'e tali 'a e Ongoongolelei ko ení 'e ui 'a kitautolu 'ki ho hingoá, pea 'e lau 'a kinautolu ko ho hako, pea te nau tu'u hake 'o fakamonū 'ia 'i koe, ko 'enau tamai” ('Ēpalahame 2:10).

'Oku mo'oni 'a e ngaahi tala'ofa ko 'ení, pea kapau te tau fai 'etau tafa'akí, 'e fai he 'Otuá 'Ene tafa'akí. 'I he tafa'aki 'e tahá, 'oku 'ikai fakapapau'i mai 'e he ngaahi tala'ofa ko 'ení ko e me'a kotoa pē 'e hoko 'i he 'etau mo'uí 'e fakatatau mo 'etau 'amanakí mo e holí. Ka 'oku fakapapau'i mai 'e he ngaahi tala'ofa 'a e 'Otuá ko e me'a 'oku hoko ki he 'etau mo'uí 'oku fakatatau ia mo Hono finangaló. Ko e me'a ma'ongo'onga taha te tau lava 'o holi ki ai 'i he mo'uí ke mo'ui 'o fakatatau mo e finangalo 'o e 'Otuá—ke tali 'a

'Ene fokotu'utu'u ma'a 'etau mo'uí. 'Okú Ne 'afio'i e me'a kotoa mei he kamata'angá, ma'u e fakakaukau 'oku 'ikai ke tau ma'u, pea 'ofa ta'engata 'iate kitautolu.

Te u fakamahino'i e tefito'i mo'oni ko 'ení 'aki ha a'usia fakatāutaha. 'I he 'eku kei sí'i, ne u pehē ke teuteu ki he sivi hū ki he 'apiako pisinisi lelei taha 'i Falaniseé. Ne fu'u faingata'a e teuteu ko 'ení pea na'e ta'u 'e taha. 'I he kamata'anga 'o e ta'ú, ne u fakakaukau neongo pe ko e hā hono faingata'a e ngāué, he 'ikai teu teitei tuku ke ta'ofi au 'e he 'eku akó mei he kau ki he 'eku ngaahi fakataha he Sāpaté pe mei he kau tu'o taha he uiké ki ha kalasi 'inisititiuti. Ne u tali foki ha uiui'i ke hoko ko e kalake 'i hoku uooti kakai lalahi kei talavoú. Ne u loto falala 'e 'afio'i 'e he 'Eikí 'eku faivelengá pea tokoni'i au ke ikuna 'i 'eku ngaahi taumu'a.

'I he faka'osinga 'o e ta'ú, pea mei fai e sivi, ne u ongo'i kuó u fai hoku lelei tahá. 'I he 'eku a'u atu ki he sivi 'i he ako lelei tahá, ne u ma'u ha loto falala kakato 'e tali he 'Eikí 'eku ngaahi holí. Me'apangó, na'e kovi 'aupito 'eku sivi fakamatalá 'i he lēsoni 'oku ou mālohi taha aí—ne u ma'u ha maaka na'á ne ta'ofi ai 'eku hū ki he 'apiako ko 'eni 'oku tokolahi e kau fie hū ki aí. Ne u loto mamahi. 'Oku anga fēfē hono sí'aki au 'e he 'Eikí lolotonga 'eku vilitaki 'i he faivelengá?

'I he 'eku sivi lea 'i he 'apiako fika ua 'i he 'eku lisí, ne u veiveiua 'aupito. 'I he 'apiako ko 'ení ko e sivi ne maaka lahi tahá ko ha 'initaviu mo ha kau fai 'initaviu

Ne u ma'u e taha 'o e ngaahi maaka lelei taha 'oku malava ke a'usiá, 'o fakatātā ke u hū ki he 'apiakó mo e lāngilangi

ne pule'i 'e he talēkita 'o e akó. Na'e angamaheni pē e kamata'anga 'o e 'initaviú—pea hoko hono 'eke mai ha fehu'i ne ngali ta'e mahu'inga: "Oku mau 'ilo na'á ke ako lahi ke teuteu ki he sivi ko 'ení. Ka 'oku mau fie 'ilo pe ko e hā ho'o ngaahi 'ekitiviti makehe mei ho'o akó."

Ne tō hifo hoku lotó! 'I he ta'u 'e taha, ko e me'a pē 'e ua ne u fa'i: ako mo e 'alu ki he lotú! Ne u manavasi'i na'a faka'uHINGA'i hala 'e he kau fai 'initaviú 'eku kau ki he Siasí. Ka 'i ha ki'i taimi si'i, ne u fili ke tauhi faivelenga ki he'eku ngaahi tefito'i mo'oni.

Ne u fakamatala'i 'i ha miniti 'e 15 pe ofi ki ai, 'eku ngaahi 'ekitiviti 'i he Siasí: ngaahi fakataha he Sāpaté, ngaahi kalasi 'inisititiú, mo e ngaahi fatongia ko e kalake fakauōtí. 'I he'ene 'osí, ne lea e talēkita 'o e 'apiakó.

Na'á ne pehē, "Okú ke 'ilo, 'i he'eku kei si'i, ne u ako 'i he 'Iunaiteti Siteití." "Ko e taha 'o hoku kaungāme'a lelei tahá ko ha Māmonga. Ko ha tala-vou faka'ofa ia, ko ha tokotaha 'okú ne ma'u ha ngaahi 'ulungaanga ma'ongongongā. 'Oku ou fakakaukau ko ha kakai lelei 'aupito e kau Māmongá."

'I he 'aho ko iá, ne u ma'u e taha 'o e ngaahi maaka lelei taha 'oku malava ke a'usiá, 'o faka'atā ke u hū ki he 'apiakó mo e lāngilangi.

'Oku ou fakamālō ki he 'Eikí ko 'Ene angaleleí. Ne 'osí ha ngaahi ta'u pea toki mahino kiate au e tāpuaki faka'ofa 'o e 'ikai ke hū ki he 'uluaki 'apiakó. 'I he 'apiako hono uá, ne u fetaulaki mo ha kakai mahu'inga. Ne hā mahino e ngaahi lelei 'o 'eku feohi mo kinautolú 'i he taimi kotoa 'o 'eku ngāue ma'u'anga mo'uí pea 'oku kei

mahu'inga pē 'i he'eku mo'uí pea 'i he mo'ui 'a e kau mēmipa hoku fāmilí.

Kapau 'oku 'ikai ke hoko e ngaahi me'á 'i he founa na'á ke 'amanekina pe fie ma'ú hili hono fai e me'a kotoa 'okú ke malavá, mateuteu ke tali e finangalo 'a ho'o Tamai Hēvaní. He 'ikai te ne 'omai ha fa'ahinga me'a 'oku 'ikai fakataumu'a ki he'etau leleí. Fakafanongo ki he le'o fakanonga 'oku fanafana mai 'i hotau telingá: "He 'oku 'i hoku nimá 'a e kakano kotoa pē; ke mou fakalongolongo, pea 'ilo'i ko e 'Otuá au" (T&F 101:16).

'Oku Hā Ngingila Mai Ho Kaha'ú 'o Hangē Tofu Pē Ko Ho'omou Tuí

Ko e lahi ange 'eku fakakaukau ki he hu'unga 'o 'eku mo'uí mo hoku uaifi ko Vālelí, ko e lahi ange ia 'eku tui ko e me'a kuó ne fakahoko e faikehekehé ko 'ema ma'u e visone tatau 'o e mo'ui ta'engatá 'i he'ema 'i he kei to'u tupú. Na'á ma fie ma'u ke kamata ha fāmilí ta'engata. Na'á ma 'ilo e 'uhinga 'okú ma 'i he māmani a'i pea mo 'ema taumu'a ta'engatá. Na'a mau 'ilo 'oku 'ofa 'a e 'Otuá 'iate kimaua pea 'okú ma fu'u mahu'inga 'i Hono 'aó. Na'á ma ma'u e loto falala kakato te Ne tali 'ema lotú 'i He'ene foungá mo e taimi 'okú Ne pehē 'oku leleí.

'Oku 'ikai ke u 'ilo pe na'a ma mateuteu ke tali Hono finangaló 'i he me'a kotoa koe'uhí ko e me'a ia ne fie ma'u ke ma akó—pea hokohoko atu 'ema akó. Ka na'á ma fie ma'u ke fai homa lelei tahá ke muimu 'iate Ia pea fakatapui kimaua Ma'ana.

'Oku ou fakamo'oni mo Palesiteni Monisoni "oku hā ngingila mai e

kaha'ú 'o hangē tofu pē ko ho'omou tuí."⁴ 'Oku lahi ange e makatu'unga ho'o fiefia 'i he ngaahi tefito'i mo'oni 'okú ke fili ke muimu'i 'i he ngaahi tu'unga mei tu'a 'i ho'o mo'uí. Tauhi faivelenga ki he ngaahi tefito'i mo'oni ko 'ení. 'Oku 'afio'i mo 'ofa'i koe 'e he 'Otuá. Kapau 'okú ke mo'ui 'o fakatatau ki He'ene palani ta'engatá, pea kapau 'okú ke tui ki He'ene ngaahi tala'ofá, 'e mahino leva ho kaha'ú!

'Oku 'i ai nai ha'o ngaahi faka'ānaua pe taumu'a? 'Oku lelei ia! Ngāue 'aki ho lotó kotoa ke a'usia kinautolu. Pea tuku ki he 'Eikí ke fakahoko e toengá. Te Ne ngaohi koe ke hoko koe me'a he 'ikai te ke lava 'o 'ai ke ke hoko ki a'i.

Tali Hono finangaló he taimi kotoa. Mateuteu ke 'alu ki he feitu'u 'okú Ne kole ke ke 'alu ki ai pea fai e me'a 'okú Ne kole ke ke fa'i. Hoko ko e kau tangata mo fafine 'okú Ne lehilehi'i koe ke ke a'usiá.

'Oku ou fakamo'oni ko e mo'uí ni ko ha taimi faka'ofa'ofa 'o e 'itānití. 'Oku tau 'i heni mo ha taumu'a nāunau'ia—ko e teuteu ke fe'iloaki mo e 'Otuá. ■

Mei ha lea he fakataha lotu 'a e CES 'i he Tāpanekale 'i Sōlekí 'i he 'aho 12 Nōvema 2012. Ke ma'u e kakato 'o e leá, 'alu ki he lds.org/broadcasts.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Vakai, Thomas S. Monson, "Talitali Lelei ki he Konifelenisi," *Liahona*, Nōvema 2012, 4–5.
2. Ko e kupu'i lea 'eni 'a Pinitā, ko e taha 'o e kau punake tu'ukimu'a taha 'o Kalisí. Vakai, Pindar, *Pythian* 2.72, 'i he *Olympian Odes, Pythian Odes*, ed. mo e trans. William H. Race (1997), 239.
3. Vakai, *L'âge de raison (With Love . . . from the Age of Reason)*, 'i hono tataki 'e Yann Samuell (2010).
4. Palesiteni Thomas S. Monson, "Ke Mou Fiefia," *Liahona*, Mē 2009, 92.

Ko Hono Vahevahe 'o e Ongoongolelei 'i he 'Initaneti

Fai 'e Maria Mahonri-Yggrazil Arduo Andaca

Ne 'ikai ke u loto-to'a ma'u pē 'i hono vahevahe 'o e ongoongolelei mo hoku kaungāme'ā. Ko e tokolahi 'o kinautolu 'oku nau 'ilo'i 'eku tui fakalotú, ka ne 'ikai ke u teitei fai ha me'a lahi ange ke vahevahe 'eku fakamo'oní. Ka neongo iá, kapau ne ma'u hala ha taha ki he Siasí, 'oku ou feinga hoku lelei tahá ke fakatonu-tonu ia.

'I he'eku kamata he 'univēsítí, ne u kau ki he sosaieti tipeití. Ne 'ilo 'e he kau mēmipa kehé 'oku ou kau ki he Siasí 'i he'eku fakatonu-tonu 'enau fakamatala kau ki he Māmongá hili ha tipeiti. Kuo te'eki ke u teitei talanoa kau ki he'eku tui fakalotú ki mu'a, ko ia na'e lahi ha ngaahi fehu'i he 'aho ko iá. Ne u ongo'i manavasi'i pea ne u meimei faka'ehi'ehi mei hano tali. Na'á ku 'ilo'i e me'a 'oku ou tui ki aí, ka na'e 'ikai ke u 'ilo pe 'e vahevahe fēfē ia. Ne u lotu ka na'e hangē ne 'ikai ma'u ha talí.

Hili ha ngaahi 'aho sí'i mei ai, lolotonga 'eku 'i he Facebook, na'á ku sio ki ha fakamatala mei he LDS.org na'e fai 'e he'eku taki faka-Siasí. Ne u fakatokanga'i te u lava foki 'o vahevahe ai ha ngaahi me'a mei he Siasí. Ne u kumi e ngaahi tefito 'o e fehu'i 'eku timi tepeití, vahevahe ha fakafehokotaki'anga (link) 'i he'eku pēsí, pea faka'ilonga'i (tag) ki ai 'a kinautolu 'oku kaunga ki aí. Ne u ongo'i te

Na'á ku 'ilo'i e me'a ne u tui ki aí, ka na'á ku manavasi'i 'i he feinga ke tali e ngaahi fehu'i kotoa pē 'eku timi tipeití 'o kau ki he Siasí.

nau fiamālie ange 'i he ngaahi talí.

Kuo te'eki ke u vahevahe he 'initaneti ha fakamatala kau ki he'eku tuí, ko ia na'e fakatupu heni ha fifili lahi ange ha kakai 'o fehu'i kau ki he'eku tui fakalotú. 'I he'enu fehu'í, 'oku ou feinga ke fai e tali faingofua tahá pehē ki he fakafehokotaki ki he ngaahi nāunau 'a e Siasí. 'I he founda ko 'ení, 'oku 'ikai fakafalala pē e kakaí ki he'eku talí ka ke falala foki ki he lea 'a e Kau Taki Ma'olungá kau ki he'enu ngaahi fehu'í. 'I he taimi ne faka'au ke pelepelengesi ai e talanoá, 'oku

ou tali fakatāutaha ia 'aki ha pōpoaki faka'ilekitulōnika.

'Oku ou fiefia lahi 'oku 'omi 'e he Siasí ha ngaahi nāunau 'i he 'initaneti. 'Oku ou kei ongo'i ilifia pē 'i hano fakahohovale'i au 'e ha taha 'aki ha fehu'i kau ki he Siasí. 'Oku 'ikai ke u toe tatali 'eni ki he'enu fehu'í; 'oku ou vahevahe he 'Initaneti e ngaahi nāunau 'a e Siasí. 'Oku ou 'ilo 'e lava ke tokoni'i 'e he ngaahi nāunau ko 'ení hoku kaungāme'a Siasí mo ta'e siasí fakatou'osi. ■

'Oku nofo 'a e taha na'á ne fa'ú he Loto Kolo Manilá, 'Otu Filipainí.

Tau'atāina ke Filí mo e Ngaahi Talí: KO HONO FAKATOKANGA'I E FAKAHAÁ

*'Oku hangē e faingata'a 'oku ne fakafeātungia'i e fetu'utaki he taimi
'e ni'ihī ko ha sitepu lahi ke fai 'i he falala.*

Fai 'e 'Eletā
Richard G. Scott
'O e Kōlomu 'o e
Kau 'Aposetolo 'e
Toko Hongofulu
Mā Uá

Na'e tangutu mei he tafa'aki 'e tahá ha fefine ne 'utu'utufia. Na'á ne talamai lolotonga 'ene tangí, "Oku 'ikai ke u toe 'ilo e me'a 'oku ou tui ki aí." Na'á ne talanoa ki ha'ane faingata'a'ia mo lotu 'i ha ngaahi 'aho lahi ke 'ilo e founga 'o hono fai ha fili mahu'inga 'i he'ene mo'uí, ka na'e 'ikai ha ola. Na'á ne loto-mamahi 'o pehē, "Oku 'ikai ke u 'ilo pe ko e hā 'e faí. Kapau te ke talamai e me'a ke faí, te u fai ia." Na'á ne puke pē e folofolá mo pehē, "Ne talamai he 'Otuá te Ne tokoni'i kitautolu. 'Okú Ne tali e lotu 'a e ni'ihī kehé. Ko e hā 'oku 'ikai ke Ne tali ai 'eku lotú?"

'I he taimi 'oku lōmekina fakaeloto ai ha tokotahá, 'oku faingata'a ke ma'u ha tali tokotaha pē. Ko 'eku lotú ke tokoni kiate kimoutolu 'oku ma'u e ongo tataú.

'I he hangē 'oku 'ikai ma'u ha tali ki he ngaahi lotu ki he me'a fakavavevavé, mahalo 'oku 'ikai mahino kiate kitautolu ha ngaahi mo'oni 'o e lotú pe 'oku 'ikai ke tau fakatoka-nga'i e ngaahi talí 'i hono 'omí.

Ngaahi Tefito'i Mo'oni 'o e Lotú

'Oku 'ikai ko ha me'a noa 'a e fetu'utaki mo 'etau Tami 'i Hēvaní. Ko ha faingamālie toputapu ia. 'Oku makatu'unga 'i ha ngaahi

tefito'i mo'oni tu'uloa. 'I he'etau ma'u ha tokoni mei he'etau Tamai 'i Hēvaní, ko e tali ia ki he tui, talangofua mo hono faka'aonga'i totonu 'o e tau'atāina ke filí.

Ko ha fehalaaki ke pehē 'e tali e lotu kotoa 'oku tau faí 'i he taimi pē ko iá. 'Oku fie ma'u 'i he ngaahi lotu 'e ni'ihī ke ke fai ha ngāue. Ko e mo'oní, 'oku fa'a ma'u ha ngaahi ue'i he taimi ne 'ikai ke tau kumi pau kiate kinautolú. Meimei ko ha me'a 'oku fie ma'u ke tau 'ilo ka ne 'ikai ke mei malava ke 'ilo.

***Na'á ne pehē, "Ne talamai he
'Otuá te Ne tokoni'i kitautolu. 'Okú Ne
tali e lotu 'a e ni'ihī kehé. Ko e hā 'oku
'ikai ke Ne tali ai 'eku lotú?"***

'Oku tau 'i māmani ke a'usia e ngaahi me'a he 'ikai toe ma'u 'i ha founga kehe. 'Oku foaki mai 'a e faingamālie ke tupulaki, fakalalakaka, pea hoko 'o matu'otu'a fakalaumālie. Ke fai ia, kuo pau ke tau ako ke mo'ui 'aki e mo'oní. 'Oku matu'aki mahu'inga 'etau fehangahangai mo e faingata'a pea fakalelei'i e ngaahi palopalema faingata'a ki he'etau fiefiá.

Ke mahino lelei ange 'a e lotú, kuó u

fanongo ki he akonaki 'a e ni'ihī kehē, fakalaulauloto ki he folofolá, pea ako e mo'ui 'a e kau palōfitá mo ha ni'ihī kehē. Ka 'oku ngali ko e tokoni lahi tahá ko 'eku fakakau-kauloto ki ha fakafetaulaki ha tamasi'i 'i ha loto falala ki ha Tamai anga'ofa, 'ofa, poto mo mahino 'okú ne fie ma'u ke tau lavame'a.

'Oua 'e hoha'a ki hono fakahaa'i ho ngaahi ongó. Tala-noa pē ki ho'o Tamaí. 'Okú Ne fakafanongo ki he lotu kotoa pea tali 'i He'ene fougá.

'I he'etau fakamatala'i e palōpalemá mo fokotu'u ha me'a ke fakalelei'i 'akí, 'okú Ne fa'a tali 'io, 'ikai he taimi 'e ni'ihī. 'Okú Ne fa'a fakatatali e talí, 'o 'uhingá 'oku 'ikai tokanga, ka koe'uhí ko 'Ene 'ofa haohaoa—'iate kitautolú. 'Okú Ne finangalo ke tau mo'ui 'aki e ngaahi mo'oni kuó Ne 'omai. 'Oku fie ma'u ke tau falala ki he'etau malava ke fai ha ngaahi fili totonu ke tau tupulaki ai. 'Oku fie ma'u ke tau fai 'a e me'a 'oku tau *ongó* 'i 'oku totonú. Pea te Ne tali mai 'i he taimi totonu. He 'ikai te Ne lí'aki kitautolu.

Kuó u vahevahe e mo'oni 'o 'ema feohí mo e 'etau Tamaí. 'Oku 'ikai ha me'a te Ne ta'e 'afio'i kau kiate kitautolu. 'Okú ne 'afio'i 'etau fie ma'u kotoa pē pea malava ke 'omai kotoa e talí. Ka koe'uhí ko 'Ene taumu'a ki he'etau fiefia ta'engatá, 'okú Ne fakalotolahi'i kitautolu ke fai e ngaahi fili totonú.

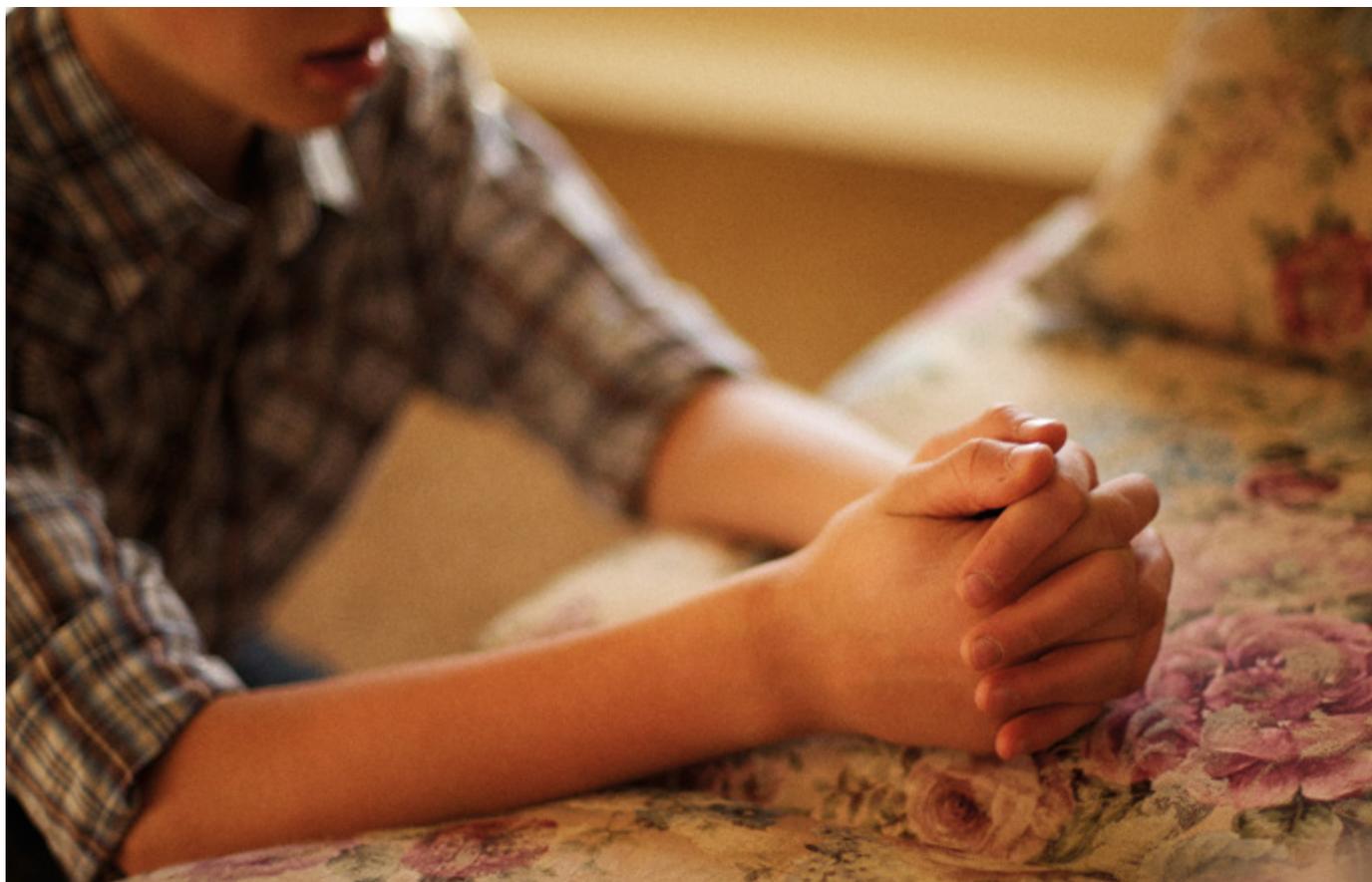
Ko e Founga 'e Tolu ke Ma'u 'a e Ngaahi Tali

1. Fekumi ki ha Fakamo'oni Kuó Ne 'osi Tali Atu

Hangē ko e tokolahi 'o kitautolu, ne 'ikai fakatokanga'i 'e 'Oliva Kautele e fakamo'oni ki he tali kuo 'osi 'omai he 'Eikí ki he lotú. Ke fakamaama hono matá—mo kitautolu—na'e fai ai e fakahā ko 'ení kia Siosefa Sāmita:

“Monū'ia koe koe'uhi ko e me'a kuo ke faí; he kuó ke fehu'i kiate au, pea vakai, *ko e taimi kotoa pē na'á ke fehu'i aí na'á ke ma'u 'a e fakahinohino* mei hoku Laumālié. Ka ne 'ikai ke pehē, 'e 'ikai te ke a'u mai ki he feitu'u 'okú ke 'i ai 'i he taimi ní.

“Vakai, 'okú ke 'ilo na'á ke fehu'i kiate au pea na'á

ku *fakamaama ho 'atamaí*; pea ko 'eni 'oku ou tala 'a e ngaahi me'á ni koe'uhí ke ke 'ilo'i kuo fakamaama koe 'e he Laumālie 'o e mo'oni" (T&F 6:14–15; tñaki atu hono fakamamafa'í).

Kapau 'okú ke ongo'i kuo te'eki tali he 'Otuá *ho'o* lotú, fakalaululoto ki he folofola ko 'ení—pea fekumi tokanga ki ha fakamo'oni 'i ho'o mo'uí 'o Ha'ane tali kiate koe.

2. Tokanga ki he Ngaahi Ongó

Ke tokoni kiate kitautolu takitaha ke fakatokanga'i e tali kuo fai maí, na'e folofola e 'Eikí:

"Kapau 'okú ke holi ki ha toe fakamo'oni kehe, ke ke fakakaukau 'i ho 'atamaí ki he pō 'a ia na'á ke tangi ai kiate au 'i ho lotó, ke ke 'ilo ki hono mo'oni 'o e ngaahi me'a ko 'ení.

"*I kai na'á ku lea 'aki 'a e fiemālie ki ho 'atamaí 'i he me'á?*" (T&F 6:22–23; tñaki atu hono fakamamafa'í).

'Oku toe 'omai 'e he 'Eikí ha mahino lahi ange 'i hono fale'i kitautolu ke fakakaukau ki ha palopalema 'i hotau 'atamaí pea fehu'i pe 'oku totonu ia:

"Pea kapau 'oku totonu ia te u ngaohi ke māfana 'a ho lotó 'i loto 'iate koe; ko ia, te ke *ongó* 'i 'oku totonu ia.

"Ka 'o kapau 'oku 'ikai ke totonu ia 'e 'ikai te ke *ongó* 'i pehē, ka te ke ma'u ha fakakaukau fiemohea" (T&F 9:8–9; tñaki atu hono fakamamafa'í).

3. Ngāue 'i Ha'ane Fakatatali ha Tali

'Oku fu'u mahu'inga ke fakatokanga'i 'oku tali mai foki 'e he 'Eikí 'i ha founga 'e tolu 'etau lotú 'aki hono *fakatatali ha tali* 'i he taimi 'oku fai ai e lotú. Ko e hā te Ne fai ai iá?

Ko 'etau Tamai haohaoá ia. 'Okú Ne 'ofa 'iate kitautolu 'o mahulu atu ia 'i he'etau malava ke mahinó. 'Okú Ne 'afio'i e ngata'angá mei he kamata'angá. 'Okú ne fie ma'u kitautolu ke ngāue ke 'usia e me'a 'oku fie ma'ú:

'I he taimi 'okú Ne tali 'i o aí, ko e 'aí ke tau loto falala.

'I he taimi 'okú Ne tali 'ikai aí, ko e 'aí ke ta'ofi e fehalakí.

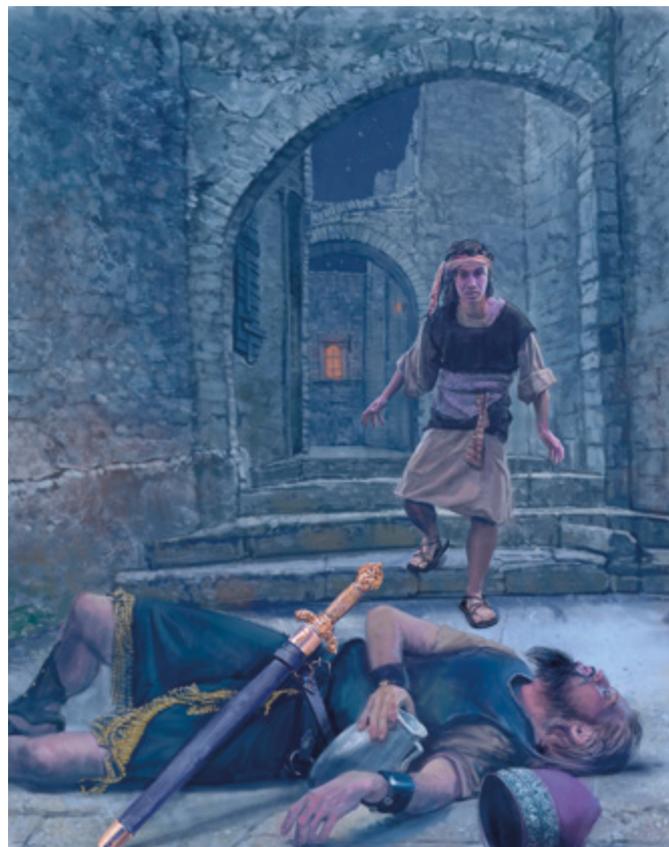
'I He'ene *fakatatali ha tali*, 'oku fai ia ke tau tupulaki 'i he tui kiate Iá, talangofua ki He'ene ngaahi fekaú, pea loto vēkeveke ke ngāue'i e mo'oni. 'Oku fie ma'u ke tau to'o 'a e fatongiá 'aki e ngāue ki ha fili 'oku fenāpasi mo 'Ene ngaahi akonakí 'o 'ikai tomu'a fakapapau'i. 'Oku 'ikai ke fie ma'u ke tau nofo fiemālie pē 'o tatali pe lāunga koe'uhí kuo 'ikai ke folofola mai 'a e 'Eikí. 'Oku fie ma'u ke tau ngāue.

'I he taimi lahi 'oku tonu e me'a 'oku tau fili ke faí. Te Ne fakapapau'i 'a e totonu 'etau filí 'i He'ene founga.

'Oku fa'a ma'u e fakapapau ko iá 'o fou mai 'i he ngaahi tokoni 'oku ma'u he fononga'angá. 'Oku tau 'ilo kinautolu 'i he'etau ongongofua ki he laumālie. 'Oku hangē ha ki'i fakamatala mei ha Tamai 'ofa ko ha fakamo'oni ki He'ene finangalo ki aí. Kapau te tau falala pea kamata ke fai ha me'a hala, te Ne talamai ke tau 'ilo kimu'a pea tau fu'u ma-ma'ó. 'Oku tau ongo'i e tokoni ko iá 'i hono fakatokanga'i e ongo'i faingata'a'ia mo ta'e fiemālie.

'Oku fakahaa'i 'e he feinga 'a Nifai ke ma'u 'a e 'ū peleti palasá e founga 'oku ngāue ai 'a e ngaahi tefito'i mo'oni (vakai, 1 Nifai 3: 6–7). Hili ha feinga tu'o ua ne 'ikai ola lelei, ne kei loto falala pē 'a Nifai. Na'á ne tolotolo atu ki he koló ki he fale 'o Lēpaní, 'oku te'eki ke ne ma'u kotoa e ngaahi talí. Na'á ne pehē, "Pea na'e tatakai au 'e he Lau-mālie, 'o 'ikai te u tomu'a 'ilo 'a e me'a te u faí," pea fai e tñaki mahu'inga, "*ka na'á ku 'alu atu pē*" (1 Nifai 4:6–7; tñaki atu hono fakamamafa'í).

Na'e loto fiemālie 'a Nifai ke toutou feinga pea fai hono lelei tahá. Na'á ne fakahaa'i 'a e tui 'e fai tokonia ia. Na'á

ne fakafisi ke loto-fo'i. Ka koe'uhí na'á ne ngāue, loto-falala ki he 'Eikí, talangofua, mo faka'aonga'i lelei 'ene tau'atāina ke filí, na'á ne ma'u ai ha fakahinohino. Na'e ue'i 'i he mei he sitepu ki he sitepu kae 'oua kuo lavame'a, pea ne pehē 'ene fa'eé "o tuku . . . e mālohi [ke] lava 'o fai 'a e me'a kuo fekau 'e he 'Eikí" (1 Nifai 5:8; tānaki atu hono fakamamafa'í).

Na'e 'ilo'i 'e Nifai na'e fie ma'u ke ne fakahā ki he 'Otuá, ke ngāue 'aki 'a e tuí, pea ke ngāue koe'uhí ke ma'u ha tokoni 'i he sitepu ki he sitepu. Na'e 'ikai ke ne lāunga pe kole ha fakamatala kakato. Kae tokanga makehe pea 'ikai ke tatali fakafiefiemālie pē ki ha tokoni. Na'á ne ngāue! 'I he'ene muimui 'i he fono fakalaumālie, na'e ue'i fakalaumālie ia pea 'oange e mālohi ke ngāue.

Ko e Falala ki he Finangalo mo e Founa 'a e 'Otuá

Ko e taimi 'e ni'ihī 'oku 'ikai fakatokanga'i e ngaahi tali ki he lotú koe'uhí 'oku tau fu'u loto fakamātoato 'i he fie ma'u ke fakapapau'i 'etau ngaahi holí. 'Oku 'ikai ke tau vakai 'oku finangalo e 'Eikí ia ke tau fai ha me'a kehe. Tokanga ke fekumi ki Hono finangaló.

'Oku ou fie fakahā 'oku 'ikai ke u 'ilo e founa 'o hono fai ha fili totonu tukukehe e taimi 'oku 'i ai 'a e anga mā'oni'oní mo e falala ki ha Tamai Hēvaní. He 'ikai 'aonga e ngaahi tefito'i mo'oní 'i hono faka'aonga'i hala 'o e tau'atāina ke filí 'o kehe mei he finangalo 'o e 'Otuá. Kapau 'oku 'i ai ha angahala kuo te'eki ke fakatomala, 'oku tuku kitautolu ke tau faingata'a'ia mo fāifeinga 'iate kitautolu pē. 'E lava ke fakahaofi kitautolu 'i he'etau fakatomalá.

'I he'etau fekumi ki ha ue'i fakalaumālie ke tokoni 'i hono fai ha fili, 'oku 'omi 'e he 'Eikí ha ngaahi ue'i ongo vaivai. 'Oku fie ma'u ai ke tau fakakaukau, ke tui, ngāue, pea fāifeinga he taimi 'e ni'ihī, pea fakahoko ia. 'Oku tātātaha pē hono ma'u ha tali kakato ki ha me'a mahu'inga 'aupito pe palopalema faingata'a he taimi pē ko iá. Ko e taimi lahi, 'oku hoko fakakongokonga mai ia, 'o 'ikai 'ilo e olá.

'Oku ou tuku ki he fakamuimui tahá 'a e konga mahu'inga taha 'o e lotú. Ko e fakamāloó. 'A 'etau ngaahi feinga loto-mo'oni ke fakamālo'ia 'a 'etau Tamai 'ofeina fakatupu fakaofó e ngaahi ongo 'o e melinó, fakamahu'ia'i kitá, mo e 'ofá.

Ko e hā 'oku hoko ai 'a e fakamasiva'i lahi tahá ke hangē 'okú ne 'ilo'i e fungani 'o e fakamālo'ia'i e 'Eikí. 'I he

ngaahi potu mā'olunga 'o Kuatemalá, 'oku mālō pe mo'ui 'a e kāingalotú. Ko e 'alu ki he temipalé 'oku fie ma'u ha feilaulau lahi. 'E teuteu atu 'i ha ta'u 'e taha ki ha fo'i 'a'ahi 'e taha. 'Oku 'i ai 'a e ngāue mālohi, feilaulau ke fakahaofi 'a pa'anga mo ha me'akai, ko e takatakai, fakalanu, mo lalanga 'o ha ngaahi kofu fo'ou. 'Oku 'i ai mo e fononga lalo mama'o ta'esū 'o mavahe mai mei he ngaahi mo'ungá, 'a e kolosi 'i he Anovai 'Isapelá, 'a e fononga pasi mo ha ki'i me'atokoni si'isi'i. Kuo nau a'u atu 'i he hela'ia mo e ongoongosia ki he temipalé. 'Oku nau olo kae 'oua kuo nau ngingila, 'ai honau ngaahi kofu fo'ou, pea hū atu ki he fale 'o e 'Eikí.

'I he taimi 'e ni'ihī 'oku 'ikai fakatokanga'i e ngaahi tali ki he lotú koe'uhí 'oku tau fu'u loto fakamātoato 'i he fie ma'u ke fakapapau'i 'etau ngaahi holí.

'I he'enu toe 'ai e teunga hiná, 'oku ako'i kinautolu 'e he Laumālie, ma'u e ngaahi ouaú, pea fai ha ngaahi fua-kava. Na'e ongo mo'oni 'a e laumālie mo e 'uhinga 'o e 'enitaumení 'e ha taha 'o e kau fefine mei he mo'ungá. Na'a ne sio 'i he'ene hu atu ki he loki silesitalé 'oku ta'utu ha ni'ihī mo punou honau 'ulu 'i he loto 'apasia. 'I ha loto ta'e-halaia, 'ikai tokanga ki he ni'ihī aí. Na'a ne tū'ulutui 'i he ve'e matapaá hū'anga ki he lokí, punou hono 'ulú, halotu-lotu, pea 'i ha miniti 'e uangofulu 'a 'ene hua'i e kotoa hono lotó ki he'ene Tamai 'i Hēvaní. Faifai, pea hanga hake hono 'ulú. Na'e 'eke ange 'e he metuloni ongo'i ngofua ko 'eni, "E lava keu tokoni?", na'a ne tali ange, "Ō, te ke lava? Ko 'eku palopalema 'eni: 'Oku ou feinga ke fakahā ki he Tamai 'i Hēvaní 'a 'eku hounga'ia ki he kotoa hoku ngaahi tāpuakí, ka 'oku 'ikai te u ongo'i ha'aku fetu'utaki. Te ke lava 'o tokoni mai kiate au ke u fakahā kiate Ia 'a 'eku hounga'ia?"

'Oku mo'oni 'a e fale'i ko 'eni kau ki he lotú. Kuó u sivi'i faka'auliliki ia 'i he loki kemi 'o 'eku mo'ui fakatāutahá. Kuó u 'ilo ko e me'a 'oku hangē 'okú ne fakafe'ātungia'i e fetu'utaki he taimi 'e ni'ihī ko ha sitepu lahi ke fai 'i he falala.

Kapau 'okú ke fekumi ki He'ene tokoní, fakapapau'i 'oku ma'a ho'o mo'uí, taau 'a ho'o ngaahi taumu'á, pea 'okú ke loto fiemālie ke fai e me'a 'okú Ne kole maí— he te Ne tali ho'o ngaahi lotú. Ko ho'o Tamai Hēvaní 'ofá ia; ko 'Ene fānau 'ofeiná koe. 'Okú ne 'ofa haohaoa 'iate koe pea finangalo ke tokoní'i koe. ■

Fēfē Kapau
 He 'Ikai Ke u
 Ongō'i ha
MĀFANA 'i he
LOTÓ?

'I hōo 'ilo e me'a ke fekumi ki ai, 'e faingofua ange hōo fakatokanga'i e Laumālie Mā'oni'oni.

Fai 'e Rachel Nielsen

Fakaafe'i 'a Misa Uti* ki he seminelí." Ne fakafokifā 'eku fakakaukau ki ai 'i he'eku fanongo pē ki he fanongonongó, peá u pehē 'oku ngalivale. Ko e hā te u fakaafe'i ai 'eku faiako mūsiká ke ha'u ki he seminelí 'i he 5:30 pongipongi?

Ne toki talamai pē 'e he palesiteni 'o e seminelí ki he'emaui kalasí te mau fai ha 'aho fakamālo'ia 'o e kau faiakó. Na'e fakatukupaa'i kimautolu ke fakaafe'i ha ni'ihī 'o 'emaui kau faiako 'i he akó ke kau mai ki ha kalasi seminelí pongipongi ke mau
 *Kuo liliu e Hingoá.

fakamālo ange ki he'enu ngāué. 'I he uiké kakato hili 'eku fanongo ki he fanongonongó ne u fakakaukau pē ke fakaafe'i 'a Misa Uti. 'I he taimi kotoa pē ne u 'alu ai ki he seminelí pe sio kiate ia 'i he kalasi mūsiká, ne u toe fakakaukau: "Fakaafe'i 'a Misa Uti ki he seminelí." Hili ha ngaahi 'aho, ne 'ikai ke u kei lava 'o tuku-noa'i e fakakaukau ni.

'I he pongipongi 'e taha lolotonga hono to'o ki tu'a 'e he kau ako he kalasi mūsiká 'enau nāunau mūsiká, ne u tuku ki he tafa'aki 'eku me'a ifi (trombone) pea fakafe'iloaki kia Misa

Uti. Ne tā vave hoku mafú pea tetetete 'a hoku ongo nimá, ka 'i hono fakava hoku ngutú ke fai e fakaafé, ne u ongo'i nonga.

Ne u 'ohovale he pehē mai 'a Misa Uti 'e ha'ú! Na'á ne fifili pe ko e hā 'oku ou 'alu ai ki he seminelí he pongipongi kotoa kimu'a pea kamata e akó pea fie 'ilo lahi ange. Hili hono 'oange kiate ia 'a e fakaikiiki kotoa, ne u fononga fiefia leva.

Lolotonga e a'usia ko e'ní, ne 'ikai ke u ongo'i ha māfana 'i he lotó (vakai, T&F 9:8). Ka ne u ongo'i 'a e Laumālie Mā'oni'oni. Ko e fakakaukau

ne toutou hoko ke fakaafe'i 'a Misa Utí (vakai, T&F 128:1), ko e fiamālie ne u ma'u 'i he'eku fakaafe'i iá (vakai, Sione 14:26), pea mo e fiefia ne u ma'u hili hono fakaafe'i iá (vakai, Kalētia 5:22) ne ma'u kotoa mei he Laumālié. Kapau ne u fekumi pē ki he māfana 'i he lotó, mahalo ne 'ikai ke u fakatokanga'i 'a hono ue'i au 'e he Laumālie Mā'oni'oní.

'Oku folofola 'a e Laumālie Mā'oni'oní 'i he ngaahi founa lahi, pea 'i ho'o ako e founa 'Ene fetu'utakí, te ke 'ilo e me'a ke fekumi ki ai 'i ho'o feinga ke fakatokanga'i 'Ene 'iate koé mo 'Ene ako'i pe tatakí koé.

Fekumi ki he Ngaahi Me'a Iki mo Faingofuá

Kimu'a pea vakai ki he ngaahi founa lahi 'oku folofola mai ai e Laumālie Mā'oni'oní, 'oku fie ma'u ke tau manatu 'i 'i he taimi lahi 'oku fakalongolongo pe si'isi'i 'a e fakahaá. Kapau 'oku tau fekumi ki ha a'usia hangē ko 'Alamā-ko e-Si'i mo ha 'āngelo mo ha mofuike, mahalo he 'ikai ke tau 'ilo e toutou ue'i fakalaumālie fakalongolongo mei he Laumālie Mā'oni'oní. Na'e fakatokanga mai 'a 'Eletā Tēvita A. Petinā 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá kapau te tau "fu'u tō e fakamamafá . . . 'i he ngaahi fakahā 'oku fakaofu mo fu'u ongo fakalaumālié," pea mahalo he 'ikai ke tau fakatokanga'i e "ngaahi ongo fakalaumālie iiki mo lalahí" 'oku angamaheni angé.¹ 'I ho'o feinga ke fakatokanga'i e Laumālie Mā'oni'oní, fekumi ki he ngaahi ue'i iiki mo faingofuá.

Fekumi ki he Ngaahi Founa Fetu'utaki 'a e Laumālie Mā'oni'oní

Kapau kuo te'eki ai ke ke ongo'i he māfana 'a ho lotó, 'oua na'á ke hoha'a. 'Oku tokolahi ha kakai 'oku nau fakatokanga'i e ivi tākiekina 'o e Laumālie Mā'oni'oní 'i he founa ni, ka 'okú Ne folofola foki 'i ha ngaahi founa lahi kehe, pea 'oku 'ikai fie ma'u ke ke ongo'i ha māfana 'a ho lotó ke ongo'i 'oku 'i ai. Ko hono mo'oní, 'i ho'o ako ki he ngaahi founa ue'i fakalaumālie 'o e Laumālie Mā'oni'oní peá ke fekumi ki ai 'i ho'o mo'uí, mahalo te ke 'ilo 'oku lahi ange 'Ene fetu'utaki mo koé 'i he me'a 'okú ke fakatokanga'i.

'Oku kau 'i he lisi ko 'ení ha kongasí'i pē 'o e ngaahi founa fetu'utaki 'a e Laumālie Mā'oni'oní. Ako e folofolá mo e ngaahi lea 'a e kau palōfita 'o onopōni pehē ki he peesi 111–13 'i he *Malanga'aki 'eku Ongoongolele'i: Ko ha Fakahinohino ki he Ngāue Fakafai-fekau* (2004) ke 'ilo ha ngaahi founa lahi ange 'e fetu'utaki ai kiate koe.

"[Ko e] laumālie 'o e fakahaá 'a ia 'oku lava ke hoko mai ko e ngaahi fakakaukau mo e ngaahi ongo 'oku hū mai ki hotau 'atamaí mo e lotó 'i he ivi 'o e Laumālie Mā'oni'oní. (Vakai, T&F 8:1–2; 100:5–8.)"² 'E lava ke folofola atu e Laumālie Mā'oni'oní fakafou 'i he:

- Ngaahi ongo 'o e 'ofa, fiefia, melino, kātaki fuoloa, angavaivai, tui mo e angalelei (vakai, Kalētia 5: 22–23).
- Ngaahi fakakaukau 'oku mo'ua ai ho 'atamaí pe ue'i mālohi taha ho lotó (vakai, T&F 128:1).
- Ko ha holi ke fai lelei pea talangofua ki he ngaahi fekaú (vakai, Mōsaia 5:2).
- Ko ha ongo 'oku mo'oni ha me'a (vakai, T&F 9:8).
- Ngaahi ongo 'o e fakafiemālié (vakai, Sione 14:26).
- Ngaahi ongo te ne "langaki 'e ia 'a [ho'o] laumālié" ('Alamā 32:28).

KO E HĀ 'A E MĀFANA 'O E LOTÓ?

"'Oku 'uhinga ki he hā 'a e māfana 'a ho lotó? 'Oku fie ma'u nai ke ongo'i vela hangē ko e vela fakatupu 'e he afi? Kapau ko e 'uhinga ia, kuo te'eki ke u ma'u ha māfana 'i he lotó. Ko e mo'oni, 'oku fakamahino'i 'e he fo'i lea 'māfaná' 'i he potufolofola ko 'ení ha ongo 'o e fiamālie mo e nonga. Ko e fakamo'oni ia 'oku ma'u 'e he tokolahi. Ko e founa ia 'o e fakahaá."

¹Eletā Dallin H. Oaks 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Teaching and Learning by the Spirit," *Liahona*, May 1999, 22.

TE U 'ILO FĒFĒ PE KO E FAKAKAUKAU MEIATE AU PE KO E LAUMĀLIE MĀ'ONI'ONÍ?

“Kuo pau ke tau ngāue. Pea tau 'ilo pe 'oku ma'u meiate au pe mei he mālohi 'o e 'Otuá. . . . Ko e me'a kotoa pē 'oku fakaafe'i mo pou pou'i ke tau fai lelei pea ke lelei 'oku mei he 'Otuá.”

Eletā David A. Bednar 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, “Patterns of Light: Discerning Light” (video), LDS.org. Sio he vitió kakato 'i he [lds.org/go/patternL6](https://www.lds.org/go/patternL6).

- Ngaahi fakakaukau te ne “fakamaama [ho] 'atamaí” ('Alamā 32:28).
- Fiekaia ki ha mo'oni lahi ange (vakai, 'Alamā 32:28).
- Ongoi ne fekau'i (pou pou'i) ke fakahoko ha ngāue pe momou (ta'ofi) mei hono fai ha me'a (vakai, 1 Nifai 7:15; 2 Nifai 32:7).

Founga 'o Hono Ma'u e Ngaahi Fakakaukau mo e Ongoi ko 'Ení

'Oku malava ke ma'u e ngaahi fakakaukau mo e ongo mei he Laumālie Mā'oni'oni:

- “Taimi pē ko iá pea fu'u 'ilonga lelei.”
- “Māmālie mo fakalongolongo pē.”
- “Hoko fakalongolongo mai 'o 'ikai ke ke lava 'o 'ilo'i.”³

Ako lahi ange ki he me'á ni 'aki ha'o mamata 'i ha vitió 'i he [lds.org/go/revelationL6](https://www.lds.org/go/revelationL6).

Mahalo 'e ma'u e ngaahi fakakaukau mo e ongo mei he Laumālie Mā'oni'oni ke:

- Fakamanatu ha ngaahi me'a (vakai, Sione 14:26).
- Malu'i kitautolu mei he kākāá (vakai, T&F 45: 57).
- Fakamo'oni ki he Tamai Hēvaní mo Sisū Kalaisi (vakai, 2 Nifai 31:18).
- Tokoni ke tau ako'i (vakai, T&F 84:85).
- Foaki e ngaahi me'a foaki 'o e Laumālié (vakai, T&F 46:11).
- Fakamolemole'i e ngaahi angahalá (vakai, 2 Nifai 31: 17).

Fekumi ki he Lelei

I ho'o feinga ke fakatokanga'i e Laumālié, fakakaukau ki he taumu'a 'o e ongo 'okú ke ma'ú: 'oku tataki nai koe 'e he fakakaukau pe ongo ke fai lelei? 'Oku pehē 'i he Molonai 7:16, “Ko ia, 'oku ou fakahā kiate kimoutolu 'a e founga ke fakamāú; he ko e me'a kotoa pē 'oku fakaafe'i ke failelei, pea 'oku fakaloto'i ke tui kia Kalaisí, 'oku 'omai ia 'i he mālohi mo e foaki 'a Kalaisí; ko ia te mou fa'a 'ilo'i ai 'i ha 'ilo haohaoa 'oku tupu ia mei he 'Otuá.”

Na'e pehē 'e Palesitani Kōtoni B. Hingikeli (1910–2008), “Oku tau 'ilo fēfē 'a e ue'i 'a e Laumālié? Ko hono mo'oni 'oku 'ikai ke u tui 'oku fu'u fai ngata'a. . . . 'Okú ne fakaloto'i nai ha taha ke fai lelei, ke lototo'a 'o ngāue pea fai 'a e me'a totonú ke anga'ofa

mo foaki? Pea ko e Laumālie ia 'o e 'Otuá. Kapau 'oku fakapo'uli, kovi, palakū, 'ikai ke lelei, pea te ke 'ilo 'oku 'a e filí ia."⁴

Kapau 'okú ke fifili pe 'okú ke ongo'i nai e Laumālie pe 'ikai, fehu'i kiate koe pe 'oku fakaafe'i 'e he faka-kaukaú pe ongo ke ke fai lelei. Kapau ko ia, te ke lava ke fakapapau'i 'oku mei he 'Otuá ia.

Fekumi ki ha Faingamālie ke Faka'aonga'i Ho'o Tau'atāina ke Filí

Kapau 'okú ke mo'ui taau kae kei faingata'a'ia pē 'i hono fakatokanga'i e Laumālie Mā'oni'oni, fai ha ngāue. Kuo tāpuekina koe 'e he Tamai Hēvani 'aki e tau'atāina ke filí, pea 'i he taimi 'e ni'ihī te Ne fie ma'u ke ke ngāue ta'e kau ai 'Ene fakahinohinó. Te Ne kole atu ke ke ngāue 'aki ho'o tuí 'aki ha'o 'alu atu ki he fakapo'ulí. Na'e pehē 'e Palesiteni Poiti K. Peeke, Palesiteni 'o e Kōlomu 'o e Kau

'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Pau pē 'oku 'i ai ha taimi lolotonga ho'o feinga ke ma'u 'a e 'ilo fakalaumālie, 'oku hoko ai 'a e 'laka 'i he tuí.' . . . Ko e momeniti ia kuó ke a'u ai ki he ngata'anga 'o e māmá peá ke toe manga atu ki he fakapo'ulí ke ke toki 'ilo ai 'oku hulungia pē 'a e halá ia 'i ha toe manga 'e taha pe ua."⁵ Kapau te ke mo'ui faivelenga 'aki e 'ilo kuó ke 'osi ma'ú, neongo hono ta'e 'ilo e ue'i 'a e Laumālie Mā'oni'oni. ■

'Oku nofo 'a e tokotaha na'á ne fa'ú 'i 'Iutā, USA.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. David A. Bednar, "Ko e Laumālie 'o e Fakahaá," *Liahona*, Mē 2011, 88.
2. David A. Bednar, "Ko e Laumālie 'o e Fakahaá," 88.
3. David A. Bednar, "Ko e Laumālie 'o e Fakahaá," 90.
4. *Teachings of Gordon B. Hinckley* (1997), 260–61.
5. Boyd K. Packer, "Ko e Fekumi ki he 'Ilo Fakalaumālie," *Liahona*, Sānuai 2007, 18.

KO E HĀ 'OKU FAINGATA'A AI KE 'ILO'I E LAUMĀLIE MĀ'ONI'ONÍ?

'Oku 'amanaki atu 'etau Tamai ke ke ako ki he founa ke ma'u ai 'a e tokoni fakalangi ko iá, 'aki ho'o ngāue 'i he tui kiate la mo Hono 'Alo Mā'oni'oni ko Sīsū Kalaisí. Kapau na'á ke ma'u ha tatakí fakalaumālie 'i ho'o kolé pē 'o 'ikai ke ke ngāue'i ia, te ke hoko ai 'o vaivai mo fakafalala lahi ange kiate Kinaua. 'Okú Na 'afio'i 'e hoko mai ha tupulaki fakatāutaha mahu'inga 'i ho'o faifeinga ke 'ilo'i 'a e founa 'e tākiekina ai koe 'e he Laumālie."

'Eletā Richard G. Scott 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Ke Ma'u Ha Tatakí Fakalaumālie," Liahona, Nōvema 2009, 7.

'OKU ONGO FĒFĒ 'A E LAUMĀLIE?

"'Oku 'ikai ke tau ma'u e ngaahi fo'i lea . . . te ne fakamatala'i lelei e Laumālie" (Boyd K. Packer, "The Candle of the Lord," *Tambuli*, Dec. 1988, 34). Koe'uhí 'oku faingata'a ke fakamatala'i pe 'oku ongo fēfē 'a e Laumālie, 'e kī'i kehekehe e fakamatala 'a e tokotaha kotoa pē. Ka neongo e ngaahi faikehekehe ko 'eni, 'oku tau lava 'o ako ha me'a lahi 'i he taimi 'oku fakamatala'i ai 'e he ni'ihī kehē e founa 'o e folofola 'a e Laumālie Mā'oni'oni kiate kinautulú. Mamata'i ha fakamatala 'a ha ni'ihī ki he ongo ne nau ma'u 'i he Laumālie Mā'oni'oni 'i he [lds.org/go/powerL6](https://www.lds.org/go/powerL6).

MUIMUI 'I HE Ngaahi UE'I Īkí

'Oku mahu'inga ke fakafanongo ki he fanafana kotoa pē mei he Laumālie Mā'oni'oni.

Ka na'e 'ai ke ta'aki 'e ha 'ahiohio ha fu'u 'akau lahi 'o lī 'i ho mohengá 'i he pō ko iá, mahalo te ke fie 'ilo'i ia ki-mu'a ki ai.

Na'e mohe 'a Uilifooti Utalafi (1807–98), 'a ia na'e hoko ko e Palesitēni hono fā 'o e Siasí, 'i tu'a 'i he'ene salioté mo hono uai'í mo 'ena tamá 'i he fanafana atu 'a e Laumālié, "Tu'u 'o hiki [ho'o] salioté."¹ Na'e mei lava ke ne mei tukunoa 'i ia ko ha fakakaukau noa pē, ka na'á ne talangofua. Hili ha haafe houa mei ai, kuo fesí 'i 'e he 'ahiohió ha fu'u 'akau lahi 'o tolongi ia ki he 'ataá. Na'e tō tonu e fu'u 'akaú 'i he feitu'u ne 'i ai e salioté.

'Oku lahi ha ngaahi sīpinga pehē 'o ha ngaahi mana ko e ola 'o e muimui ki he ngaahi ue'í.

Ka 'oku fēfē ha ongo 'okú ne ue'i koe ke tā 'o fakalea ki ha kaungāme'a? Pe ko ha ue'i ke fa'o ha sitōkeni 'e taha 'i ho kató 'i ho'o lue lalo hokó? Mahalo he 'ikai ke hoko ha fu'u me'a lahi 'i ho'o muimui he ongo ko iá, ka 'oku kei mahu'inga pē.

Mahalo ne lolotonga faingata 'a ia ho kaungāme'a na'á ke tā ki ai. 'E lava 'e ha telefoni 'o fakafiefia 'i ia. 'I ho'o lue laló, 'e hoko ha faikehekehe 'a e toe ha sitōkeni 'e tahá, ko e faikehekehe 'i he fiemālie ho'o 'alú mo e mamahi 'i ha fā ho va'é 'i ha'ane viviku fakatu'upakē.

Kuo ako 'i mai 'e Palesitēni Tōmasi S. Monisoni: "Tau sio. Tau tatali. Tau fakafanongo ki he kihí 'i le'o sí'í. 'I he'ene leá, 'oku talangofua 'a e tangata mo fafine 'oku potó. 'Oku 'ikai ke tau fakatoloi e muimui 'i he ngaahi ue'í 'a e Laumālié."²

'Oku fakavavevave he taimi 'e ní'ihí 'a e ngaahi ue'í fakalaumālié. Neongo iá, 'oku fa'a ongo vaivai he taimi lahi. Kuo tala'ofa mai 'a e Tamai Hēvaní te ne fakahinohino 'i kitautolu 'i he "otu lea ki he 'otu lea, 'a e akonaki ki he akonaki, ko e sí'í 'i heni pea sí'í 'i hena" (2 Nifai 28:30).

Kuo ako 'i mai 'e 'Eletā Tēvita A. Petinā 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá: "Ka ko e taimi lahi 'oku 'omi fakakongokonga e fakahaá 'o fakatatau ki he'etau fakamú, mo'ui tāú, mo e mateuteú."³

Mahalo he 'ikai ha taha 'iate kitautolu 'e fie ma'u ke ne kalofi ha fu'u 'akau mei ha 'ahiohio. Ka te tau lava 'o fakapapa-u'í 'e 'i ai ma'u pē ha lelei iiki mo faingofua te tau lava 'o fai 'i he'etau tokanga ki he Laumālié. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. *Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesitēni 'o e Siasí: Uilifooti Utalafi* (2011), 53.
2. Thomas S. Monson, "The Spirit Giveth Life," *Ensign*, May 1985, 68.
3. David A. Bednar, "Ko e Laumālie 'o e Fakahaá," *Liahona*, Mē 2011, 88.

KO HA TĀPUAKI MA'Ā HOKU TOKOUĀ

Fai 'e Jesse Jones

Ne u ako fekau'aki mo e mālohi mo e ngaahi tāpuaki 'o e lakanga fakataula'eikī 'i ha taimi faingata'a. 'I he ngaahi ta'u si'i kuō hili, 'i he kei ta'u 14 hoku tokouā, ne hoko ha fakatu'utāmaki 'i he'ene paikī 'o motu hono va'é. Na'e tā mai 'eku tamaí 'o talamai 'oku nau 'ave ia ki falemahaki. Ne u ilifia 'i he'eku fakavave ki he falemahakí. 'I he'eku a'u atú ne u fakatokanga'i ha taha 'eku ngaahi fa'ētangatá. Na'á ne fakamatala ki he lahi 'o e fakatu'utāmaki.

Ne u manavahē ki he me'a te u mamata ki aí, ne u fakaava e matapaá 'o hū atu ki he loki ne 'i ai hoku tokouā. Ne u manga atu, mo kuikui pea fakafokifā 'eku ongo'i nongá. Hangē ko e 'ikai ke toe ngalo e ongo'i ilifia ne u ma'ú, he 'ikai ke ngalo e ongo'i nonga mo e fiamālie ne u ma'ú. Ne u fakatokanga'i e ongo—'oku mei he Laumālié.

Ne u fanongo leva 'oku lea 'eku tamaí. Na'á ne foaki mo 'eku fa'ētangatá ha tāpuaki 'o e lakanga fakataula'eikī ki hoku tokouā. Na'á ne tāpuaki'i hono foha 'i he loto fakatōkilalo 'i he huafa 'o Sisū Kalaisí ke ne SAI PĒ, ke fakamo'ui pea toe ngāue lelei hono va'é.

Hili e faingāué, ne fakalongolongo e tokotaha kotoa. Na'á ku 'ilo'i he momeniti ko iá 'oku fie ma'u ke u mo'ui taau ke ma'u 'a e Lakanga Taula'eiki Faka-Melekisēteki pea lava 'o fai ha tāpuaki ki he'eku fānau he kaha'ú.

'I he'emaui fakataha 'i tu'a he loki hoku tokouā, na'e kamata talanoa 'eku ongo mātu'á ki he me'a 'oku totonu ke na faí. Na'á na alea'i pe te nau mavahe mei Mekisikou ke 'ave ia ki ha toketā 'i he 'Iunaiteti Siteiti pe ko hono fai pē e tafá 'i heni. Tatau ai pē pe ko e hā 'ena fili na'á na ongo'i 'oku lelei ki hoku tokouā, ne u 'ilo kuó ne 'osi ma'u e tokanga lelei taha te ne lava ke ma'ú. Kuó ne ma'u ha tāpuaki mei ha ongo tangata 'okú na ma'u e lakanga fakataula'eikī, ko ia, tatau ai pē pe ko e hā e fili 'eku mātu'á, 'e sai pē hoku tokouā.

Na'á na fakakaukau ke nofo pē 'i Mekisikou ke fai ai e tafá. Na'e fakahū 'e he kau toketaá ha ukamea mo e fo'i sikalu 'e 10 ki he va'e hoku tokouā. Na'e sai lelei, pea hili ha ngaahi māhina ne kau ki ha timi 'akapulu. Ne fakahoko e tāpuakí 'o hangē ko ia ne lea 'aki 'e he'eku tamaí.

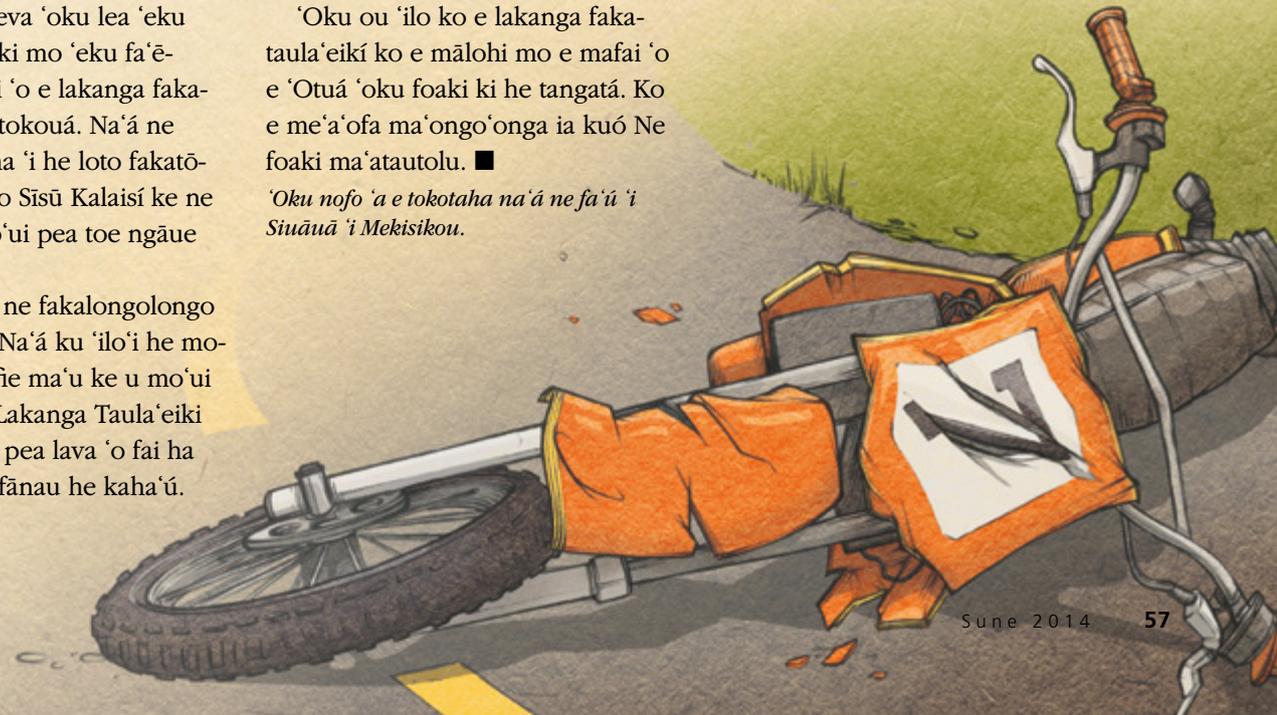
'Oku ou 'ilo ko e lakanga fakataula'eikī ko e mālohi mo e mafai 'o e 'Otuá 'oku foaki ki he tangatá. Ko e me'a'ofa ma'ongonga ia kuó Ne foaki ma'atautolu. ■

'Oku nofo 'a e tokotaha na'á ne fa'ú 'i Siuāuā 'i Mekisikou.

"'I he taimi 'oku tau ma'u ai 'a e lakanga fakataula'eikī, 'oku tau ma'u ai 'a e mafai ke ngāue 'i he huafa 'o e 'Otuá mo taki 'i he ngaahi founga 'o e mo'oni mo e anga-fakamo'omō'oni. Ko e mafai ko 'eni ko ha ma'u'anga tokoni mahu'inga 'o e angatonú mo e ue'i fakalaumālie ki he lelei 'a e fānau 'o e 'Otuá 'i he māmanī pea 'e a'u ia ki he tafa'aki 'e taha 'o e veili."

'Eletā L. Tom Perry 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Ko e Ngaahi Tokāteline mo e Ngaahi Tefito 'i Mo'oni 'oku Ma'u 'i he Ngaahi Tefito 'o e Tuí," Liahona, Nōvema 2013, 47.

“Ko e hā ‘a e me‘a oku totonu ke u fakakaukau ki ai lolotonga ‘a e sākalamēnití?”

Neongo ‘oku tau tu‘u ko e kau fakamo‘oni ‘o Sīsū Kalaisi ‘i he taimi kotoa, ‘i he ngaahi me‘a kotoa, pea ‘i he feitu‘u kotoa (vakai, Mōsaia 18:9), ko e taimi ‘e ni‘ihi ‘oku fe‘auhi ‘a e ivi takiekina ‘o e māmaní ke ma‘u ‘etau tokangá. ‘Oku ‘omi ‘e he sākalamēnití ha faingamālie ke nofo taha ‘etau fakakaukau ki he Fakamo‘uí ‘o ‘ikai ha hoha‘a.

Lolotonga e sākalamēnití, ‘e lava ke ke fakakaukau ki he ‘uhinga mo e faka‘ofa‘ofa ‘o e ouaú. ‘E lava ke tokoni ‘a hono ma‘u e fakamanatu ‘o e sino mo e ta‘ata‘a e Fakamo‘uí ke ke fakakaukau ki He‘ene feilaulau ta‘e-fakangatangata mo fakalelei. ‘I ho‘o ma‘u ‘a e sākalamēnití, ‘okú ke fakafo‘ou ai ho‘o ngaahi fuakava ‘o e papitaisó. ‘I ho‘o fai iá, te ke lava ‘o toe fakatukupaa‘i koe ke manatu ma‘u ai pē kiate Ia mo tauhi ‘Ene ngaahi fekaú.

Te ke lava ‘o fakalelei‘i ho‘o a‘usia ‘i he sākalamēnití ‘aki hono teuteu‘i fakalaumālie koe. Lolotonga e uiké, fakakaukau ke ako ‘a e ngaahi lea ‘o e konifelenisi lahí pe ngaahi potufolofola ‘oku nau tokoni‘i koe ke nofotaha e tokangá ‘i he feilaulau ‘a e Fakamo‘uí pea mo ho‘o ngaahi tu‘unga fakaākongá. Lolotonga ‘a e himi sākalamēnití mo e lotú, tokanga taha ki he ngaahi lea ‘okú ke hiva‘i mo fanongo ki aí, pea fakakaukau atu ki honau ‘uhingá.

Lolotonga e sākalamēnití, tuku ha taimi ke fakakaukau ki he ngaahi liliu ‘okú ke fai ‘i ho‘o mo‘ui fakatāutahá ke hoko ‘o tatau ange mo Sīsū Kalaisí. Hili hono ma‘u ‘i he mo‘ui tauu e sākalamēnití, te ke lava ‘o ongo‘i ma‘a mo haohaoa, hangē ko ia na‘á ke ma‘u ‘i ho papitaisó.

Fakakaukau ki he Fakalelei

Lolotonga e sākalamēnití, ‘oku ou fakakaukau kia Sīsū Kalaisi mo ‘Ene Fakalelei. ‘Oku faingata‘a kiate au ke fakahaa‘i e ongo ‘oku ou ma‘u lolotonga e sākalamēnití ‘i he‘eku fakakaukau ki he Fakalelei ‘o Sīsū Kalaisí. ‘Oku ou ‘ilo ne fili ‘a Sīsū Kalaisi ke hoko ko hotau Huhu‘í. ‘Oku ou ‘ilo ‘okú Ne mo‘ui.

Nifai B., ta‘u 20, Palasavile, Lepupelika ‘o Kongokou

Fakakaukau kia Sīsū Kalaisi

Lolotonga e sākalamēnití ‘oku ou fakakaukau atu ki he me‘a ne foua ‘e he Fakamo‘uí kae lava ke tau fakatomala mei he fehalaaki kuo tau faí.

‘Oku ou fakakaukau foki ki he ngaahi tāpuaki kuó Ne ‘omai mo e ngaahi mana fakaofu kuó Ne ‘osi fai mo ‘amanaki ke fakahokó. ‘Oku tau monū‘ia fau ke tau lava ‘o ma‘u ‘a e sākalamēnití koe‘uhí ke tau lava ‘o fakatomala mei he‘etau ngaahi angahalá pea tukupā ke fai lelei.

‘Eniti B., ta‘u 13, Tutā, USA

Fakalaululoto ki he Ngaahi Lea ‘o e Ngaahi Himi Sākalamēnití

‘Oku ako‘i ‘e he ngaahi himi sākalamēnití e me‘a ‘oku totonu ke tau fakakaukau ki ai lolotonga e sākalamēnití.

Hangē ko ‘ení, ko e himi sākalamēnití ‘oku ou sai‘ia taha aí ko e, “Sīsū Homau Huhu‘i” (*Ngaahi Himí*, fika 90), ne pehē, “Pea fakatapu‘i, Ki ho‘o pekia mamahi. Fai ‘i Ketisemani, Tou‘anga he kolosi.” ‘Oku tokoni mai ‘a hono manatu‘i ‘o e ngaahi lea ‘o e himi sākalamēnití lolotonga e ouau toputapu ko ‘ení ke u ongo‘i e nonga mo fakatupulaki ‘eku hounga‘ia ki he Fakalelei ‘a Sīsū Kalaisí.

‘Ositini B., ta‘u 15, Alapeta, Kānata

Fakamālō ko e Ngaahi Tāpuakí

‘Oku totonu ke tau fakakaukau lolotonga e sākalamēnití ki he ma‘ongo‘onga e feilaulau ne fai ‘e hotau Fakamo‘uí ma‘atautolú pea fakafonu hotau lotó ‘i he hounga‘ia. ‘I he‘eku ma‘u ‘a e sākalamēnití, ‘oku ou

fie fakamālō ki he Tamai Hēvaní mo Hono 'Alo 'Ofa'anga ko Sisū Kalaisí ki he ngaahi tāpuaki kuó u ma'ú.
'Ēleni S., ta'u 16, Palaípa, Palāsila

Manatu'i pea Fakatokanga'i

Ko e taumu'a 'o e sākalamēnití ke fakafo'ou 'etau ngaahi fuakava mo 'etau Tamai Hēvaní pea ke fufulu 'o ma'a mei he ngaahi angahala kuo tau fakatomala mei aí. Lolotonga e sākalamēnití, 'oku tau manatu'i e feilaulau 'a Kalaisi ma'atautolú pea fakalaulauloto ki he founga 'oku mo'ui 'aki 'i he'etau mo'uí. 'Oku ou feinga ke fakakaukau ki he me'a ne u fakahoko lolotonga e uike kuo 'osí mo e tu'unga lelei 'oku 'i ai 'eku tauhi e ngaahi fuakava mo e Tamai. 'Oku ou fakatokanga'i e ngaahi angahala ne u fai pea nofo taha 'i he founga te u lava 'o faka'aonga'i 'a e Fakalelei ke ikuna'i kinautolú. 'I he'eku fai iá, 'oku hoko leva 'a e sākalamēnití ko ha a'usia langaki mo'ui mo ha mālohi fakalaumālie.

'Apikale P., ta'u 14, 'Alesona, USA

Tauhi Ho'o Fakakaukau mei he Heé

'Oku 'i ai ha'aku ki'i kaati 'oku mono 'i he'eku folofolá 'oku ou sio ki ai he Sāpate kotoa lolotonga e sākalamēnití.

'Okú ne faka'ilonga'i e Mosaia vahe 18, 'i hono 'omai 'e 'Alamā e fuakava 'o e papitaisó. 'Oku 'i ai ha fanga ki'i fakamatala iiki 'i he kātí, hangē ko e "Hounga'ia ko e Fakalelei," 'oku tohi ai ke tokoni mai ke u manatu'i e taumu'a mo e mā'oni- 'oni 'o e sākalamēnití 'Oku tokoni mai 'a hono vakai'i e ngaahi fakamatalá ke u tokanga taha ki he taumu'a mo e mā'oni'oni 'o e sākalamēnití.

'Alisa M., ta'u 19, Tekisisi, USA

Manatu'i 'a e 'Ohomohe Faka'osí

'Oku totonu ke tau fakakaukau ki he feilaulau fakalelei 'a Sisū Kalaisí pea mo e mahu'inga 'o hono ma'u mo'ui taau e fakataipe 'o Hono sinó mo Hono ta'ata'a. Te tau lava foki 'o fakakaukau ki he taimi na'á Ne tāpuaki'i ai 'a e maá mo uainé mo 'Ene Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá.
Sōnasi A., ta'u 18, Molēlosi, Mekisikou

Fakakaukau ki Ho'o Ngaahi Fuakavá

'I he'eku kei si'i, ko e me'a pē 'e taha ne u fakakaukau ki ai lolotonga e sākalamēnití ko e founga ke u fakalongolongo ai. 'Oku ou ma'u 'eni 'a e lakanga fakataula'eiki, 'oku mahino kiate au e fie ma'u ke u fakakaukau ki he sākalamēnití lolotonga hono fakahokó ke 'uhingamālie pea tokoni ke u tupulaki fakalaumālie. 'Oku ou fakakaukau ki he Fakalelei 'a e Fakamo'uí mo e founga fakaha'i 'o 'Ene 'ofa kiate kinautolú. 'Oku ou fakakaukau foki ki he founga 'oku hoko ai 'a hono ma'u 'o e sākalamēnití ke fakamālohia 'eku tuí mo e holi ke fakakakato 'eku fuakava 'i he papitaisó.

Levi F., ta'u 19, 'Apaia, Naisīlia

TUKU KI HE TAFa'AKÍ 'A E MĀMANÍ

"'I he'eku kei si'i, na'e tā ha ngaahi fasi faka'ofa'ofa lolotonga 'a hono tufa 'o e sākalamēnití. Ne kole mai e Kau Takí ke ta'ofi e founga ngāue ko iá koe'uhí he na'e tuku 'etau fakakaukau 'i he hivá kae 'ikai ko e feilaulau 'a hotau 'Eiki mo e Fakamo'uí. Lolotonga hono tāpuaki'i mo tufa 'o e sākalamēnití, 'oku tau tuku 'a e māmaní ki he tafa'akí. Ko ha vaha'ataimi 'o e fakafo'ou fakalaumālie 'i he'etau fakatokanga'i e makehe fakalaumālie 'o e ouau 'oku fakahoko fakatāutaha kiate kinautolu. Kapau te tau 'ai'ainoa- 'ia'i pē hono ma'u e sākalamēnití, 'e mole meiate kinautolu 'a e faingamālie ke tau tupulaki fakalaumālie."

Elder L. Tom Perry of the Quorum of the Twelve Apostles, "As Now We Take the Sacrament," *Liahona*, May 2006, 41.

FEHU'I KA HOKO MAÍ

"'Oku fie ma'u 'e he taha 'o hoku kaungāme'a ke ne 'ahi'ahi fakahoko ha me'a 'oku kovi ke lava 'o fehokotaki ki ai 'i he talanoa ki ai e kakaí. Te u tokoni fēfē ke mahino 'oku 'ikai ko ha fakakaukau lelei ia?"

'Omai ho'o talí, pea kapau 'e fie ma'u, ha la'i tā 'ata lelei kimu'a he 'aho 15 'o Siulai 2014, 'i he liahona.lds.org, pe ko e 'imeili ki he liahona@ldschurch.org, pe meili (vakai ki he tu'asila he peesi 3).

Kuo pau ke fakakau mai 'i ho'o 'imeili pe tohi 'a e ngaahi fakamatala ko 'eni mo e fakangofuá: (1) hingoa kakató, (2) 'aho fá'ele'i, (3) uóti pe koló, (4) siteiki pe vahefonuá, (5) ho'o tohi fakangofuá, mo e fakamo'oni hingoa 'a ho'o mātu'á kapau 'okú ke si'i hifo 'i he ta'u 18, ('e tali pē 'a e 'imeili) ke pulusi ho'o talí mo e taá.

'E lava ke 'étita'i 'a e ngaahi talí koe'uhí ke lōloa fe'unga pe mahino.

Fai 'e 'Eletā
Anthony D. Perkins
'O e Kau Fitungofulú

'OKU 'OMI 'E HE VAHEHONGOFULÚ 'A E MĀLOHI 'O E LOTÓ

Fili he taimí ni ke totongi vahehongofulu kakato. 'Oku tokoni atu 'a hoo fai iá ke 'ilo 'oku tauhi 'e he 'Eikí 'Ene ngaahi tala'ofá.

Na'e ako'i 'e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni 'oku hanga "e hono totongi kakato 'o e vahehongofulú 'o 'oange ki ha tokotaha ha mālohi 'i loto mo e tukupā ke tauhi e ngaahi fekau kehé."¹ Na'á ku monū'ia ke ma'u ha fakamo'oni ki he tefito'i mo'oni ko 'ení 'i he'eku kei talavoú.

'I he'eku kei ta'u 14, ne ma'u ai 'eku fuofua ngāue, vahe pa'anga 'e 2 'Amelika 'i he houa ko ha tangata leipa ngāue langa. Na'e pa'anga 'e 80 'eku vahe he 'uluaki uiké. Ne u fie ma'u ke fakatau ha tepi (eight track), 'a ia ko e tekinoloasia fo'ou taha ia he taimi ko iá. Na'e pa'anga 'e 320 e kalasi na'á ku fie ma'ú. Ne u vahevahe fiefia mo e Fine'eikí mo e Tangata'eikí 'eku fakakaukau ke fakatau e tepí hili ha'aku ngāue 'i ha uike 'e fá.

Ne laka hake 'i he Uike 'e Faá

Na'e akonaki fakapotopoto e ongo-mātu'á, "E laka hake he uike 'e fá e ngāue ke ma'u ha pa'anga fe'unga ke fakatau e tepí. 'Oku totonu ke ke fakahā'i e hounga'ia ki he 'Otuá 'i he 'ene ngaahi tāpuaki lahí 'aki hano totongi e peseti 'e 10 'o ho'o pa'anga hū maí ke e vahehongofulú. 'E fie ma'u ke ke

totongi ki he pule'angá ha tukuhau peseti 'e 10 nai. Pea 'oku totonu ke ke ako 'i ho'o kei talavoú ke talangofua ki he fale'i e kau palōfitá ke teuteu fakapa'anga ki he kaha'ú, kau ai ho ngāue fakafaifekaú; 'oku mau fokotu'u ke tuku mavahe 'o fakahū ha pesiti 'e 30 'o ho'o pa'anga hū maí."

Ne u fika'i vave leva 'i hoku 'atamai kei ta'u hongofulu tupú kapau te u fai 'a ia kuo ako'i 'e he'eku mātu'á, ko e pa'anga pē 'e 40 he uike 'e toe ki ha

fakamolé, 'a ia kuo pau ke u ngāue 'i ha māhina 'e ua pe lahi ange ke fakatau e tepi ne u fie ma'ú. Ne u 'i ha taimi ke fai ha fili mahu'inga—'e hoko nai 'a hono ma'u 'o e koloa fakamāmani ko e me'a mahu'inga tahá, pe ko 'eku feilaulau ke totongi vahehongofulu pea fakahū ha pa'angá?

Tomu'a Totongi e Vahehongofulú

'Oku fale'i mai e *Ki hono Fakamālohia 'o e to'u Tupú* 'o pehē: "Uluaki totongi [e vahehongofulú], neongo kapau 'okú ke pehē he 'ikai fe'unga ho'o pa'angá ke feau ho'o ngaahi fie ma'u kehé. 'E tokoni atu 'i ho'o fai iá ke fakatupulaki ha tui 'oku lahi angé, ikuna 'i e siokitá pea ongongofua ange ki he Laumālié."²

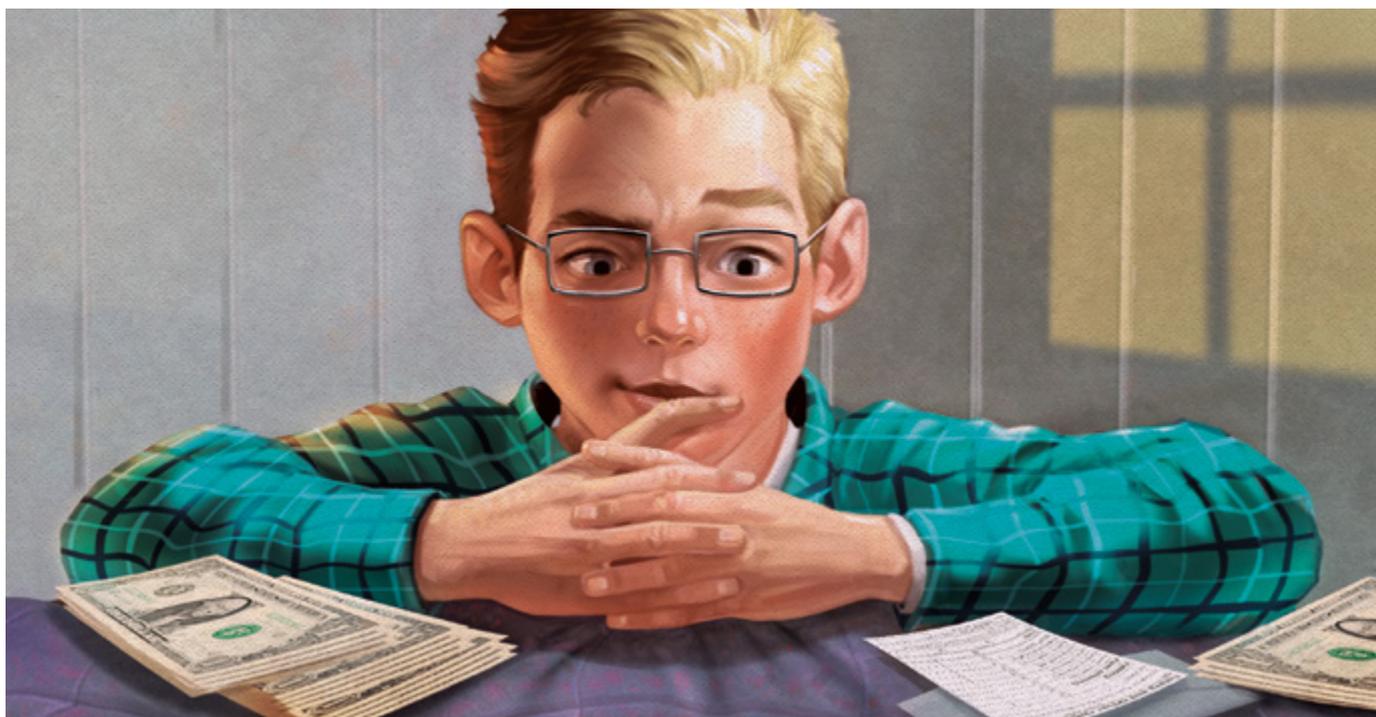
Ne u fili 'i he'eku ta'u 14 ke totongi vahehongofulu kakato 'i he toenga 'o 'eku mo'uí. Ne u fakapapau ke muimui 'i he palōfitá 'i hono fakahū ha pa'anga ki he'eku ngūae fakafaifekaú mo e ako 'i he kaha'ú. 'Oku ako'i mai foki 'e he a'usia ko 'ení ke faikehekehe 'i e holi mei he fie ma'ú. Ne u holi ke ma'u e tekinolosia fakamuimui tahá, ka na'e 'ikai ke u fu'u fie ma'u ia. Ko ia ne u fakakaukau ke fakatau mai ha kalasi

TE NE FAKAAVA HA HALA

"Te tau lava kotoa 'o totongi vahehongofulu. Ko hono mo'oni, he 'ikai lava ha tokotaha 'o kitautolu ke ta'e totongi vahehongofulu. 'E fakamālohia 'e he 'Eikí 'a hotau lotó ke fai ia. Te ne fakaava ha founga ke fai ai ia."

President Thomas S. Monson, "Be Thou an Example," *Liahona*, Jan. 1997, 42.

'oku ki'i ma'ama'a ange 'a ia 'oku si'isi'i pe ngaahi ngāue 'okú ne faí, pea na'e kei ngāue lelei pē 'o a'u ki he'eku 'alu 'o ngāue fakafaifekau.

Tauhi 'a e Ngaahi Tala'ofá

'I he'eku ako 'i he totongi vahehongofulú 'oku tauhi 'e he 'Eikí 'Ene ngaahi tala'ofá, ne mālohi ange 'eku tuí mo 'eku holi ke tauhi 'Ene ngaahi fekau kehé. Ne u 'ilo kapau te u foaki loto fiemālie ha foaki 'aukai, te Ne tali 'eku ngaahi lotú pea hokohoko atu hono tataki aú (vakai, 'Īsaia 58:6–11). Ne 'ilo kapau te u lau e Tohi 'a Molo-moná, te Ne fakahā 'a e mo'oní kiate au 'i he mālohi 'o e Laumālie Mā'onioní (vakai, Molonai 10: 4–5). Ne u 'ilo kapau na'á ku talangofua ki he Lea 'o e Potó, te Ne foaki mai e mo'ui lelei, poto, 'ilo pea lava ke u "lele kae 'ikai hela'ia" (vakai, T&F 89: 18–21). Pea na'á ku 'ilo kapau te u tauhi 'a e fono 'o e angama'á, 'e hoko 'a e Laumālie Mā'onioní ko hoku takaua ma'u pē pea 'e falala mai 'a e Fakamo'uí ke u tu'u ta'e mā 'i ha 'aho 'i Hono 'aó (vakai, T&F 121: 45–46).

Ko e founga 'e taha 'oku fakatupulaki ai 'e he totongi vahehongofulú mo e ngaahi foakí 'o fakamālohia e mālohi 'o e lotó 'oku fakafou ia 'i he ngaahi fuakava 'o e temipalé. 'Oku ako 'i he *Ki Hono Fakamālohia 'o e To'u Tupū*, "Kuo pau ke ke hoko ko ha tokotaha totongi vahehongofulu kakato kae toki lava ke ke hū he temipalé."³ 'I he'eku hū ki he temipale mā'onioní, 'oku ou ongo'i e 'i ai 'a e 'Otuá mo 'Ene 'ofá. 'Oku ou fakamo'oni, 'i he ngaahi ouau 'o e temipalé, 'oku tau ma'u e "mālohi mei 'olunga" (T&F 95:8) ke fua 'aki mo ikuna 'i fiefia e ngaahi faingata 'a 'o e matelié.

Ko ha Tāpuaki kuo Teuteu

Kuo fakatupulaki 'e he totongi vahehongofulú mo e ngaahi foakí 'eku tui 'oku fakahoko 'e he 'Eikí 'Ene ngaahi tala'ofá. Na'e fakafou mai 'Ene folofola 'i he palōfita ko Malaká 'o pehē, "Mou 'omi 'a e ngaahi vahehongofulu 'o e me'á . . . pea mou 'ahi'ahi'i ai au, . . . pe te u fakaava 'a e ngaahi matapā 'o e langí pe 'ikai, peá

u lilingi hifo kiate kimoutolu ha tāpuaki, 'e 'ikai ha potu 'e fa'a hao ia ki ai" (Malakai 3:10).

'I he'eku mo'uí, 'o a'u ki he ngaahi faingata 'a fakapa'anga 'i he kamata 'eku nofomalí, 'oku fakaava ma'u pē 'e he 'Otuá e ngaahi matapā 'o e langí ke ma'u 'e hoku fāmīlí e ngaahi fie ma'u fakatu'asino 'o e mo'uí. 'Oku ou fakamo'oni tu'unga 'i he talangofua ki he fono 'o e vahehongofulú, 'e tupulaki ho'o tuí ki ha ma'u'anga tokoni lelei 'o e mālohi 'i ho'o mo'uí.

'Oku ou fakaafe'i e to'u tupu takitaha—mo e mēmipa kotoa—ke fakafanongo kia Sīsū Kalaisi mo 'Ene kau palōfita 'aki hono totongi kakato e vahehongofulú mo e ngaahi foakí 'i ho'o mo'uí. 'Oku ou palōmesi 'e fakamālohia koe 'e he 'Eikí mo fakamonū-ia'i koe 'i hono ikuna 'i ho'o ngaahi holi kau ki He'ene ngaahi taumu'a mā'onioní. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Thomas S. Monson, "Be Thou an Example," *Liahona*, Jan. 1997, 42.
2. *Ki Hono Fakamālohia 'o e To'u Tupū*, (2011), 38.
3. *Ki Hono Fakamālohia 'o e To'u Tupū*, 38.

KO HONO 'ILO E HALA KE U FOKI AI KI HE SIASÍ

*Ne u feinga ke kumi ha tali
'i tu'a he ongoongolelé,
ka na'e 'ikai ma'u ia.*

Fai 'e Doug Boyack

Na'a ku tupu hake 'i he Siasi 'o Sísū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní, ka 'i he'eku i he kolisi ne u pehē 'oku 'ikai ke u toe fie ma'u e Siasí. Ne u kamata ha fekumi mamaha mo siokita ki he "mo'oni" 'i ha ngaahi feitu'u kehe. 'I he 'ikai ma'u ha tali te ne 'omi e nonga mo e fiefiá, ne u tō ki ha fakapo'uli fakalaumālie. Na'a ku ongo 'i ha 'ikai ke u toe fiefia.

Neongo ia, ne u kei lava sioloto ki he fiefia 'i he taimi ne u mālohi ai 'i he Siasí. Na'e kamata ke u fakahoko pē 'a e ngaahi 'ekitiviti 'a e Siasí, 'o 'amanaki ke 'ilo ha hao'anga mei he fakapo'uli 'okú ne pule'i 'eku mo'uí. Ka na'e 'ikai fakahoko ha me'a lahi 'i he'eku feinga fakaveiveiuá. Ne nofo taha 'eku tokangá ki he'eku akó, mo e 'amanaki te nau tohoaki'i au mei he ongo ta'e kakato na'a ku ongo'i. Na'e tokoni fakataimi 'eni, ka na'e 'ikai 'omi ha tali mo'oni.

Hili ha faingata'a'ia mo fakatokanga 'i 'oku 'ikai ha fakalakalaka, ne u pehē ke ki'i mālōlō mei he akó 'o 'eve'va. Ne u fakahaofi ha ki'i pa'anga ka he 'ikai tolonga fuoloa ia. Kimu'a pea mavahe, ne u fakakaukau ke mo'ui 'aki e totongi vahehongofulú mei he'eku ki'i pa'angá. Na'e 'ikai faingofua 'eni. Te u mama'o mei 'api, pea vave pē ha 'osi e pa'angá. Neongo iá, ne u kei 'amanaki pe 'oku 'i ai ha 'Otua, peá u 'ilo te u fie ma'u 'Ene tokoní.

Ne u tohi ha sieke ko 'eku vahehongofulú, 'o 'ave ki he pīsopé, fa'o 'eku Tohi 'a Molomoná peá u mavahe leva. Ne u ongo 'i he taimi ko iá e māfana 'o e Laumālie. Na'a ku ofo 'i he'eku ongo 'i 'a hono fetongi 'eku veiveiuá mo e loto mamahí 'aki e mahinó mo e fakatu'amelié. Na'e tokoni'i au he kāingalotu 'o e Siasí mei 'Aitahō ki Uasingatoni, D.C. pea mahu'inga tahá ko hono tokoni'i au

ke fakatupulaki ha tui mo e ngaahi holi mā'oni'oni. Ne hangē pē 'oku ou 'i 'apí.

Hili ha ki'i taimi nounou, ne u 'ilo'i te u ta'ofi 'eku fefononga'akí—'ikai ko e si'i 'a e pa'angá ka koe'uhí ne 'i ai ha fononga lelei ange 'oku fakatatali mai. 'I he'eku foki ki 'apí, ne u fakataha mo e pīsopé mo e palesiteni fakasiteikí. 'I he'ena tokoní, ne u ngāue ai ko ha faifekau ma'á e 'Eikí.

'I he taimi kotoa pē 'oku ou totongi ai 'eku vahehongofulú pe fetaulaki mo ha kau takimu'a 'o e Siasí he taimi ni, 'oku ou manatu'i e "kamata'anga" 'o 'eku ului mo'oni. Kuó u a'usia e leleí mo e koví talu mei he taimi ko iá, ka kuó u ngāue ke tu'u mālohi fakalaumālie. Te u hounga'ia ma'u ai pē ko e tali he Tamai Hēvaní 'eku ki'i tui si'isi'i mo 'Ene fakamafao mai Hono to'ukupu 'ofá kiате aú. ■

'Oku nofo 'a e taha na'a ne fa'u 'i Kalefōnia, USA.

‘IKAI LAVA ‘O MAUMAU‘I

“He ‘ikai ke tau lava ‘o maumau‘i e Ngaahi Fekau ‘e Hongofulú. Ka te tau lava ‘o fakafepakī‘i kinautolu.”

(Cecil B. DeMille, talēkita mo e tokotaha fa‘u filimi ‘Amelika, “Commencement Address” [Brigham Young University, May 31, 1957], 5; speeches.byu.edu.)

Ko ha Tāpuaki mā'a Mamá

Fai 'e Susan Barrett

Makatu'unga 'i ha talanoa mo'oni

*"Mafai kuo toe 'omi, Mo'oni 'ilo 'e
he tangatá, Folofola 'a e 'Otuá ki
māmani Hono mafai kuo toe 'omi"*
(Tohi Hiva 'a e Fānaú, 60).

Na'e tuku 'a e Palaimelí, 'oku faksio holo 'e Lūpeni 'oku ta'u 10 'a e ongo faifekau. Na'e 'ai ke na lue ki 'api mo ia. Na'e ako'i 'e 'Eletā Sanisesi mo 'Eletā Losa 'a Lūpeni mo hono ta'okete ko Tiekó e ngaahi lēsoni 'a e kau faifekau pea papi-taiso mo hilifakinima kinaua. 'Oku fakakaukau 'eni 'a Lūpeni ko hono kaungāme'a mamae kinaua.

Na'e vakai atu 'a Lūpeni 'i ha matapā sio'ata 'o ha lokiako ne mapuni. Ko naua e! Ka ko e hā 'ena me'a 'oku fai? Na'e hili hona nima 'i ha 'ulu 'o ha tangata 'i he uōtí, pea hangē 'okú na lotu 'o hangē ko 'ena fai kia Lūpeni 'i hono hilifakinimá.

'I he'ena hū mai mei he lokí, na'á ne fehu'i ki he ongo faifekau, "Ko e hā e me'a na'á mo fai?"

Na'e pehē mai 'a 'Eletā Sanisesi "Na'á ma foaki kia Misa Menitosa ha tāpuaki 'o e lakanga fakataula'eiki." "Oku hangē ia ko ha lotu makehe, pea te ne lava 'o 'omi ha fiamālie, tokoni ke 'ilo 'e ha taha e founga ke fakalelei'i ha palopalema pe fakamo'ui ha tokotaha 'oku puke."

‘I he Sāpate hono hokó ne toe kumi ‘e Lūpeni ‘a e ongo faifekaú. “Te ke lava ‘o ha‘u ki ‘api ke foaki ha tāpuaki ki he‘eku fa‘eé?” ko ‘ene kolé ange ia. “Oku langa lahi hono tu‘á.”

Na‘a nau fakavavevave atu ki he fale ‘o Lūpeni. Na‘e talanoa ‘a ‘Eletā Sanisesi mo ‘Eletā Losa ki he

fa‘ē ‘a Lūpeni. Ko ha mēmipa ia ‘o e Siasí, ka na‘e fuoloa ‘ene ta‘e ha‘u ki he lotú.

Na‘e pehē ‘a ‘Eletā Losa, “Okú ma ‘ilo ‘oku ‘ikai te ke ongo‘i fiemālie.”

Na‘á ne talaange kiate kinaua, “Kuo felangaaki lahi hoku tu‘á ‘i ha ngaahi uike lahi. “Kuó u fe‘iloaki mo ha kau toketā tokolahi ka ‘oku te‘eki pē ke nau lava ‘o tokoni mai.”

Na‘e pehē ‘a ‘Eletā Sanisesi, “Ne kole mai ‘a Lūpeni ke ma ha‘u ‘o foaki atu ha tāpuaki ‘o e lakanga fakataula‘eiki. “Te ke loto nai ke ma fai ia?”

Ne talaange ‘e Mama, “Io, kātaki.”

‘I hono hili he ongo faifekaú hona nimá ki hono ‘ulú pea foaki kiate ia ha tāpuakí, ne mokulukulu e lo‘imata ‘o Mamá. ‘I he‘ene ‘osí, ne fā‘ofua ‘a Lūpeni kiate ia. Na‘á ne talaange, “oku ou ‘ilo ‘e tokoni atu e tāpuakí.”

Hili ha ‘aho ‘e tolu ne foki atu e ongo faifekaú ke vakai‘i e tu‘unga ‘oku ‘i ai e mamá ‘a Lūpeni. Na‘á ne talaange, “Oku ou fu‘u fiefia ke sio kiate kimoua.” “Na‘e mōlia atu e langa hoku tu‘á hili ho‘omo foaki mai e tāpuakí, pea ‘oku mole ‘aupito he taimí ni!”

Na‘e pehē ‘e ‘Eletā Sanisesi “Sisitā Kāsia, kuo fakamo‘ui koe ‘e he Tamai Hēvaní.” “Pea kuó Ne faka‘atā kimaua ke tokoni kiate Ia ‘aki hono faka‘aonga‘i homa lakanga fakataula‘eiki ke tāpuaki‘i koe.”

‘I he Sāpate hokó—mo e Sāpate kotoa pē mei ai—na‘e ‘alu ‘a Mamá ki he lotú mo Lūpeni mo Tiekō. Na‘á ne ‘ilo‘i na‘e mo‘oni ‘a e mālohi ‘o e lakanga fakataula‘eiki, pea pehē foki kia Lūpeni. ■

‘Oku nofo ‘a e tokotaha na‘á ne fa‘ú ‘i ‘Iutā, USA.

KO E HĀ ‘A E LAKANGA FAKATAULA‘EIKI?

Ko e lakanga fakataula‘eiki ko e mafai ke ngāue ‘i he huafa ‘o e Tamai Hēvaní.

‘E lava ke ma‘u ‘e he fānau tangata ‘i he Siasí ‘a e Lakanga Taula‘eiki faka-‘Ēloné ‘i he taimi ‘oku nau mo‘ui taau ai mo ta‘u 12. Te nau lava ‘o ma‘u e Lakanga Taula‘eiki faka-Melekisētekí ‘i he taimi te nau mo‘ui taau ai mo ta‘u 18.

‘Oku kau ‘i he ngaahi tu‘unga ‘o e Lakanga Taula‘eiki Faka-‘Ēloné ‘a e tikoní, akonakí mo e taula‘eiki. ‘Oku kau ‘i he ngaahi tu‘unga ‘o e Lakanga Taula‘eiki Faka-Melekisētekí ‘a e kaumātu‘á, taula‘eiki lahi, pēteliaké, Fitungofulú mo e ‘Aposetoló.

Ko e ni‘ihi ‘eni ‘o e ngaahi me‘a ‘e lava ‘o fai ‘e he kau ma‘u Lakanga Taula‘eiki Faka-‘Ēloné:

Teuteu ‘o e sākalamēnití (kau akonakí mo e taula‘eiki), tāpuakí‘i (taula‘eiki), pea tufá (kotoa)

Hoko ko ha kau faiako faka‘apí (kau akonakí mo e taula‘eiki)

Papitaiso (taula‘eiki)

Tānaki e foaki ‘aukaí (kau tikoní, akonakí, mo e taula‘eiki)

Fakanofu e ni‘ihi kehe ‘i he Lakanga Taula‘eiki Faka-‘Ēloné (kau taula‘eiki)

• Ko e ngaahi me‘a ‘e lava fai ‘e he kau ma‘u Lakanga Taula‘eiki Faka-Melekisētekí:

• Fai e me‘a kotoa ‘oku fai ‘e he kau ma‘u Lakanga Taula‘eiki Faka-‘Ēloné, kau ai:

• Hilifakinima e kāingalotu ‘o e Siasí hili ‘a e papitaisó

• Foaki e ngaahi tāpuaki ‘o e lakanga fakataula‘eiki

• Tatakí ‘a e ngaahi fakataha ‘a e Siasí mo e ngaahi uiui‘i

Fai 'e 'Eletā
Neil L. Andersen

'O e Kōlomu 'o e
Kau 'Aposetolo 'e Toko
Hongofulu Mā Uā

*Ko e kau mēmipa 'o e Kō-
lomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e
Toko Hongofulu Mā Uā ko
e kau fakamo'oni makehe
'o Sisū Kalaisi.*

Te u hoko fēfē ko ha faifekau he TAIMÍ NI?

Lotu ke ma'u ha ngaahi
founga ke vahevahe 'a e
ongoongolelei.

Lotu ke 'ilo'i pe ko hai 'e lava
ke ke fakaafe'i ki he lotú.

Kapau 'oku 'ikai ko ha
faifekau taimi kakato koe
'oku 'i ai hao pine faifekau
'e fakapipiki ki ho koté,
te ke lava pē.

Lotua e kau faifekau
taimi kakató.

Hiki hake ho'omou māmá
pea hoko ko ha fa'ifa'itaki-
'anga 'o Sisū.

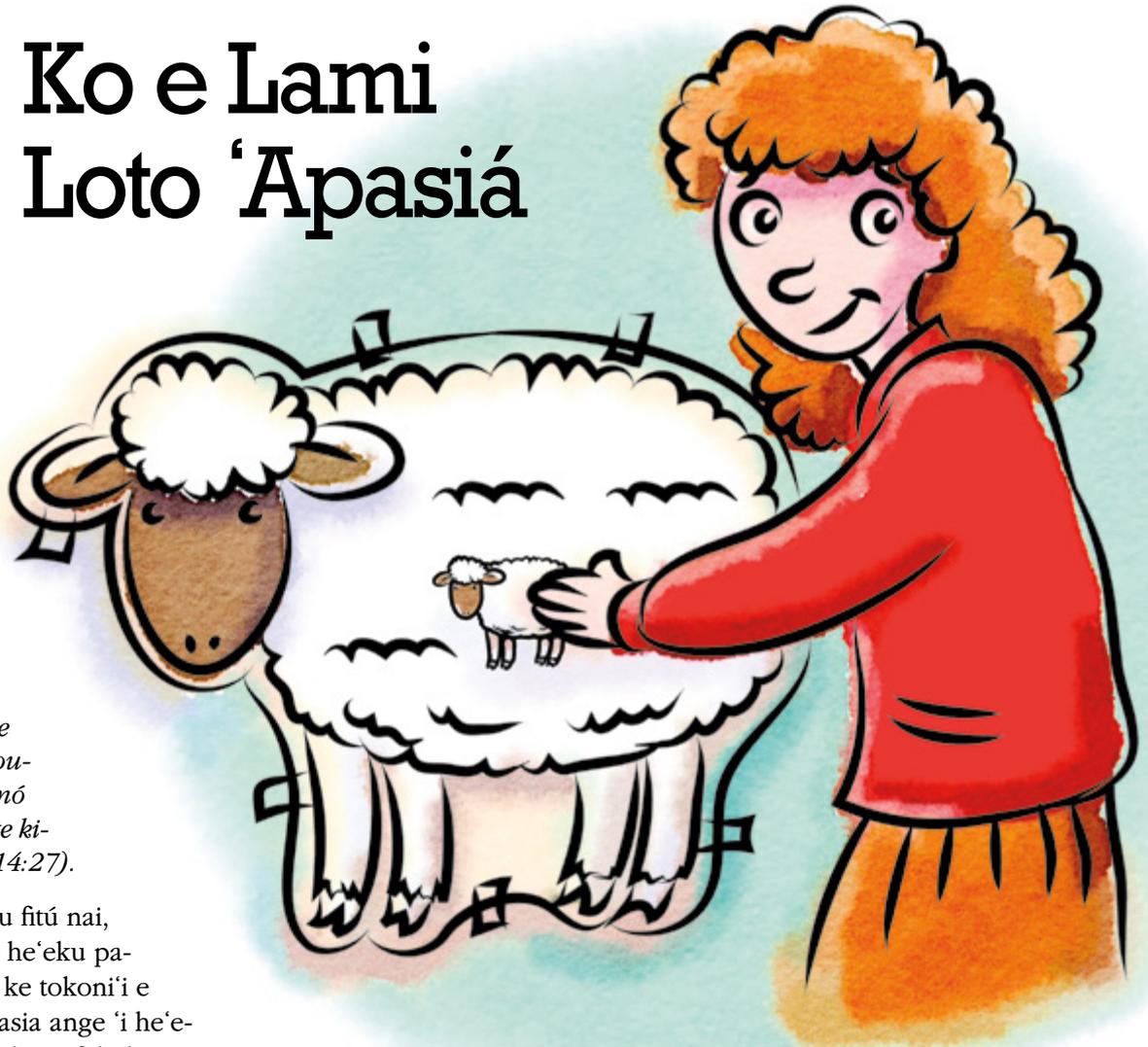
*Mei he "Ko ha Mana," Liahona,
Mē 2013, 77–80.*

Fai 'e 'Eletā
Scott D. Whiting
'O e Kau Fitungofulú

Ko e Lami Loto 'Āpasiá

“Oku ou tuku 'a e melinó kiate kimou-tolu, ko 'eku melinó 'oku ou foaki kiate kimoutolú” (Sione 14:27).

Ihe'eku kei ta'u fitú nai, ne fie ma'u 'e he'eku palesiteni Palaimelí ke tokoni'i e fānaú ke loto 'āpasia ange 'i he'e-mau Palaimelí. Na'á ne fa'u ha papa fanongonongo hangē ha lamí. Ko e taimi kotoa pē 'oku loto 'āpasia

ha ki'i tamasi'i, na'á ne fakapipiki ha ki'i sitika 'o ha lami hoko ki he hono hingoá. Na'á ku fie ma'u mo'oni ha taha 'o e ngaahi sitika lami ko iá. Ko ia ne u tangutu fakalongolongo mo kúnima ai ha 'aho 'e taha 'i he Palaimelí, pea sio fakamama'u ki he palesiteni 'o e Palaimelí ke ne 'ilo 'oku ou loto-'āpasia. Na'e tangutu ha tamasi'i lōloa 'i mu'a 'iate au, peá u 'unuaki'i leva e seá ke ne lava 'o sio mai.

'I he'eku tangutu loto 'āpasiá kuo kamata tā le'o si'i 'e he tā pianó ha hiva Palaimeli faka'ofofa. 'I he'eku

fakafanongó, ne u ma'u ha loto nonga, pea kamata ke u tangi. Na'e 'ikai ke u 'ilo ko e hā na'á ku fu'u ongo'i fiefia mo nonga ai 'i hoku lotó.

'I he 'osi 'a e Palaimelí ne u tala-ange ki he'eku fa'eé e me'a ne u ongo'í, pea na'á ne talamai ko e Laumālié ia. Na'á ku 'ilo 'i he 'aho ko iá, pe 'oku ongo fēfē 'a e Laumālié. Ko e taimi kotoa pē 'oku fie ma'u ke u fai ha ngaahi fili mahu'inga mo e fakahinohino mei he Laumālié, 'oku ou manatu'i e nonga ne u ma'u he 'aho ko iá, peá u 'ilo e founga 'o e folofola mai 'a e Laumālié. ■

TĀ FĀKATĀ 'A BRAD TEARE

FAKAKAUNGĀME'A MEI HE FUNGA MĀMANÍ

Ko LOLETANA au mei 'Ītali

*Ciao, amici!**

Mei ha 'initaviu na'e fai 'e
Amie Jane Leavitt

'Oku 'i ai nai ha hingoa faka-tenetene 'o e kolo 'oku ke nofo ai? 'Oku fa'a ui e kolo 'oku nofo ai 'a Loletana ko e Kolo Ta'engata. 'Oku nofo 'a Loletana 'i Loma, 'Ītali. 'Oku lahi ha ngaahi feitu'u ke 'a'ahi ki ai 'i he kolo faka'ofa'ofa mo fakahisitōlia ko 'eni, hangē ko e Colosseum mo e Trevi Fountain.

'I he pongipongi 'aho ako kotoa, hili hono lau fakataha e folofola, 'oku kai pongipongi 'a Loletana mo hono fāmilí (meimei ko e siuliolo mo e hu'a-kau). Pea toki 'alu ki he akó. 'Okú ne sai'ia he ngaahi kalasi 'ātí mo e komipiutá. 'I he'ene a'u ki 'apí, 'oku sai'ia ke va'inga mo hono ki'i tokoua ko Falanisesikou. ■

'Oku nofo 'a e tokotaha na'á ne fa'ú 'i 'Iutā, USA.

**"Mālo e lelei, ngaahi kau-ngāme'á!" 'i he faka-'Ītali.*

'Oku lau mai 'e he'eku fa'e'e e Tohi 'a Molomoná he pō kotoa kimu'a pē ia pea kau ki he Siasí. 'I he loto 'eku fa'e'e ke ako'i kimautolu 'e he kau faifekau pea 'i he'eku fanongo ki he'enu lau e Tohi 'a Molomoná, na'á ku fakatoka-nga'i ia.

'I he Kilisimasi mo e Toetu'ú, 'oku ou sai'ia ke foaki ki he kau-ngāme'á mo e fāmilī ha ngaahi me'a'ofa ngaohi nima pē. 'Oku ou ngaohi pē 'eku ngaahi kātī mo e 'esia'ī tā ke fakahū ai ha ngaahi tā makehe.

'Oku tokanga'i 'e he'eku fa'eé ha fefine toulekeleka ko 'Eniselina. 'I he taimi 'e nī'ihī he 'aho Tokonakī 'oku ou fai ha ngaahi talanoa mo hiva kia 'Eniselina ha ngaahi hiva Palaimeli. 'Oku ou fiefia ke tokoni ki hoku kaungāme'a ko 'Eniselina.

'Oku sai'ia hoku fāmilī ke 'alu ki he matātahi, 'a'ahi ki he ngaahi feitu'u fakahisitōlia 'o Lomā, pea va'inga 'i mala'e va'inga.

'Oku ou fa'a tokoni ki he mali ua 'eku fa'eé ke ngaohi ha pasta Amatriciana ki he ma'u me'atokoni efiafi.

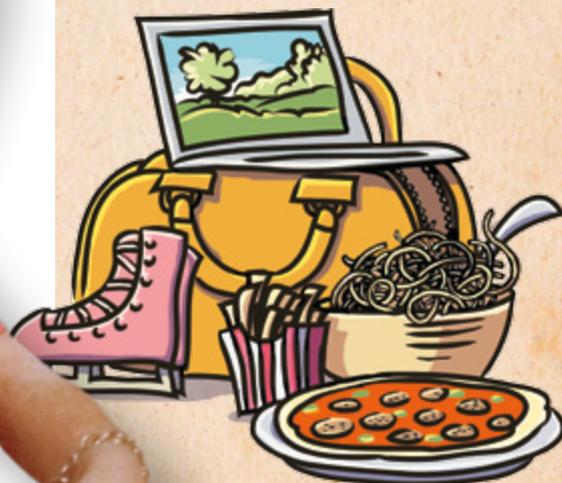

'OKU OU FIE SIO HE TEMPALÉ

'Oku palani 'eku fa'eé mo hono mali uá ke sila 'i he Tempale Loma 'Itali hili hono fakatapuí. 'Oku ou 'amanaki fiefia atu ki ai foki. 'E hoko ia ko ha 'aho makehe ki homau ki'i fāmilī!

MATEUTEU KE 'ALU!

Kuo maa e kato 'a Loletanā mo ha nī'ihī 'o e ngaahi me'a 'oku sai'ia taha aí. Ko e fē 'i he ngaahi me'a ni te ke fa'o 'i ho'o kato?

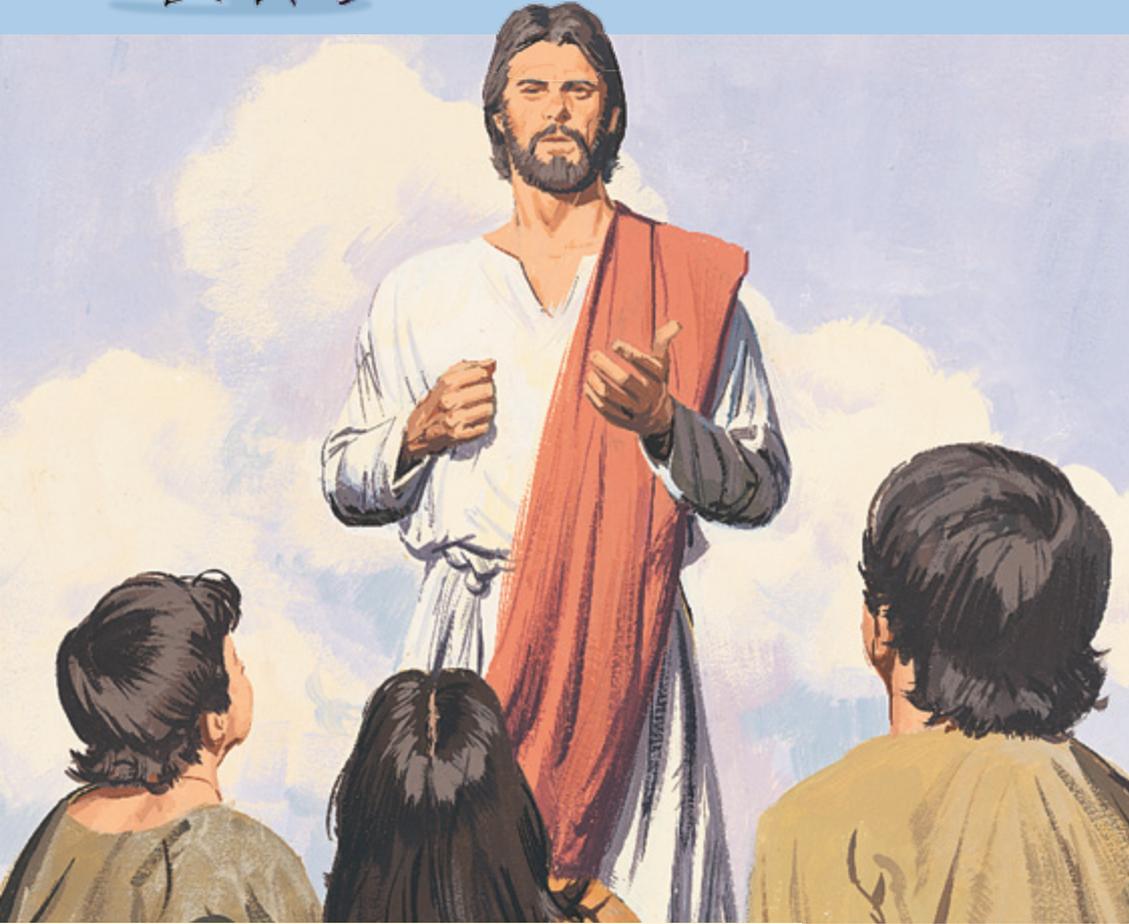
Masima mei 'Ītali

'Oku tui 'e Masima hono teunga 'akapulú, ka te ke lava 'o fakatui hono vala lotú pe ko hono teunga faka-'Ītali fakafonuá. Fakapipiki e peesi ko 'ení ki ha pepa fefeka kimu'a pea ke valivali pea kosi e ngaahi kongá. ■

Tokoni

Ko e Me'a Ne Ako'i 'e Sīsū

Na'e ako'i 'e Sīsū 'i ha 'aho 'e taha fekau'aki mo e me'a 'oku totonu ke tau fai 'i ha kole tokoni ha tokotaha. Na'á ne pehē 'oku totonu ke tau fakahoko pe foaki lahi ange 'i he me'a 'oku kole 'e he tokotahá. Vakai'i pe ko e hā 'oku ui ai 'eni ko e "toe 'alu 'i ha maile 'e uá" 'i ho'o lau e folofola 'a Sīsū 'i he Mātiu 5:40–42.

Muimui 'ia Sīsū he 'Ahó NI

Ne u kamata fakama'a mo hoku tuonga'ané mo e tokouá 'i ha pō 'e taha e falé kotoa. Pea hū mai 'eku tamaí 'o talamai kuo taimi e mohé. Na'á ku 'ā hake he pongipongi, pea pehē mai 'eku fa'ee, "Fakamālō atu hono fakama'a e falé."

'Elisapeti C., ta'u 8, 'Alapeta, Kānata

'Oku ou sai'ia ke tokoni ki he kakaí. 'I he kau 'eku fa'ee ki ha 'ekitiviti ngāue tokoni, 'oku ou sai'ia ke 'alu mo ia 'o tokoni.

"Nima Fie Tokoni", Luisi N., ta'u 6, Siuāuā, Mekisikou

Ko e Tukupā 'o e Māhina ní:

- Fekumi ki ha ngaahi founa ke tokoni ki ho'o faiako Palaimelí he kalasí.
- Tokoni ki hao tokoua pe tuofefine 'i ha ngāue mei 'api pe fatongia.
- Faka'ohovale'i ha mātu'a 'i hono fakama'a e loki ta'e toe fekau'i.
- 'Oku ou fakatukupaa'i au ke . . .

Fakahoko e Hivá 'i 'Iukanitaá

*Tā e hivá 'i mu'a he tokotaha kotoa?
'E lava 'e Siasoi 'o fai ia.*

Fai 'e David Dickson

Ngaahi Makasini 'a e Siasi

‘Oku ‘ikai tokolahi ha fānau ‘oku ‘i ai honau uiui‘i faka-Siasi kimu‘a pea ‘osi mei he Palaimelí. Ka na‘e kei ta‘u 5 ‘a Siasoi N. mei ‘Iukanitaá ‘i hono ui ia ko e fai hiva ‘i hono koló.

Ko e fai hivá ko ha tokotaha ‘oku

tu‘u ‘i mu'a he tokotaha kotoa lolotonga e houalotu sākalamēnití ke tā e hivá. Ko ha fatongia mahu‘inga ia!

Na‘e pehē ‘e Siasoi, “Ne u fa‘a manavasi‘i ‘i he‘eku kei si‘i.” Ka neongo iá, na‘á ne fai ma‘u pē hono lelei tahá. Na‘e fakalalakala he uike kotoa. ‘Ikai fuoloa kuó ne tā loto falala e hivá.

‘Oku fiefia ‘a Siasoi ke ngāue‘i hono uiui‘i. Na‘á ne pehē, “Oku ou fiefia.”

“Oku ou ongo‘i ‘oku hangē ‘oku ‘i he lokí ‘a e Laumālié.”

‘Oku hoko e hivá ko ha kongá lahi ‘o e mo‘ui ‘a Siasoi. ‘Oku poto foki

he tā pianó mo e kītaá. Ko e mo‘oni, ‘oku tokoni ‘a e ha‘u ‘a Siasoi mei ha fāmilí hivá. ‘Oku nau sai‘ia kotoa he hiva fakatahá—‘a Siasoi, ‘ene mā-tu‘á, tuofāfine ‘e toko onó, mo hono tokoua ‘e toko tahá. Mei he lahi tahá ki he si‘isi‘i tahá, ko honau hingoá ko Lōsila, Meliame, Nenisí, ‘Esilí, Siasoi, Seini, ‘Onita mo Kitione. Ko e fo‘i hiva ‘oku nau sai‘ia taha ai ke hiva‘i he fāmilí ko e “Lotu ‘a ha Kí‘i Tamasi‘i” (*Tohi Hiva ‘a e Fānau*, 6).

‘Oku ta‘u 12 ‘eni ‘a Siasoi, pea ‘oku femo‘uekina lolotonga e kongá ‘o e houalotu sākalamēnití ‘i he‘ene tokoni ki hono tufa e sākalamēnití. ‘Oku tokoni ‘a hono kī‘i tokoua ta‘u 5 ko Kitioné, ki hono tā ‘o e hivá he taimi ‘e ni‘ihi. Na‘e ako‘i ‘e Siasoi ‘a Kitione ki hono founga fakahokó.

‘Oku fakatou malimali fiefia e ongo tautehiná ‘i hono tā e hivá. ‘Okú na ‘ilo‘i ‘okú na tokoni ke ‘omi e Laumālié ki he fakatahá. ■

FEKAU'AKI MO SIAOSÍ

- Makehe mei he hivá, ko e taha 'o e ngaahi me'a 'oku sai'ia ai 'a Siaoisí ko e va'inga soká.
- Ko e me'akai 'oku sai'ia taha aí ko e laisé, kumalá, pīnī mo e pinatí.
- Ko e lēsoni 'oku sai'ia taha ai 'i he akó ko e lea faka-Pilitāniá mo e fiká.
- 'Oku sai'ia 'a Siaoisí he va'inga papá (board games) mo hono fāmilí. Ko e keimi 'oku sai'ia taha ai 'oku ui ko e Scattergories.

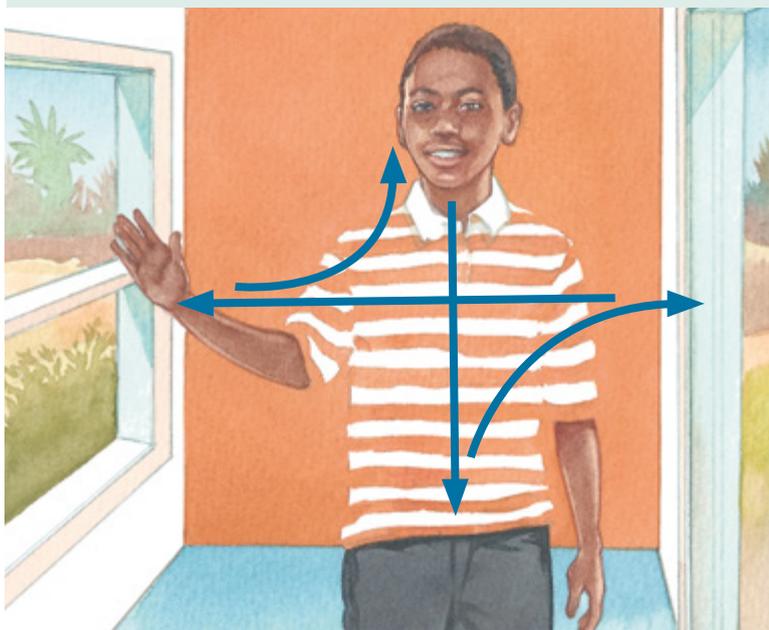
Ngaahi Talanoa 'o e Tohi 'a Molomoná

The image shows a musical score for the song 'Ngaahi Talanoa 'o e Tohi 'a Molomoná'. It features a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a 4/4 time signature. The tempo is marked 'J = 84-92'. The score includes a vocal line and a piano accompaniment. A red circle highlights the first few notes of the vocal line, and a blue circle highlights the first few notes of the piano accompaniment. An illustration of a yellow ship with a red sail is positioned above the piano part.

KO E FOUNGA TĀ HIVÁ

Te ke lava foki 'o ako ke tā hiva! Ko e founga 'eni hono tā e "Ngaahi Talanoa 'o e Tohi 'a Molomoná" (*Tohi Hiva 'a e Fānaú*, 62):

1. Sio ki he fika 'e ua 'i he kamata'anga 'o e fo'i hivá. 'Oku tala atu 'e he mata'ifika 'i 'olungá pe 'oku tā 'e fiha 'i he konga takitaha pe konga iiki 'o e hivá. 'Oku tā fā e hiva ko 'ení 'i he konga takitaha.
2. Hiki ho nimá pea puke ia 'i ha founga fiemālie pea fakataha 'i e ngaahi louhi'inimá.
Tuku hifo ho nimá.
Ue'i ho nimá ki to'ohema.
Ue'i ho nimá ki mata'u.
Hiki ho nimá ki 'olunga.
3. Toe 'ai pē e sīpingá 'i he toenga e ngaahi konga 'o e hivá.
4. Akoako, pea 'e vavé ni pē ha'o mateuteu ke tatau ha hiva 'i he efiafi fakafāmilí 'i 'apí!

'Oku Tāpuekina Hoku Fāmilí 'e he Ngaahi Ouau 'o e Lakanga Fakataula'eikí mo e Ngāue Fakatemipalé

Fai 'e Jennifer Maddy

Ne lele fiefia atu 'a Kā 'i he ki'i uafú ke sio ki he'ene tamaí. Ko ha tangata toutaí e tamaí 'a Kaá, pea 'oku fa'a lele 'a Kā ki he vaká ke fakafetaulaki kiate ia 'i he faka'osinga 'o e 'ahó.

"Vave, Papa!" Ko e ui atu ia 'a Kaá. "'Oku ou fie faka'ali'ali atu ha fakatātā ne u tā ma'á u he 'ahó ní!"

"Sai 'aupito!" Ko Papa mai ia. "Ka 'oku ou fie ma'u ke u tomu'a no'o e vaká."

Na'e sio 'a Kā ki hono no'o fakalelei 'e Papa 'a e vaká ki he uafú

'aki ha maea matolu. "Ko e hā 'okú ke no'o ai 'o fu'u ma'ú?" Ko e fehu'i ange ia 'a Kā kia Papa 'i ha'ane fusi'i ha fo'i nono'o lahi.

Na'e tuhu 'a Papa ki ha vaka he matāfangá 'oku 'i ai ha fo'i ava lahi 'i he takelé. "Na'e 'ikai no'o fakalelei e vaka ko eé. 'I he matangi fakamui-muí, na'e homo pea taa'i ia ki ha ngaahi fo'i maka."

Na'e 'ohovale 'a Kā.

"Te ke lava nai 'o fakakaukau ki he founga 'oku tokoni'i ai kitautolu 'e he Tāmai Hēvaní ke tau ofi kiate

Ia ke tau malu?" Na'e fehu'i ange 'e Papa.

"Ko e folofolá?" Ko hono mate'i ia 'e Kaá.

Na'e pehē 'e Papa, "Tonu ia." "Okú Ne 'omai foki mo e ngaahi ouau 'o e lakanga fakataula'eikí hangē ko e papitaisó mo e sākala-mēnití. Ne u mali mo Mama 'i he temipalé ke lava 'o ha'i ta'engata hotau fāmilí."

Na'e to'o 'e Kā e maeá pea tokoni kia Papa ke toe nono'o faka'osi ia. "Kuó ta nono'o ia 'aki e no'o ma'u tahá!" ■

'Oku nofo 'a e tokotaha na'a ne fa'ú 'i Tutā, USA.

FOLOFOLÁ MO E HIVÁ

- Mātiu 18:18
- "Fie Siofia Ha Temipale"
(Tohi Hiva 'a e Fānaú, 99)

NGAAHI FAKAKAUKAU KI HA TALANOA FAKA-FĀMILÍ

'E lava ke lau 'e ho'o fāmilí e Mātiu 18:18 pea talanoa ko e hā hono 'uhinga ke "nono'o 'i he langi." 'I hano faka'aonga'i ha maea lōloa, fetongitongi 'i hono nono'o ha ha'i pea talanoa ki he founga kuo tāpuekina ai 'e he lakanga fakataula'eikí 'etau mo'uí.

Tāpuaki'i 'o e fānaú

Papitaiso 'i he fakauku

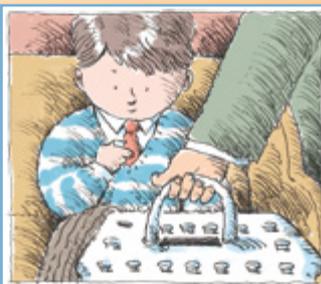
Tāpuaki'i 'o e mahakí

Tāpuaki'i 'o e fānaú

Papitaiso 'i he fakauku

Sākalamēnití

Mali tempalé

Mali tempalé

Hilifakinimá

Tāpuaki'i 'o e mahakí

Sākalamēnití

Hilifakinimá

NOFO OFI KI HE TAMAI HĒVANÍ

To'o e peesi ko 'eni pea fakapipiki ki ha la'i pepa fakalanu. Kosi e 'ū kātí pea fakafo'ohifo'í 'i he tēpilé pe falikí. Taufetongi 'i hono fulihi hake ha kaati 'e ua ke ma'u e kaati 'okú na tataú. 'I hano ma'u 'e ha taha ha ongo kaati tataú, tuku ke ne fakamatala pe 'oku tokoni fēfē mai e ouau 'i he kātí ke tau ofi ange ki he Tamai Hēvaní.

KO 'ETAU PĒSÍ

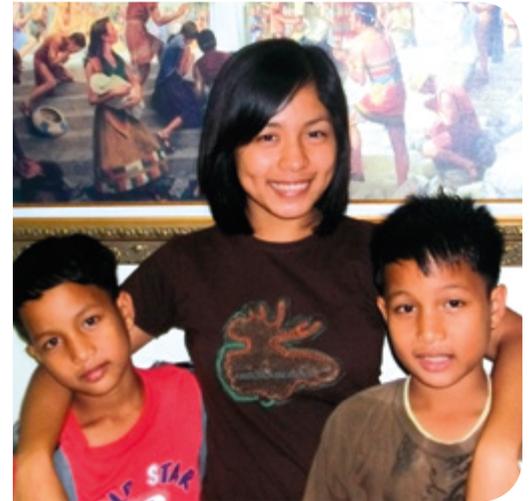

Melaia C., ta'u 11, 'Ele Salavatoa

Kau faifekau, tā'e Malia Kala A., ta'u 9, Palāsila

Paulo mo Kolo D., ta'u 10, mei he 'Otu Filipaini, ko ha ongo māhanga tangata. 'Okú na vékeveke ke na lahi fe'unga ke ma'u e lakanga fakataula'eiki pea tufa e sākalamēnití. 'Okú na sai'ia hono ako'i e ongoongolelei ki he ni'ihiké, pea kuó na 'osi mateuteu ke ngāue faka-faifekau. 'Oku talanoa 'e Kolo ki he tokotaha kotoa 'o kau ki he palōfita mo'uí, pea 'oku sai'ia 'a Paulo ke 'alu mo 'ene Tohi 'a Molomoná ki he ako 'o lau mo hono kaungā akó. 'Okú na 'ilo 'oku mahu'inga ke lau e folofolá he 'aho kotoa pea 'alu ki he lotú 'i he Sāpaté. 'Oku lea lelei 'a Kolo mo Paulo 'i ha lea fakafonua 'e ua—faka-Takāloká mo e faka-'Ilokanó—pea 'okú na ako e lea faka-Pilitāniá 'i he ako. 'Okú na sai'ia he va'inga pasiketipolo mo hona kaungāme'á.

Ne pole'i au 'e hoku kaungāme'á ke u kapekape le'o lahi 'i ha lokiako ne 'ikai ha taha ai. 'I he'eku pehē 'ikai, ne nau fakamatalili mo fakakata 'aki au. Pea u 'io leva, ne u pu'aki le'o sī'i mo vave e fo'i leá. Pea na'á ku ongo'i 'aupito e me'a ne u faí. Na'á ku lotu 'aki hoku lotó kotoa he pō ko iá pea fakatomala mei hono lea 'aki e fo'i lea koví. 'Oku ou 'ilo 'e lava ke u tafoki ma'u pē ki he Tamai Hēvaní ke 'ilo'i e me'a 'oku totonú, pea kapau 'oku 'i ai ha me'a hala, te u pehē 'ikai, tatau ai pē pe na'e talamai 'e hoku kaungāme'á ke fai ia. 'Oku ou houngā'ia 'i he fakatomalá!

Paola L., ta'u 10, Mekisikou

FEINGA KE HANGĒ KO SĪSUÚ

Kuo mau teuteu 'i homau 'apiakó talu mei he kamata 'o e ta'ú ki ha 'ekitiviti lahi 'oku ui ko e *Festidanza*. Hangē ko e ta'u kotoa pē, 'e fai ia 'i he 'aho Tokonakí. Ne fanongonongo 'emau talēkitá 'i he 'aho 'e taha 'e liliu ia ki he 'aho Sāpaté. Ne u talaange ki he'eku fa'eé 'i he 'aho Sāpaté 'oku tau 'alu ki he lotú, pea 'oku ou fiefia ke faka'apa-'apa'i e 'aho Sāpaté.

'Isaia R., ta'u 6, Pelū

‘Oku ou sai’ia ‘i he konga ‘a e fānaú ‘i he *Liahoná* koe’uhí he ‘oku tokoni mai ‘a e ngaahi talanoa ke u ako kau ki he Tamai Hēvaní. ‘Oku ou kole ma’u pē ki he’eku fa’éé ke lau mai e ngaahi talanoa. ‘Oku ou sai’ia he pāsóló, meisí (mazes) tāvalivalí mo hono fai ha ngaahi talanoá. ‘Oku ou sai’ia ke ako ha ngaahi me’a fo’ou ‘i he Palaimelí. ‘Oku ou ‘ilo ‘oku ‘ofa ‘a e Tamai Hēvaní ‘iate au, pea ‘okú Ne ‘ofa foki ‘iate koe. ‘Oku ou feinga ke manatu ma’u pē kiate la mo fili ki he totonú.

Sosilini C., ta’u 4, Nikalākuā

Ko e a’usia lelei taha ‘i he’eku mo’uí ko e ‘aho ne u papitaiso aí. Ne ako’i au ‘e he’eku fa’éé ko e ‘aho te u papitaiso aí, te u fatongia’aki ‘eku ngaahi ngāue kotoa pē. Ne a’u ki he ‘aho ko ia, pea ne u vala hina mo ‘eku tamaí. Ne u manavasi’i, ka ‘i he taimi ne u piki atu ai ki he nima ‘o ‘eku tamaí ke hifo ki he vai papí, ne u ‘ilo ‘e lelei e me’a kotoa pē. ‘I hono fai ‘e he’eku tamaí e lotu ‘o e papitaisó pea fakauku au ‘i he vaí, ne u ongo’i ha ngaahi me’a faka’ofa’ofa ‘i hoku lotó ‘oku faingata’a ke fakamatala’i. Ne hilifakinima leva au pea foaki mai e me’a foaki ‘o e Laumālie Mā’oni’oni. ‘Oku ou fiefia lahi ne papitaiso au. Hangē ko e sīpinga na’e tā ‘e Sisū Kalaisi ma’akú, ‘oku ou tā ha sīpinga ki hoku ki’i tehiná. ‘Oku ou ‘ilo ‘oku mo’ui ‘a Sisū Kalaisi pea ‘okú Ne ‘ofa ‘iate kitautolu.

Lisiate H., ta’u 8, Kuatemala

‘Okusitina B., ta’u 10, ‘Āsenitina

Malianela B., ta’u 7, ‘Āsenitina

Sanitiako mo hono ki’i tehina, ko Sailo

Talu mei he’eku kei sí’í, mo ‘eku faka’amu ke ma’u ‘a e Lakanga Taula’eiki Faka-‘Ēloné. ‘I he’eku ma’u ‘a e lakanga fakataulá’eiki, te u lava ‘o tufa e sākalamēnití, pea lava ‘o ‘alu ki he tempalé. Ko ha faingamālie faka’ofa’ofa ke kau ki he Siasi kuo toe fakafoki maí, pea ‘oku ou ‘ilo ‘oku mo’oni e ongoongolelé. ‘E vavé ni pē ke u hiki mei he Palaimelí, kuó u ako ha me’a lahi mei ai, pea kau ki he kau tau ‘o e to’u tupú ‘i he Kau Talavoué.

Sanitiako P., ta’u 11, ‘Ekuatoa

“Na’e hā mai ha tokotaha kiate au, ‘a ia ne hinehinga hono kofú ‘i he me’a kuó u mamata aí. Ko hono hingoá ko Molonai.” (Vakai, Siosefa Sāmīta—Hisitōliá 1: 30–33.)

‘Ēliki H., ta’u 9, Mekisikou

VAHEVAHE ‘AKI E LIAHONA

‘E lava ke ke fakahū mai ho’o fakatātaá, la’itaá, pe a’usiá ‘i he ‘initanetí ‘i he liahona.lds.org, ‘i he ‘i-meili ki he liahona@ldschurch.org mo e “Our Page” ‘i he laine tefitó, pe meili mai ki he tu’asila ‘i he peesi 3.

Kuo pau ke fakakau ‘i he me’a kotoa pē ‘oku fakahū mai ‘a e hingoa kakato ‘o e fānaú, tangata pe fefine, mo e ta’u motu’á (ta’u 3 ki he 11) kau ai mo e hingoa ‘o e mātu’á, uōtí pe koló, siteikí pe vahefonuá, pea mo e tohi fakangofua ‘a e mātu’á ke faka’aonga ‘i e tā ‘o e fānaú pea ko hono fakahuú (‘oku tali ‘a e ‘imeilí). Kātaki, ‘ikai ngofua ha ngaahi tā fakatātā ‘o e Fakamo’uí. ‘E lava ke ‘ētita ‘i ‘a e ngaahi talí koe’uhí ke lōloa fe’unga pe mahino.

Ko e Fakakaukau Lelei 'a Uilí

Fai 'e Lynn Greenway

Makatu'unga 'i ha talanoa mo'oni

Na'e fie ma'u 'e Uili ha fakatātā 'o e tempalé. Na'á ne fie ma'u ke foku-tu'u ia 'i hono lokí. Na'á ne fanongo ki he pehē 'e he palōfitá ko ha me'a lelei mo'oni ke fai ia 'e he tokotaha kotoa.

“Mami, na'á ke ha'u mo ha'aku tā 'o e tempalé?” Ko e fehu'ia ia 'a Uilí.

Tali atu 'a Mami, “Te'eki ai.” Na'á ne femo'uekina 'i hono tokanga 'i 'o e pēpē fo'ou.

Pehē atu 'a Uili, “Sai pē.”

'Oku 'ofa 'a Uili 'i he tempalé. Na'á ne 'ilo ko ha feitu'u makehe ia 'oku sila 'i fakataha ai 'a e fāmilí.

Ne ki'i ongo'i loto mamahi 'a Uili. Na'e fu'u femo'uekina 'a

Mami. Te ne ma'u fēfē ha tā 'o e tempalé?

Ne 'i ai leva ha fakakaukau lelei 'a Uili. Na'e 'ikai fie ma'u ke tatali kia Mami!

Na'e lele 'a Uili 'o kumi 'ene kalá mo ha pepa. Pea tangutu hifo 'i hono tesí 'o kamata tā fakatātā.

Hili ha taimi lōloa, ne tuku hifo 'e Uili 'ene kalá. Na'á ne lele atu ki peito 'o faka'ali-ali 'ene fakatātaá kia Mami.

Na'e pehē ange 'a Mami, “Ko ha fakatātā faka'ofa'ofa mo'oni 'o e tempalé.”

Na'e talaange 'e Viliami, “Ta ō 'o tautau ia 'i hoku loki mohé.”

“Ko ha fakakaukau lelei ia!” Ko e tali ia 'a Mamí. ■

'Oku nofo 'a e tokotaha na'á ne fa'ū 'i Penisilivēnia, USA.

KO E MĀLOHI 'O E TAIMI KE FAKAHOKO AÍ

Fai 'e Kelly Louise Urarii

Ne fakatu'upakē e puke hoku husepānití. Na'á ne kosi e musie he pongipongi 'e taha pea fakafokifā 'ene puke lahi. 'I he 'aho hokó na'e tokoni'i ia 'e ha mīsini ke kei mo'ui. 'I he'ema hiki mei he loki fakatu'utāmaki ki he loki tafá, na'e pehē 'e ha taha 'o e kau toketaá 'o pehē *kapau* te nau toe lava ke fakamo'ui ia.

Koe'uhí he na'e hāhāmolofia 'a hono puké, pea 'oku si'isi'i hono faingamālie ke mo'uí. Na'á ku 'ohovale he fu'u liliu lahi ko 'eni ne hokó. Na'á ne ongo'i kuo siva e 'amanaki.

Me'amālie, na'e lava'i 'e Piea hono fuofua tafá pea 'ave ki he loki fakatu'utāmaki (ICU). Ko ha fononga lōloa 'e fakahokó, ka na'e 'alu pē taimi mo 'ene fakalalaka angé. Na'e lea mai ha taha 'o ha kau neesi tokolahi 'i he pongipongi hili e fuofua tafá. Na'á ne talanoa ki he *taimi* 'e a'u ai 'a Piea ki he sitepu hoko 'o e faito'ó. Na'á ku ki'i tu'u 'i he ongo mālohi 'a e fo'i lea ko iá. Na'e 'i ai ha 'amanaki lelei lahi ange he *taimi* 'i he *kapau*—'okú ne fakahaa'i mai e loto falala, mo e 'amanaki. Na'á ku fakamālō ange 'i he lea 'okú ne faka'aonga'í, peá ne malimali he 'okú ne 'ilo'i.

Na'e fai ha ngaahi fai ngāue lahi 'o e la-kanga fakataula'eiki kia Piea, 'a ia na'á ne 'omai 'a e fakalotolahi mo'oni. Na'á ma 'ilo'i ke sio ki he to'ukupu 'o e 'Eiki 'i he'ema mo'uí, he 'oku 'ikai makatu'unga 'Ene takiekiná 'i he *kapau* ka ko e *taimi*. Ko e taimi kotoa pē 'oku 'i ha tu'unga pelepelengesi ai e mo'ui 'a Pieá, 'oku ou fakamanatu kiate ia e ngaahi tāpuaki pea 'oku fie ma'u ke ma fakahaa'i 'ema tui ki he 'Eiki. Ko ha fononga toputapu 'eni, pea ko ha me'a'ofa 'a e 'aho takitaha.

*Na'á ma 'ilo'i
ke sio ki he
to'ukupu 'o e
'Eiki 'i he'ema
mo'uí, he 'oku
'ikai makatu'unga
'Ene takiekiná
'i he kapau ka
ko e taimi.*

Ko e 'amanaki lelei 'oku 'omai 'e he *taimi* 'okú ne fakafiemālie'i kimauá. Neongo iá, 'i he 'aho hono 18 'o e fonongá ni, ne fehalaaki lahi e ngaahi me'á. Lolotonga e tafa hono fitú, ne fakapapau'i 'e he kau toketaá 'oku fu'u mafola lahi 'a e mahaki. Na'e fakahaa'i mai 'e he timi fakafaito'ó 'enau loto mamahi, 'i he'enua talamai he 'ikai kei mo'ui 'a Piea 'o fakalaka he pō ko iá.

Na'e lava ke u fakataha mo hoku hoa ta'e-ngatá, 'i he'ene 'alu atu 'i he veilí. Ne mau monū'ia ke ma'u 'ene fānau 'e tokotaha 'oku kei mo'ui mei ha mali kimu'a he telefoní ke fakahoko 'ene 'ofa ki he'ene tamaí. Ne mālōlō 'a Piea 'i he nonga.

Hili ha ngaahi uike ne ma'u 'i he tafa'aki hono fa'itoká ha ngaahi lea 'o e fakafiemālie mei he Mōsaia 2:41: "Mou fakakaukau ki he tu'unga monū'ia mo fakafiefia 'o kinautolu 'oku tauhi 'a e ngaahi fekau 'a e 'otuá. He vakai, . . . *kapau* te nau kātaki 'i he tui faive-lenga 'o a'u ki he ngata'angá 'e ma'u hake 'a kinautolu ki he langí koe'uhí ke nau nofo mo e 'Otuá 'i he tu'unga fiefia 'oku 'ikai hano ngata-'anga." (tānaki atu hono fakamamafa'í).

Ne u fakakaukau ma'u pē mo Piea ko e *kapau* 'i he folofola ko iá 'e hoko ia ko ha *taimi* kiate kimaua. Na'á ma 'ilo 'i he'ema tauhi 'ema ngaahi fuakavá, te ma toe fakataha—ko ha fehu'i pē 'o *taimi*. 'Okú ma falala ki he palani 'a e 'Eiki ki he fānili ta'engatá mo e mo'ui ta'engatá. Ko e mālohi 'o e *taimi* 'okú ne 'ai ke ma laka ki mu'á. ■

'Oku nofo 'a e tokotaha na'á ne fa'ú 'i Pilitisi Kolomupia, Kānata.

KŌTONI B. HINGIKELĪ

Ne sai'ia 'a **Kōtoni B. Hingikeli** 'i he ngaahi me'a 'o natulá he'ene tupu haké. Na'e faka'aonga 'i ha fu'u uolonati na'á ne tō he'ene kei tamasi'i ke langa 'aki e tu'unga malanga ki he **Senitā Konifelenisi**. Ne fa'a fakatatau 'e Kōtoni 'a e 'ofa e Fakamo'uí ki he **Fetu'u Ngingila 'i he Polé**, ko ha fetu'u na'á ne 'ilo he'ene kei si'i. Na'á ne **fefononga'aki** 'i ha maile 'e ua miliona tupu (kilomita 'e 3.2 miliona) lolotonga 'ene ngāue 'i he Siasí. Na'e fakamafola 'e he **Satelaité** 'ene fakamo'oní ki he funga 'o e māmaní. Ne laka hake he ngaahi tempale 'e 70 ne fakatapui 'i he'ene hoko ko e Palesitení, kau ai hono toe langa e **Tempale Nāvū 'Ilinoisí**.

'I he Makasini ko 'Ení

MA'Á E KAKAI LALAHÍ KEI TALAVOÚ

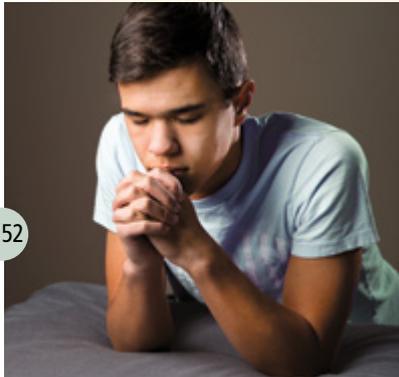

Muimui 'i he Hala 'o e **FIEFIÁ**

'Oku ako'i 'e Písope Sēleti Kōsei 'a e ngaahi tefito'i mo'oni 'e tolu te ne tokoni'i koe ke ke pule'i ho'o fiefiá 'o tatau ai pē pe ko e hā e tūkungá.

p.42

MA'Á E TO'U TUPÚ

p.52

Fēfē Kapau 'Oku 'Ikai Ke u Ongo'i Ha **MĀFANA** 'i he **LOTÓ?**

'Oua na'á ke hoha'a. 'Oku lahi ange he founa 'e tahá 'a hono ongo'i e Laumālie Mā'oni'oni.

MA'Á E FĀNAÚ

Ko e Fakakaukau Lelei 'a Uilí

Fie ma'u ha tā 'o e tempalé ke tautau 'i homou 'api?

p.78

